T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TV ve SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO VE TV BİLİM DALI

28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE SÜRECİNDE MEDYADA ALGI YÖNETİMİ:

İmam Hatip Okulları Öznelinde Eleştirel Gazete Haber Çözümlemeleri

Yüksek Lisans Tezi

TUBA SEL

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TV ve SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO VE TV BİLİM DALI

28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE SÜRECİNDE MEDYADA ALGI YÖNETİMİ:

İmam Hatip Okulları Öznelinde Eleştirel Gazete Haber Çözümlemeleri.

Yüksek Lisans Tezi

TUBA SEL

Danışman: PROF. DR. YUSUF DEVRAN

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA Anabilim Dalı RADYO TELEVİZYON Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi TUBA SEL'nın 28 ŞUBAT POSTMODERN DARBE SÜRECİNDE MEDYADA ALGI YÖNETİMİ: İMAM HATİP OKULLARI ÖZNELİNDE ELEŞTİREL GAZETE HABER ÇÖZÜMLEMELERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.06.2019 tarih ve 2019-18/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..26../..06../..2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. YUSUF DEVRAN	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. YUSUF ÖZKIR	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi HALDUN NARMANLIOĞLU	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı :	Tuba Sel
Anabilim Dalı :	Radyo, TV ve Sinema
Programı :	Radyo TV
Tez Danışmanı :	Prof. Dr. Yusuf Devran

Tez Türü ve Tarihi :	Yüksek Lisans – Haziran 2019
Anahtar Kelimeler :	Manipülasyon, Medya, 28 Şubat, İmam Hatip Okulları

ÖZET

"Haber", günümüzdeki anlamında kullanılmaya başlamadan çok önce de gerek onu üretenler, gerek dağıtanlar tarafından bir manipülasyon aracı olarak sıklıkla kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında, Türkiye demokrasi tarihinin hassas süreçlerinden biri olan, özellikle medyanın aktif olarak rol aldığı ve "haber" aracılığıyla kamuoyunu manipüle ettiği düşünülen 28 Şubat süreci incelenmiştir. Tez çalışması hazırlanırken incelenen kitap, makale, rapor ve mahkeme kararları, başvurulan kişisel tanıklıklar 28 Şubat kararlarının alt yapısının çok daha önceden atıldığını ve medyanın sürece etkin olarak katıldığını göstermektedir. Bu süreçte toplumu yönlendirmeye çalışan medya kurumlarının, iktidarı yıpratma çabası siyasal iktidarla özdeşleştirilmeye çalışılan İmam Hatip Okulları öznelinde incelenmiş, ana akım medyayı temsil eden Hürriyet ve Sabah gazetelerinin "medya-iktidar-ideoloji" bağlamında gerçekleştirdikleri algı yönetimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, örneklem olarak seçilen gazetelerin İmam Hatipler ile doğrudan ilgili haberleri Teun A. van Dijk'in 'Eleştirel Söylem Analizi' yöntemi ile analiz edilmiş, bu haberler bahsi geçen gazetelerde çıkan köşe yazıları ve farklı ideolojik çizgideki gazetelerin benzer haberleri ile kıyaslanarak gazetelerin geliştirdikleri ideolojik söylem ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname :	Tuba Sel
Field :	Radio, TV and Cinema
Programme :	Radio, TV
Supervisor : Professor	Yusuf Devran
Degree Awarded and Date :	Master – June 2019
Keywords :	Manipulation, Media, Feburary 28, İmam Hatip High School

ABSTRACT

'News' was often used as a tool of manipulation by both producers and distributors long before it began to be used in the sense of today. In this thesis, the 28 February process, which is one of the delicate processes in the history of democracy of Turkey, was examined, especially in which the media actively participates and is thought to be manipulating the public through the news. The books, articles, reports, and court decisions examined during the preparation of the thesis work, the personal testimonies applied, show that the infrastructure of the February 28 decisions was already laid down and the media actively participates in the anti-democratic process.

In this process, the efforts of the media institutions who were robbed of political engineering were examined in the subject of Imam Hatip schools and the perception management realized by Hürriyet and Sabah newspapers in the context of "media-power-ideology" was tried to be identified.

In the study, the newspapers selected as samples, news about Imam Hatip, Teun A. van Dijk's "critical discourse analysis" method was analysed, and these news were compared with the columnist articles published in the mentioned newspapers and similar news in different ideological lines and tried to reveal the ideological discourse developed by the newspapers.

ÖNSÖZ

Medya, farklılıkların bir arada yaşama biçimi olan demokrasiler için her zaman en önemli güç kaynaklarından biri olmuştur. Doğası gereği toplumun değişik kesimlerinden doğan renk ve sesleri genele ileterek çoğunlukla demokrasilerin gelişmesini sağlayan medya, dönem dönem de elinde bulundurduğu gücü kötüye kullanmış ve azınlık seslerin bastırılması yoluyla özgürlüklere darbe vurmuştur. Bu çalışmamda, ülkemizde ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar sıklıkla propaganda amacıyla kullanılan medyanın ne denli etkili olabildiğini, manipüle edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları incelemeye, anlamaya çalıştım.

Tez yazım sürecimde bana moral desteğini esirgemeyen ve gerçekten yapabileceğime inanmamı sağlayan danışmanım Prof. Dr. Yusuf Devran'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu zaman zarfında üzerimde emeği çok olan Mesut Bostan hocama da müteşekkirim.

Bu uzun yolda bana daima destek olan, her serzenişimi sabırla dinleyen ve her zorlukta imdadıma yetişen kardeşlerim Zeynep Zerey, Sevdenur Aydın, Erva Aydın'a; çocukluğumdan itibaren her kararımda arkamda duran ve beni cesaretlendiren, her an desteğini hissettiğim annem Süreyya Aydın'a; çalışmalarım sırasında geri planda hayatımı kolaylaştıran, başarmamı sağlayan, hayatı benim için anlamlı kılan eşim Cemal Sel'e; sınırsız sevgileriyle beni sarmalayan evlatlarım M. Yasir ve A. Yahya'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve son olarak hayattaki duruşu ve kararlılığıyla rol modelim olan, her koşul ve şartta beni yüreklendiren, hakkını asla ödeyemeyeceğim babam merhum Selahattin Aydın'a çok teşekkür ederim.

Tuba SEL

01.06.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
EKLER DİZİNİ vii
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1
1. BİRİNCİ BÖLÜM, HABERCİLİĞİNİN TANIMI, DOĞASI VE MANİPÜLASYON GÜCÜ 5
1.1. BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK HABERCİLİK VE İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR 6
1.1.1. Haber Kavramının Tanımı 6
1.1.1.1Haber ve Enformasyon 8
1.1.1.2 Haber ve Etik 10
1.1.1.3 Haber ve İdeoloji 12
1.1.1.4 Haber ve Hegemonya 15
1.1.1.5 Haber ve Siyasal Manipülasyon (Propaganda) 17
1.2 KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASİ MANİPÜLASYON 20
1.2.1 Siyasi Manipülasyonun Kitle İletişim Araçlarında Kullanımı 20
1.2.1.1 Dünyada Kitle İletişim Araçları ve Siyasi Manipülasyon 20
1.2.1.2 Türkiye'de Kitle İletişim Araçları ve Siyasi Manipülasyon 25
1.2.1.2.1 Osmanlı'dan Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türk Basınının Durumu 25
1.2.1.2.2 1950-1980 Yıllarında Türk Basınının Durumu 31
2. İKİNCİ BÖLÜM, 28 ŞUBAT SÜRECİ, MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİ 38
2.1 28 ŞUBAT SÜRECİ 38
2.1.1 28 Şubat Post Modern Darbesini Hazırlayan Olaylar 39
2.1.1.1 Türkiye 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimleri ve Refah Partisi'nin Siyaset Sahnesine Çıkışı 40
2.1.1.2 Refah-Yol Hükümeti'nin Kurulması 42
2.1.2 Refah-Yol Hükümeti Döneminde Yaşanan siyasi ve Sosyal Olaylar 43
2.1.2.1 Acz-i Mendiler 43
2.1.2.2 Libya Ziyareti 44

2.1.2.3 Susurluk Olayı 44
2.1.2.4 'Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık' Eylemi 46
2.1.2.5 Kudüs Gecesi Etkinliği 47
2.1.2.6 Sincan'da Tankların Yürütülmesi 49
2.1.2.7 Başbakanlık Konutundaki İftar Yemeği 50
2.1.2.8 Sendika ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Eylemleri 51
2.1.3 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Sonrasında Yaşanılanlar 53
2.1.3.1 28 Şubat MGK Toplantısı ve 406 Sayılı MGK Kararları 53
2.1.3.2 BÇG (Batı Çalışma Grubu)'nin Kurulması 56
2.1.3.3 Basın-Yargı ve Bürokrasiye Verilen Brifingler 59
2.1.3.4 Başbakan'ın istifası ve ANASOL-D Hükümeti'nin Kurulması 60
2.2 28 ŞUBAT SÜRECİNDE MEDYANIN ROLÜ 61
2.2.1. Promosyon Meselesi 66
2.2.2 Rant Kavgaları 67
2.2.3 Medya ve Asker İlişkisi 69
2.2.4 Medya'da Refah-Yol Hükümeti ve 28 Şubat'a Hazırlık 72
2.2.5 Medya'da 28 Şubat ve Sonrası 78
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM, İMAM HATİP OKULLARI, SEKİZ YILLIK KESİNTİSİZ EĞİTİM VE 28 ŞUBAT SÜRECİNDEKİ TARTIŞMALAR 82
3.1 İMAM HATİP OKULLARI TARİHÇESİ 83
3.1.1 Osmanlı'dan Cumhuriyetin İlanına Kadar İmam Hatip Medreseleri 83
3.1.2 1923-1997 Yılları Arasında İmam Hatip Okulları 84
3.1.2.1 İmam Hatip Mektepleri 84
3.1.2.2 İmam Hatip Yetiştirme Kursları 86
3.1.2.3 İmam Hatip Okulları 88
3.1.2.4 İmam Hatip Liseleri 89
3.1.2.5 Anadolu İmam Hatip Liseleri 91
3.2 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SONRASINDA İMAM HATİPLER 91
3.2.1 15. Milli Eğitim Şurası ve 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim Tartışmaları 93
3.2.2 Alan Engeli ve Katsayı Problemleri 96
3.2.3 İmam Hatiplerde Kılık Kıyafet Yönetmeliği 98
3.2.4 Katsayı Uygulamasının Kaldırılması 99

3.2.5 Yeniden Açılan İmam Hatip Ortaokulları 100
3.2.6 İmam Hatipli Kimliğine Bakış 100
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM, 28 ŞUBAT SÜRECİNDE SABAH VE HÜRRİYET GAZETELERİNDE İMAM HATİP OKULLARI İLE İLGİLİ YAYINLANAN HABERLERİN SÖYLEM ANALİZİ 102
4.1. ÇALIŞMADA ANALİZ EDİLECEK SORUNSAL 102
4.2. ARAŞTIRMANIN METODU 107
4.3. AARAŞTIRMANIN BİRİMİ 110
4.4. BULGULAR VE ANALİZİ 110
4.4.1. Sabah Gazetesi 11.10.1996 Tarihli Yayın 110
4.4.2. Sabah Gazetesi 01.04.1997 Tarihli Yayın 114
4.4.3. Sabah Gazetesi 26.04.1997 Tarihli Yayın 119
4.4.4. Hürriyet Gazetesi 12.05.1997 Tarihli Yayın 124
4.4.5. Sabah Gazetesi 12.05.1997 Tarihli Yayın 130
4.4.6. Sabah Gazetesi 30.05.1997 Tarihli Yayın 135
4.4.7. Hürriyet Gazetesi 30.07.1997 Tarihli Yayın 141
4.4.8. Hürriyet Gazetesi 16.02.1998 Tarihli Yayın 147
4.4.9. Sabah Gazetesi 24.02.1998 Tarihli Yayın 151
4.4.10. Sabah Gazetesi 30.09.2000 Tarihli Yayın 154
SONUÇ 157
EKLER 163
KAYNAKÇA 172

EKLER DİZİNİ

EK 1: Gazete Manşetleri

EK 2: 28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki

KISALTMALAR

- AA Anadolu Ajansı
- ABD Amerika Birleşik Devletleri
- ADD Atatürkçü Düşünce Derneği
- AİHL Anadolu İmam Hatip Lisesi
- AK Parti Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP Anavatan Partisi
- ANA-YOL Anavatan Partisi ve Doğruyol Partisi Koalisyonu
- ANASOL-D Demokratik Sol Parti ve Anavatan Partisi Koalisyonu
- ANİMDER Ankara İmam Hatip Mezunları Derneği
- ASALA Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
- ATV Aktüel Televizyon Kanalı
- BBP Büyük Birlik Partisi
- BÇG Batı Çalışma Grubu
- BİK Basın İlan Kurumu
- CGP Cumhuriyetçi Güven Partisi
- CHP Cumhuriyet Halk Partisi
- CNN Cable News Network
- DGM Devlet Güvenlik Mahkemesi
- DİSK Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- Dz.K.K Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
- DP Demokrat Parti
- DSP Demokratik Sol Parti
- DTP Demokratik Toplum Partisi
- DYP Doğru Yol Partisi
- EMASYA Emniyet, Asayiş, Yardımlaşma
- GSYH Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- JGK Jandarma Genel Komutanlığı
- JİTEM Jandarma İstihbarat Terörle Mücadele
- İHO İmam Hatip Okulları

- İHL İmam Hatip Liseleri
- MBK Milli Birlik Komitesi
- MC Milliyetçi Cephe
- MEB Milli Eğitim Bakanlığı
- MGK Milli Güvenlik Kurulu
- MGV Milli Görüş Vakfı
- MHP Milliyetçi Hareket Partisi
- MİT Milli İstihbarat Teşkilatı
- MSP Milli Selamet Partisi
- NATO North Atlantic Treaty Organization
- OBP Ortaöğretim Başarı Puanı
- ODTÜ Ortadoğu Teknik Üniversitesi
- OHAL Olağanüstü Hal
- PKK Partiya Karkerên Kurdistan
- RP Refah Partisi
- REFAH-YOL Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi Koalisyonu
- SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- SHP Sosyaldemokrat Halkçı Parti
- STK Sivil Toplum Kuruluşu
- TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDK Türk Dil Kurumu
- TESK Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu
- TGS Türkiye Gazeteciler Sendikası
- TİDEF Türkiye İmam Hatip ve İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu
- TMSF Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
- TRT Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
- TSK Türk Silahlı Kuvvetleri
- TÜRK-İŞ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- TÜSİAD Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği

- TV Televizyon
- vb. Ve benzeri
- vd. Ve Diğerleri
- YDP Yeniden Doğuş Partisi
- YÖK Yüksek Öğretim Kurumu
- yy. Yüzyıl

GİRİŞ

Türkiye siyasal hayatında göz ardı edilemeyecek egemen sınıflardan olan ordu ve en büyük baskı aracı olan silahlı müdahale tehdidi, Türkiye'nin demokrasi kültürünün şekillenmesinde de büyük öneme sahiptir. Her on yılda bir neredeyse mutat hale getirilen silahlı müdahaleler ve bunun siyasi irade üzerindeki korkusunun, ülkenin gelişimini de olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmektedir. Cumhuriyet'in yaklaşık kırk altı yılı, fiilen askeri yönetimler, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamalarıyla geçmiştir. Bir kesim tarafından rejimin tek koruyucusu, milletin gerçek, değişmez ve ilelebet temsilcisi olarak görülen askeri erk, sivil yönetimin faaliyetlerini beğenmediğinde darbe yaparak ülkeyi bilinmeze sürüklemekten çekinmemiştir. Sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamalarıyla toplum baskı altında tutulmuş, bu süreçlerde temel insan hakları da pek çok kez çiğnenmiştir.

Bununla birlikte 1990'lı yıllara gelindiğinde, askerin siyaseti tahakküm altına alma refleksi değişiklik göstermiş, 28 Şubat 1997 tarihli MGK (Milli Güvenlik Kurulu) Toplantısı'nda alınan 406 Sayılı Karar'la başlayan süreç, tarihe Post-Modern' darbe tanımını hediye etmiştir. Günümüzde toplumları belli kalıplara sokmak için başvurulan yegâne silah olan kitle iletişim araçlarının, bu süreçte yoğun olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Türkiye'de 1980'lerde gerçekleşen liberal ekonomi modeline geçiş sonucunda medyada doğan tekelleşme 90'larda zirveye ulaşmış, medya patronları sahibi oldukları diğer iş kollarını desteklemek amacıyla sivil iktidara karşı askeri erk ile dayanışma içerisine girmiş, kitle iletişim araçları vasıtasıyla bireyler, egemen güçlerin lehine manipüle edilerek düşünmeye-harekete geçmeye itilmişlerdir. Bu süreçte bilgi hammaddesinin kimi zaman değiştirilerek kimi zaman sansürlenerek kamuoyuna iletildiğine inanılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu: "ana akım" olarak isimlendirilen medyanın 28 Şubat sürecini, daha özelde ise bu süreçte manipülasyon aracı olarak kullanılan İmam Hatip Okulları ile ilgili haberlerine nasıl yansıttığının incelenmesidir.

Çalışma, siyasal sürecin gözden geçirilerek tekrar hatırlanması, medyanın siyasal ve toplumsal etki gücünün yansıtılması ve süreçte yaşanan olaylarla ilgili gazete

haberlerinin analizi vasıtasıyla medyanın objektifliği, etik değerlere, ulusal ve uluslararası gazetecilik ahlakına dair inceleme örneklemini sunması bağlamında önemlidir.

28 Şubat'ı da kapsayan 1996-2000 yılları arasında İmam Hatip Okulları ile ilgili gazete manşetleri, köşe yazıları ve bağlantılı haberlerin taranması ve analizini içeren çalışmanın amacı, incelenen dönemde basının nasıl manipüle edildiğini, sürece ilişkin nasıl bir söylem geliştirdiğini ortaya koymak ve bu dönemi gazetecilik pratiği açısından aydınlatmaktır. Çalışmanın hazırlık aşamasında her ne kadar 28 Şubat Post-Modern Darbesi olarak tanımlanan sürece dair kitap, makale, tv yayını ve belgesel gibi pek çok kaynağa ulaşılmış olsa da İmam Hatip Okulları örneğinde yayınlanan haberlere ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönü ile çalışma, bundan sonra hazırlanabilecek benzer konulara katkı sağlayabilir.

Çalışmada yöntem olarak, kültürel çalışmalar konusunda etkin çözümler sunan Teun van Dijk'in "Eleştirel Söylem Çözümlemesi" modeli kullanılmıştır. Söylem konusunda literatüre katkı sunan diğer dilbilimcilerin yöntemlerinden farklı olarak Dijk'ın modelinde odak nokta yalnız dil değildir. Bu model, incelenen materyale ideolojik olarak da yaklaşarak araştırmacının daha kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu sebeple çalışmanın analiz kısmında "Eleştirel Söylem Çözümlemesi" yöntemi tercih edilmiştir.

Merkez (ana akım) medya olarak tanımlanan, Hürriyet ve Sabah gazetelerinde, İmam Hatip Okulları ile ilgili yer alan haberler çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Analizi yapılan haberlerin yanı sıra, örneklem olarak seçilen gazetelerde çıkan ilgili köşe yazıları ve bağlantılı haberler ile farklı siyasi çizgide yayın yapan gazetelerin aynı olaylarda verdiği haberler üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilgilendiği dönem ve konusu tüm basın-yayın organlarını kapsamaktadır. Her ne kadar araştırma, inceleme ve okuma sürecinde ulaşılabilinen tüm kaynaklar değerlendirilmiş olsa da çalışmaya bir sınırlılık getirmek amacıyla incelenen dönemde okunma oranı (tiraj) en yüksek olan ve yapılan akademik araştırmalarda sürece en çok etki ettiği anlaşılan iki gazete seçilmiştir.

Bu çalışma temelde şu iki sorunun yanıtlarını bulmaya odaklanacaktır: "28 Şubat sürecinde habere konu olan olaylar, haber dili ve söylemiyle araçsallaştırılarak, darbeye meşruiyet kazandırılmaya çalışılmış mıdır?" ve "İlgili haberler propaganda diliyle yazılarak, gazetelerin temel amacı olan toplumu bilgilendirmek değil yönlendirmek mi amaçlanmıştır?"

Bu çerçevede ayrıca çalışmada şu soruların yanıtlarına da ulaşılmaya çalışılacaktır:

1. Habere konu olan olaylar nasıl çerçevelenmiştir?
2. Haberlerde ne tür görseller kullanılmıştır? Kullanılan görsellerle ne tür metinlerarası ilişki kurulmaya çalışılmıştır?
3. Haberlerde nasıl bir söylem kullanılmıştır? Bu söylem ne gibi bir ideolojiyi ve amacı ifade etmektedir?
4. Haberde 'biz ve öteki' nasıl tanımlanmaktadır?
5. Haberlerde mevcut eğmen ideolojiyi meşrulaştırmak için ne gibi retoriksel unsurlar kullanılmıştır?
6. Toplumun yönlendirilmesi için hangi anlatım teknikleri ve retoriksel unsurlar kullanılmıştır?
7. Haberlerde hangi konular öne çıkarılırken, neler arka plana itilmiştir?
8. Haberlerde ne gibi arka plan bilgi verilmektedir?
9. Haberlerin makro yapısı nasıldır?
10. Haberlerin mikro düzeydeki unsurları nasıl inşa edilmiştir?
11. Sayısal veriler ne zaman, niçin kullanılmıştır?
12. Medya gruplarının ideolojik yapısı haber söylemlerine nasıl yansımıştır?
13. Toplumda korku uyandırmak için ne tür retoriksel unsurlar kullanılmıştır?
14. Haberlerde evrensel gazetecilik ilkelerine ne derece uyulmuştur?
15. İlgili haberlerle köşe yazılarının içerikleri arasında bir özdeşleşme var mıdır?
16. İmam Hatip Okullarını toplum nezdinde itibarsızlaştırmak için ne gibi unsurlar kullanılmıştır?
17. Yapılan haberlerde tek taraflı bir çerçeveleme mi söz konusudur? Ötekinin görüşüne yer verilmiş midir?

Bu ve benzeri soruların cevaplarının aranacağı bu çalışmanın, ana akım medyanın 28 Şubat sürecine ve İmam Hatip Okulları özelinde nasıl algı oluşturmaya çalıştığına önemli bilgiler ortaya koyması ve bu konudaki bilgi açığını gidermesi bakımından önemli bir işlev göreceği umulmaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM, HABERCİLİĞİNİN TANIMI, DOĞASI VE MANİPÜLASYON GÜCÜ

Medya sözcüğü ilk olarak 1920'lerde kullanılmaya başlanmıştır.[1] İletişim devriminden bahsetmek gerekirse bu ancak bir kuşak sonra, 1950'lerde görülebilir. Fakat kitle iletişimi ile ilgili tartışmalar çok daha eskilere dayandırılabilir.

Sözlü ve yazılı iletişim sanatı olan retorik, Antik Yunan ve Roma'da ciddi şekilde ele alınmış, orta çağlarda tartışmalar sürmüş, en çok da Rönesans döneminde ilgi görmüştür. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde 'kamuoyu' kavramı ortaya çıkmış, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren 'kitle' sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Benedict Anderson, kitle kavramı ve ulusal bilincin oluşmasında, gazetelerin ortaya çıkışının yardımcı olduğunu söylemektedir.[2]

İki dünya savaşının yaşandığı 20. yüzyılın ilk yarısında, iletişim konularındaki akademik ilgi de propaganda çalışmalarında yoğunlaşmıştır. Fransız antropolog Claude Lêvi-Strauss, Alman sosyolog Niklas Luhmann gibi kuramcılar, farklı sosyal alanlardaki araştırmalarıyla iletişim kavramını daha geniş bir düzleme taşımışlardır.

Antik Yunan ve Ortaçağlardaki sözlü iletişimin önem kazanmaya başladığı dönem ise radyolu günlere denk gelmektedir. 1950'lerde televizyonun icadı ile de medyanın disiplinler arası bir kuram olduğu kavramını pekiştirecektir. Bu dönemde Harold Innis "iletişim eğilimleri", Marshall Mc Luhan "küresel köy", Jack Goody "vahşi zihnin evcilleşmesi" ve Jergen Habermas "kamuoyu" kavramlarının tanımlanmasında öncü olmuşlardır.

Türkiye'de ise yakın zamana kadar "communication" kelimesinin karşılığı olan "iletişim" sözcüğü yerine "haberleşme" sözcüğü kullanılmıştır. Günümüzde bilinmektedir ki iletişim denildiğinde haberi de kapsayan tüm mesaj alışverişi kastedilmektedir.

[1] Oxford Dictionary, "Medya", İngiltere: Oxford University Press, 2008. S.632
[2] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, 4.Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, s.59.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, "haber" tanımının "iletişim" tarihi ile iç içe geçtiği ve birlikte değerlendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla çalışmanın bu bölümünde dünyada ve Türkiye'de haberciliğin gelişiminden kısaca bahsedilecek, disiplinlerarası bir kavram olan "haber"in ilişkili olduğu diğer kavramlarla bağı irdelenecek ve son olarak araştırmanın ana konusunu da oluşturan "habercilik ve manipülasyon (propaganda)" konusuna değinilecektir.

1.1. BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK HABERCİLİK VE İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR

1.1.1. Haber Kavramının Tanımı

Haber nedir? Türk Dil Kurumu'na göre en temel tanımı ile 'haber', gerçekleşen güncel bir olayın kitlelere aktarılmasıdır.[3] Budak, haber kavramının ilk zamanlar, bireylerin bilme ve öğrenme istekleri dikkate alınarak "olmuş olan her şey", "dün bilmediğimiz her şey", "insanların üzerinde konuştuğu bilgiler" ve okuyucuların öğrenmek istediği şeyler" şeklinde tanımlandığını ancak daha sonra günün koşulları ve gazetecilik mesleğinin gerekleri göz önünde bulundurularak "zamana uygun olan her şey", "zamana uygun rapor" ve "bir olayın raporu" şeklinde tanımlar yapıldığını söyler.[4] Ancak haber kavramı bu basit tanımla sınırlandırılamaz. Bugüne kadar haberi tanımlamaya yönelik çalışmalar teknolojik, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelere göre çeşitli dönemlerde farklı şekillerde yapılmış olsalar da, haber kavramının gerçek anlamından uzaktırlar. Çünkü tanımlar yapılırken genellikle teknik ifadeler kullanılmış, haber verildikten sonra ortaya çıkan etkenler, olgular ve değer yargıları sunma işlevleri genellikle göz ardı edilmiştir. Tokgöz, haber verme işlevi görülürken bunun yanında pek çok toplumsal, psiko-sosyal işlevin de yerine getirildiğini söyler. Bunlar arasında kamuoyu oluşturarak belli bir konuda ikna etme, eğitim, eğlendirme, oyalama ve reklam yapma da vardır.[5]

[3] Büyük Türkçe Sözlük. "Haber", İstanbul: Akçağ Yayınları, 2009. S.467.
[4] A. Budak, İletişim Haber ve Habercilik, Yayınlanmamış Ders Notları, Aktaran: Yusuf Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji**, 1. Baskı, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2010, s.79.
[5] Oya Toksöz, **Temel Gazetecilik**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2000, s.94-95.

Günlük habercilik pratiğinde haber: İdeolojik, ekonomik ve siyasal yaklaşım hariç tutularak; olay, olayların hikâyesi veya özeti şeklinde tanımlanmaktadır.[6] Neil Postman ve Steve Powers haberin en basit tanımının, "o gün ne olduğu" veya "o gün olan önemli ve ilginç şeyler" olabileceğini söylemekte, hatta haberi tarih, halkın tutkuları ya da gazetecilerin önyargıları olarak değerlendirmektedirler. Postman ve Power'ın yaptığı bir diğer tanıma göre ise haber, "gazeteci" olarak tanımlanan insanların sunmaya değer bulduğu şeydir.[7]

Haber kavramını insanlığın doğuşuyla bir kabul eden ve bir meslekle bağlantısı olmadığını iddia edenlerin aksine Schramm, Postman ve Power gibi düşünmekte ve haberi gazetecinin şekillendirdiğini, mesleki bağlamdan yoksun tanımların 'olay'ı tanımladığını iddia etmektedir. Schramm yaptığı tanımda haber ve olay ilişkisine dikkat çekmektedir; *"Haber bir olay değildir. Olduktan sonra algılanabilecek bir olgudur. Olayla özdeş değildir; fakat olayın asıl çerçevesi içinde yeniden kurulması hedefidir."*[8]

Haberin kronolojik olarak incelenmesinden bağımsız olarak niteliksel değerlendirmesi de yapılmalıdır. Bu değerlendirme, haberin dünya için ne ifade ettiği sorununa daha net bir cevap verecektir. Haberin günümüzde taşıdığı anlam, zaman içerisinde ona yüklenen değer, hitap ettiği kitle ve kullanım sahaları haberin tanımlanmasında da büyük bir etkendir. İletişim kuramcısı Peter Golding'e göre "bilgi toplumu" kavramı bir mite dönüşmüş, günümüz toplumu bir "medya toplumu" olmuştur. Bu toplumda bilgiye ulaşmanın maddi bir bedeli olduğunu söyleyen Golding, bütün toplum kesimlerinin de aynı oranda bilgiye ulaşmasının mümkün olmadığını ifade eder.[9]

Önceleri ticaretle uğraşan insanların haberleşme sistemi olarak başlayan ve haber mektupları olarak isimlendirilen gazetelerin, daha sonra dönüşerek kitlelere haber verme

---

[6] Tokgöz, s.163.
[7] Neil Postman ve Steve Powers, **Televizyon Haberlerini İzlemek**, Aslı Tunç (çev.), İstanbul: Kavram Yayınları, 1996, s.20-127.
[8] Wilbur Schramm; "The Nature of News", **Journalism Quarterly,** Vol. 20, 1949. s.163.
[9] Peter Goldıng, "Telling Stories: Sociology, Journalism and the Informed Citizen", Denis McQuail, Peter Golding (ed.), European Journal of Communication içinde (147-175), London: Sage Publications, 2007.s.170.

misyonu edinmesi ve tarihinin her döneminde iktidar-siyaset-sermaye ilişkisinde şekillenmesi haber kavramının net bir tanımının yapılmasının önündeki engellerdendir.[10]

Toplum-medya ilişkilerinin değiştiğini ve yeni bir anlayışın hâkim olduğunu söyleyen Raşit Kaya, Neo-liberal düşüncenin baskın gelmesiyle "kamusal yarar" ve "ortak iyi"nin pazara endekslendiğini ve kâr peşinde koşmanın haberi yapanların birinci amacı haline geldiğini söylemektedir.[11]

20. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen bu değişim, haberin de tarihi gelişimlerindeki en önemli bir dönemeç olmuş, haber artık edinilmesi gereken bilgiden çok, bir propaganda aracına dönüşmüştür. Bu propaganda, büyük şirket/grupların, iş dünyasının bağlantılı olduğu siyasi/ekonomik yapıların çıkarlarının, haber diye dolaşıma sokulmasından ibarettir.[12]

Bu bilgilerden hareketle, doğrudan ilişkili görünmese de etkileşim halinde olduğu farklı kavramlar ile birlikte düşünmek "haber kavramı"nı anlamamıza fayda sağlayacaktır.

1.1.1.1Haber ve Enformasyon

Şafak Ural'a göre enformasyon: "Bilgi, haber, malumat, deney ve gözlem" ile elde edilen bilgi gibi çok genişletebilen, felsefi boyutunu derinleştirebileceğimiz, günlük yaşamdaki kullanım alanlarını çeşitlendirebileceğimiz bir kavramdır.[13] Bu bağlamda, enformasyonun genel-geçer bir tanımının yapılması da olanaksız görünmektedir. Çünkü enformasyon ilişkili olduğu her kavrama göre farklı bir tanım kazanmaktadır.

Amerikalı sosyolog Daniel Bell, günümüz toplumunu 'sanayi sonrası toplum' olarak isimlendirmekte ve bu toplumun stratejik kaynağının 'bilgi' olduğunu ifade etmekte; enformasyonun, dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimin insanlığın dünya ile olan ilişkisini belirlemede anahtar bir role sahip olduğunu

[10] Sıdıka Yılmaz ve Raşit Kaya, **Basın-Siyaset İlişkisi, Kıldan İnce Kılıçtan Keskin,** 1. Basım, Ankara: PMD Yayınları, 2008, S.54
[11] Yılmaz ve Kaya, s.127
[12] Nuraydın Arikan. **28 Şubat ve Medya**, 1. Basım, İstanbul: Metamorfoz Yayınları, 2011, s.35.
[13] Türk Kütüphaneciliği Dergisi, "Enformasyon Kavramı Üzerine", Sayı. 3, Eylül 2012, s.543.

belirtmektedir.[14] Enformasyon toplumları üzerine tespitlerde bulunan Bell, geçmiş zamanlarda insanların zaman ve mekânla sınırlı olduklarını, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile zaman ve mekân sınırlamalarının belirsizleştiğini, hatta tamamen yok olduğunu söylemektedir.[15]

Adına "Enformasyon Devrimi" de denen, içinde bulunduğumuz dönemde "bilgi" tüm dünya toplumları için eşit düzeyde yarar sağlayıcı mıdır? Bu soruya verilecek cevap enformasyonun haberle olan örüntüsüne katkı sağlayacaktır. Çünkü enformasyon toplumunun bir ucu "kitle iletişimine" diğer ucu "haber" kavramına dayanmaktadır. Levent Yaylagül, enformasyonla ilgili yaşanan gelişmelerin kapitalist üretim ilişkilerinde, enformasyon üretimi ve dağıtımını yapan kapitalistlerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde olduğunu ve onlar için son derece karlı bir etkinlik haline geldiğini belirtmektedir.[16]

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak, enformasyon ve haber arasında nasıl bir ilişki olduğundan söz edilebilir? Haberin kökeni enformasyondur. İletişim teknolojilerinin günümüzdeki durumu temel alındığında enformasyon; Düzenlenmiş, filtreden geçirilmiş, damıtılmış, netleştirilmiş ve iletilmiş veri olarak tanımlanmaktadır.[17] Toksöz'e göre de enformasyon sözcüğü belli bir sürecin varlığına işaret eder.[18]

Enformasyon genel anlamıyla bilgiyi alan kişi açısından değerlendirilmektedir. Ancak bu tanım meslek olarak haber alan/üreten gazetecililer göz önünde bulundurulduğunda değişmektedir. Gazetecilik eylemi olan haber yapma ve sunma, insanların günlük olarak haber alma/verme pratiğinin sistematik hale getirilmiş şeklidir. Elbette haberciliğin meslek olarak tanımlanmaya başladığı 1600'lerde yapılan tanımla, teknolojinin durmaksızın geliştiği günümüzde yapılan tanım birbirinden farklı olacaktır. Teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, enformasyonun tanımının da aynı hızla

[14] Daniel Bell. **The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting**, 2. Baskı, New York, Basic Books, 1976. s.188.
[15] Bell, 190.
[16] Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008. s.180.
[17] PORAT, Marc; **The Information Economy: Definition and Measurement**, Washington D.C., US Department of Commerce, Office of Telecommunications, 1977. S.17.
[18] Tokgöz, s. 114-115.

değişmesine neden olmuştur. Gazeteciliğin ilk örneklerinin görüldüğü yıllarda, haber değeri verilen olay/olgularla, bugün haber değeri taşıyan olaylar aynı değildir. Ekonomik ve siyasal olaylar bu değişimi teşvik etmektedir.

Günümüzde yaşanan gelişmelere bağlı olarak enformasyonun etki gücü de farklılık göstermeye başlamıştır. Enformasyon üretiminin gelişmiş ülkelerdeki çok uluslu şirketlerin elinde bulunması ve bu şirketlerin enformasyonun dağıtım şekli gibi içeriğini de belirleyebilmesi her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu güç, ülkelerin dünya kamuoyunda nasıl tanımlandığını belirlemekte ve uluslararası ilişkilerde siyasi duruşlara yön vermektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse haber; enformasyonun işlenmiş halidir. Bu işleme hali ekonomik, siyasal ve sosyal koşullara göre değişiklik göstermektedir. Kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranlar, enformasyonun nasıl işleneceğine karar vererek kamuoyunu kendi istedikleri doğrultuda yönlendirmektedirler. Farklı düşünen ve "güçsüz" olarak tanımlanacak kitlenin enformasyonu işleyip topluma sunma çabası yetersiz kalabilmektedir. Günümüzde gelişen teknoloji ile enformasyonun farklı düşünüş şekilleri ile işlenmesi ve topluma sunulması -yani çok seslilik- geçmişe nazaran daha güçlü durumdadır. Bu çeşitliliğin var oluşu haberlerin doğruluğunun analizi noktasında araştırmacılara olanak sağlamaktadır.

1.1.1.2 Haber ve Etik

Etik Yunanca, "ethike" sözcüğünden, o da "ethikos" sıfatından türemiştir. Bu sıfatın kökü ise "ethos" sözcüğüdür. Ethos'un sözlüğe göre üç farklı manası bulunsa da bizim için anlam teşkil eden üçüncü tanımıdır. Bu tanıma göre etik; bir kişinin yaradılışı, çoğul kullanımda öz nitelikleri, bir kişinin yaşamında ağır basan tutumdur. Bu sözcük Aristotales'in dilinde "ethos ile ilgili konulara ilişkin inceleme" anlamında bir bilgi alanına dönüşmüştür.[19]

Felsefi olarak "etik"; insanlar arasında var olan ahlaki değerlerin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olanlarının niteliklerini ve temellerini araştırmaktır.

[19] Levent Kavas, "Ahlak ve Etik-1", **Star Gazetesi,** 20 Mart 2000. s.7.

Gündelik yaşamda etik kurallar bir otorite tarafından koyulmazlar. İnsan ilişkilerindeki deneyimlerden hareketle ortaya çıkarlar. Bu yüzden meslek ahlakı gibi kurallar ancak o mesleği icra edenler tarafından belirlenebilir. Elbette belirlenecek bu kurallar, siyasi, ekonomik, kültürel vb. çok faklı boyutlarda değişkenlik gösteren insanlardan oluşan mesleğin tamamına dayatılamaz.

Haber, onu üreten gazeteciden ayrı düşünülemeyeceği için haberin etik kurallara uyup uymadığı, onu üreten gazetecinin ahlaklı oluşuyla da doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda gazetecinin kendi şahsi çıkarlarını bir kenara bırakarak, toplum yararını gözetmesi ve buna göre habercilik yapması gerekmektedir. Ancak böyle bir düzlemde haberin etik olduğundan söz edilebilir. Kamuoyunun özgürce oluşmasına aracılık etme görevinde olan habercilik, etik kurallara en uyması gereken meslek gruplarındandır. Devran, medya için yasal kurallar kadar mesleğin etik ilkelerinin de önemli olduğunu vurgular. Çünkü bu kurallar medyanın içeriğinin nasıl şekilde oluşturulması gerektiğini, sorumlulukların neler olduğu, sınırların nereye kadar uzandığı noktasında belirleyici olmaktadır.[20]

Gerçeği yansıtma iddiasındaki kitle iletişim araçlarının kötüye kullanımları halinde en etkili yalan üreticilerin oldukları tartışmasız bir gerçektir. Günümüzde ise objektif ve tarafsız olmak, bağımsız olmak, çoğulcu olmak gibi genel-geçer gazetecilik kurallarının işlerliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir başka gerçek de gazeteciliğin, süreç ne kadar dürüst şekilde işletilmeye çalışılsa da, doğası gereği gerçeğin birebir yansıtılmasına imkân tanımadığıdır. Gazetenin bilgi aktarmanın dışında bir diğer yönünün ticari bir yapı olduğu göz önünde bulundurulursa, gazetenin sağladığı bilgi ve iletişim imkânlarının masum olmadığı iddia edilebilir.

Olay ve toplum arasındaki akışı sağlayan gazetenin, sadece insanları bilgilendiren bir haber kaynağından uzak oluşu, ‘medya aracılığıyla’ vb. tabirler ile içeriğinde bulunan yorum köşeleri, kurumun ideolojik fikrini aktaran bir olgu olduğunun kanıtıdır. Bilgilendirme sürecinde yaşanan bir sapmayı halkın doğrulama gücünün olmaması basına büyük bir sorumluluğun yanında güç de vermektedir.

[20] Yusuf Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji**, s.109.

Gazetecilik mesleğinin ortaya çıkması ve gelişmesiyle ortaya tekelleşme, basın kuruluşu sahiplerinin medya dışı işlere girmesi, ekonomik ve siyasi çıkar alanlarına yönelmesi gibi genel ve yalan haber, manipülasyon amaçlı haber, özel hayatın gizliliğinin ihlali, kişisel çıkarlar, kamu yararının göz ardı edilmesi gibi bir dizi mesleğe has sorunlar baş göstermiş, bunların çözümü için hukuki düzenlemeler yapılmış. Ancak bu düzenlemelerin yetersizliği basın özgürlüğü kavramı etrafında tartışmaların doğmasına neden olmuştur.[21]

Gazetecilikte ahlak ve sorumluluk anlayışı, daima ileri gideceği yerde, toplumsal yaşamın bazı dönemlerinde, koşulların uygun olması durumunda, popülist söylemlerin egemenliği ve bazı güç odaklarının yanıltıcılığı ile yozlaşabilir hatta körelebilirler. Bu durum habercilikte dikkat edilmesi gereken en büyük tehlikedir.

1.1.1.3 Haber ve İdeoloji

Günümüzde sıkça kullanılmasına karşın, tanımı noktasında fikir birliğine varılmayan kavramlarından birisi de "ideoloji"dir. Kimisine göre olumlu anlam taşırken, kimisine göre karşı fikrin dogmatik, taraflı, yanlış, küçümseyici ve suçlayıcı olduğunu ima ederek olumsuz anlamda kullanılmaktadır.[22]

İdeoloji sözcüğü ilk kez 18.yy sonunda Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından kullanılmış, Tracy, bu kavramı metafizik karşıtı bir düşünce biliminin adı olarak tanımlamıştır.[23] Türkiye'de, 1974 yılında üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleşen bir deneyde, öğrencilerden bir grup ideolojiyi "Sistematik bir fikir yapısı ve anlatısı" olarak tanımlarken, diğer grup "Gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan fikir yapısı" şeklinde tanımlamıştır.[24] Görüldüğü gibi ideolojinin tanımı farklı birey ve gruplarda farklı anlamlar ifade etmektedir. İdeolojinin tanımlanması ve algılanmasındaki temel

[21] Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar,** 1. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 1989. s.253.
[22] H. Birsen Örs, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, 9. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 5.
[23] Devran, s.15.
[24] Şerif Mardin, **İdeoloji**, 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.87.

farklılıkların nedeni ise ideoloji kavramının kültür, din, mitler ve söylem gibi unsurlarla olan ilişkileridir.[25]

Sosyal bilimlerde ideoloji kavramına dair literatür taramalarında da yukarıdakine benzer bir durum ile karşılaşılmaktadır. Burada da ideolojinin tek ve net bir tanımına rastlanmamaktadır. Bu farklılığın nedeni ise sosyal bilimcinin yaşadığı toplum, inanış ve düşünüşünden bağımsız düşünememesinden ileri gelmektedir.

Eagleton; *"İdeoloji; belli bir toplumsal sınıfa ait fikirler kümesidir"* diyerek ideolojiyi tanımlama yoluna gitmiş, ideolojinin işlevsel niteliğine vurgu yaparak meseleye sosyolojik açıdan yaklaşmış ve ideoloji olgusunun toplumda ifade ettiği işleve dikkat çekmiştir.[26]

Andrew Heywood ise ideolojiyi "Siyasi bir inanç sistemi", 'Belirli bir sosyal sınıf ya da sosyal sınıfın dünya görüşü' şeklindeki tanımlamıştır.[27] Heywood, ideolojiye dair bu tanımında, ideolojiyi tıpkı bir dini olgu gibi göstermiş, ideolojiye "siyasal arenada bireylerin kuvvetle bağlı olduğu değer" olarak atıfta bulunmuştur.[28]

İdeoloji kavramı irdelenirken göz ardı edilemeyecek isimlerden biri de Karl Marx'tır. Marx ideolojiyi iki şekilde tanımlamaktadır:

- İdeoloj; toplumsal gerçeğin insan zihnine yansımasıdır.
- İdeoloj; itoplumsal gerçekliğin çarpıtılmasıdır.[29]

İlk tanımında Marx, bireyin içinde bulunduğun toplumun gerçeklerinin zihnine yansımasından bahsetmektedir. Kapitalist toplumlarda görülen bu bilinç türünü Marx, yanlış bilinç olarak tanımlar. Diğer tanımda ise Marx, gerçeklik olarak sunulan ve

[25] Örs, s. 5.
[26] Terry Eagleton, **İdeoloji**, Muttalip Özcan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, S.19.
[27] Andrey Heywood, **Siyaset**. 16. Baskı, İstanbul: Adres Yayınları, 2015, s.21.
[28] Furkan Erdoğmuş, "Türkiye'de Siyasi Partiler ve Yazılı Medya Açısından İdeolojinin Yeri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2015), s.8.
[29] Hugh Colling, **Marksizm ve Hukuk**, Umre Deniz Tuna (çev.), 2. Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları, 2013, s.58.

anlamlandırılan toplumsal dokunun kurgulanmış bir gerçek olduğunu belirtmekte ve bu kurguyu "mistifikasyon" olarak adlandırmaktadır.[30]

Yukarıda bahsedilen ve alanla ilgili değinilmeyen daha pek çok kuramcının tanımı incelendiğinde "ideoloji" kavramını temelde ve en kısa şekliyle "kişilerin dünya görüşü" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. İdeoloji daha çok ekonomik, politik, toplumsal, sosyal, cinsiyet eşitsizlikleri, özgürlük, eşitlik, adalet, etnik ve insan hakları gibi ana konuları içeren bir kavram niteliğindedir.[31]

Günümüz dünyasında var olan bilginin manipüle edilmesi doğrudan ya da dolaylı olarak ideoloji ile bağlantılıdır. Haber yaparken ideoloji yaymak ya da var olan ideolojiyi güçlendirmek isteyenler için çok elverişli bir sahadır. İdeolojiler gerçek olmadığı ve gerçeği gizlediği düşünülen fikirleri iletilerle oluşturur ve medya aracılığıyla dolaşıma sokarlar. Burada en önemli ileti aracı haberdir. Gramsci "hegomonya" kavramı çerçevesinde buna açıklık getirir. Ona göre, egemen sınıf hegemonyasını kurabilmek için "kendi dünya görüşünün ve düşünme biçiminin toplumun üyelerine kabul ettirilmesi" çabasındadır.[32]

Toplumsal iktidarın uygulanması ve korunması ideolojik bir çerçeveye ihtiyaç duyar. Bu ideoojik çerçevenin de bir mecra aracılığıyla aktarılması gerekmektedir. Bir toplumun genelinin, bir grubun üyelerinin veya iktidar sahiplerinin çıkarlarıyla ilişkili temel değerleri oluşturan çerçeve, iletişim ve söylem yoluyla kazanılmakta, onaylanmakta ve değiştirilmektedir.[33]

Kitle iletişim araçlarının gücü düşünüldüğünde, egemen sınıfın ideolojisini topluma benimsetebilmek için bu araçlara ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Geniş kitlelere hitap edebilme olanağının ancak medya aracılığı ile

---

[30] Robin Small, "Knowledge and Ideology in the Marxist Philosophy of Education" [Elektronic Version], *Philosophical Research,* 1983, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018), s.26.

[31] Todd Jared LeVasseur, "The Environment Contains No 'Right' and 'Left': Navigating Ideology, Religion and Views of the Environment in Contemporary American Society", **Journal for the Study of Religions and Ideologies** içinde (62-88),2012.

[32] Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin, **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası ilişkiler,**1. Baskı, İstanbul: Yordam Yayıncılık, 2019, s.87

[33] Teun A.van Dijk, "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Mehmet Küçük (drl), Ankara: Ark Yayınları, 1999. S.335.

yapılabilmesi ideolojinin yaygınlaştırılması noktasında bu araçların önemini arttırmaktadır. Kitle iletişim araçlarının; haber ve bilgi sağlama, kolektif bilinci arttırma, motivasyon, toplum bilincini yönlendirebilme gibi işlevleri ideolojiyi yönetenleri bu araçları kullanmaya mecbur bırakmaktadır.

1.1.1.4 Haber ve Hegemonya

İktidarı elinde tutan egemen güçler, geçerli ideolojinin baskı altında tuttuğu toplumun rızasını alırken, aynı zamanda bu ideolojilerin yeniden üretilmesini sağlama çabasına girmektedirler. Gramsci, ideolojik hegemonya kuramında, iktidarı elinde bulunduran egemenlerin, kendi felsefelerini, kültürlerini ve etik değerlerini yaymak; zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını güçlendirmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını belirtmektedir.[34]

Enformasyonun belli bir ideoloji çerçevesinde verilmesi egemenleri ayakta tutar ve ona kendi ideolojisini yeniden üretme imkânı sunar. Egemen grupların bilgiyi tekelleştirme isteğinin altında bu istek yatmaktadır. Foucault bu durumu şöyle açıklar:

> *"Hiçbir bilgi kendi içinde bir iktidar formu, bir iktidar fonksiyonu ve diğer iktidar formlarına bağlı bulunan bir iletişim, kayıt, insanları toplayıp kontrol etme ve kendi sistemini yayma düzeni olmaksızın şekillenemez, varlığını devam ettiremez. Hiçbir iktidar da bilginin üretimi, düzenlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmaksızın uygulanamaz, gerçekleşemez."*[35]

Foucault'nun tespitinden yola çıkarak, ideolojik aktarım ve yeniden üretim kitle iletişim araçları olmadan yapılamaz demek yanlış olmayacaktır.

Althusser, üretimin yapıldığı tüm aygıtların, devlet tarafından örgütlenmiş olsun olmasın, devletin ideolojik aygıtları olduğunu söyler.[36] Bu ideolojik aygıtlardan en güçlüsü medyadır. Egemen sınıfın ideolojik hegemonyasını oluşturması ve devamlılığını

---

[34] Antonio Gramsci, **Hapishane Defterler,** Barış Baysal (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kalkedon Yayınları. 2014. s.93.
[35] Michael, Foucault, **The Will to Truth**, New York: Tavitor Pr, 1980. s.131.
[36] Louis Althusser**, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Alp Tümertekin (çev.), 1. Baskı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2019. s.27.

sağlaması için gerekli olan medya, değişen koşullara uyumlu olarak ideolojik yeniden üretim yapar ve bu yeniden üretimi bireylere ulaştırarak ideolojik hâkimiyet ve denetim sağlar.

Gramsci, çoğunluğun rızasını sağlamaya yardımcı üst yapıda olan medyadan sonra eğitim, hukuk, sendika gibi sivil toplum kurumlarının geldiğini söyler.[37] Bu tespitten hareketle medyanın, yaşamımızın her alanında karşımıza çıkarak bize nasıl düşünmemiz, nasıl yaşamamız, nasıl bir eğitim almamız, hatta ne yiyip ne giyeceğimize karar verdiğini söylenebilir. Bu, medyanın birey üzerinde nasıl bir tahakküm kurduğunun da kanıtıdır. Medya alanındaki Marksist yaklaşımın dışında kalan eleştirel yaklaşım da konuya bu bağlamda eleştiriler getirmektedir. Mc Luhan;

> *"Benliğimizi tümüyle medya teslim aldı. Kitle iletişim araçları kişisel hayatımız, siyasal, ekonomik, estetik, psikolojik, ahlaki ve etik hayat alanlarımızı öylesine yaygın biçimde etkilemektedir ki ilişmedikleri, dokunmadıkları, değiştirmedikleri hiçbir yanımız kalmadı. Yaradanımız medya şimdi. Kültürel ve toplumsal değişimin hiçbir yanını medyanın bugünkü ortamımızı nasıl ve ne yollarla oluşturduğunu ele almadan anlayamayız"* diyerek konunun önemine dikkat çekmiştir.[38]

Medyanın toplumları yönetme ve hegemonyayı yeniden ve yeniden üretme işi en net biçimiyle haberlerde kendini göstermektedir. Radford'un konuyla ilgili söyledikleri bu anlamda dikkat çekicidir.

> "*Ryszard Kapıscinski'nin Le Monde Diplomatique'te yazdığı gibi; görmek ve bilmek, görmek ve anlamak arasındaki kargaşa televizyon tarafından, insanları manipüle etmek için kullanılır. Bir diktatörlükte sansür alışıldık, demokratik bir iradeyse manipülasyondur. Bu saldırıların hedefi, her zaman aynıdır: sıradan vatandaş. Medya, kendisi hakkında konuştuğu zaman temel problemi biçim arkasına gizler: felsefenin yenine teknolojiyi ikame ederler.*

[37] Banu Dağtaş. "İngiliz Kültürel Çalışmalarında İdeoloji", **Kurgu Dergisi**, Sayı:16 (2016), s.335.
[38] Marshall McLuhan ve Fiore Quentin, **Yaradanımız Medya**, Ünsal Oskay (çev.), 1. Basım, İstanbul: Turkuvaz Kitap. 2005. s.26.

Medya, haberlerin nasıl basılacağını, nasıl düzeltileceğini, nasıl kesileceğini, tartışır. Tasarım, veritabanları veya hard-disklerin kapasite problemleri hakkında konuşurlar. Onlar, kestikleri, düzelttikleri ve bastıkları haberin içeriğiyle ilgili kaygı yaşamazlar."[39]

Ülkemizde medyanın ilk örneklerinin görülmeye başladığı tarihten itibaren, basının devlet eliyle şekillendiği ve onun denetiminde olduğu söylenebilir. En etkili kamuoyu oluşturma aracı olan medya, 90'lı yıllarda ülkenin liberal ekonomi modeline geçişi ile devlet kontrolünden çıkmış, holdinglerin bünyesinde yer almaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren, siyasi alanda yaşanan hegemonya ve ideoloji çatışmasına sahne olan medya, ülkelerin siyasi geleceği için ne kadar önemli bir araç olduğunu da bir kez daha kanıtlamıştır.

1.1.1.5 Haber ve Siyasal Manipülasyon (Propaganda)

Propaganda nerede başlar? Haber ve propaganda ayırımı nasıl yapılır? Gibi soruların yanıtını vermek sanıldığından daha zordur. Her ne kadar literatür içerisinde çokça aynı anlamda kullanılmış olsalar da haber ve propagandanın tüm alt başlıkları incelendiğinde aralarındaki ayırım fark edilecektir. Burada yaşanan karışıklığın asıl sebebi, haberi yapanların genellikle enformasyonu propaganda amacıyla kullanmasından ileri gelmektedir.

Başkalarının kanaatlerini değiştirme girişimlerinin, insanlığın konuşma pratiğiyle başladığını savunan Brown, bu sayede insanları fiziki güce başvurmadan ikna etme imkânlarının ortaya çıktığını ifade eder.[40] Bu düşünceden hareketle, insanların doğduğu andan itibaren propaganda yaptıklarını söylemek, hatta bebeklerin istediklerini almak adına ağlamalarını dahi propagandadan saymak mümkündür.

Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre propaganda bir düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen

[39] Benjamin Radford**, Medya Nasıl Yanıltıyor?,** 1. Basım, İstanbul: Güncal Yayıncılık, 2004, s.81.
[40] J.A.C. Brown, **Beyin Yıkama ve İkna Metotları**, 8. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012, s.7.

çalışmadır.[41] Propaganda kelimesinin kökeni Latincedir ve "Fidan üretmek için toprağı ekmek" anlamına gelen "propagare**"** fiilinden türetilmiştir.[42]

Oxford sözlüğünde ise propaganda: "Özellikle siyasi bir amaç ya da bakış açısını teşvik için kullanılan, önyargılı ya da yanıltıcı bilgi" olarak tanımlanır.[43]

Propagandayı bir iletişim aracı olarak tanımlayan Jowett ve O'dennel, bu aracın algıları biçimlendirme, zihinleri manipüle etme ve propagandacının istediği niyet doğrultusunda bir tepkinin başarılması amacıyla yapılan bilinçli ve sistematik çabalar bütünü olduğunu ifade ederler.[44]

Qualter ise propagandayı, iletişimin manipüle edilmesi yoluyla azınlığın, çoğunluğun tavır ve davranışlarını kontrol etmek amacıyla bilinçli olarak yaptığı girişim olarak tanımlar.[45] Qualter bu tanımından devamla medya kullanılarak yapılan propagandayı da tanımlar ve çerçeve içine alır.

> *"Propaganda, bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireyin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli faaliyettir."*[46]

Brown, *"İnsanların fikirlerini, kanaatlerini değiştirme gayretleri tarih öncesi çağlara dayanır ve lisanın gelişmesiyle birlikte hemen ortaya çıkar*" demektedir.[47] Tarihi bu denli eskiye dayandırılan propagandanın niteliği, matbaanın icadı ile değişime uğrayan ve modern anlamda ilk örnekleri 16. yüzyılda ortaya çıkan basın ile dönüşmüştür.

---

[41] Büyük Türkçe Sözlük, s.941.
[42] Süleyman Erman, "Bir Propaganda Aracı Olarak Tarihi Diziler. Filinta ve Diriliş Ertuğrul Örneği.", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Marmara Üniversitesi SBE, 2016, S. 14.
[43] Oxford Dictionary, s.867.
[44] Ahmet Kalender, **Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri**, 1. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2000. s.89.
[45] Terence Qualter, **Opinion Control in The Democracies**, New York: St. Martin's Press, 1985, s.124.
[46] Qualter, s.126.
[47] Brown, s.7.

Kitlelere hitap eden bu yeni araçla propaganda daha geniş halk kitlelerine yapılabilmeye başlanmış ve etki gücü artmıştır. Kitle iletişim araçlarının bu propaganda amacıyla kullanımı tarafsızlık, kamunun öğrenme hakkı gibi gerçek olmayan iddiaların ardına saklanmıştır. Postman ve Powers kamunun "ne kadar, ne zaman, neden ve nasıl" bilme hakkı olduğunu değerlendirmelerinin problem olduğunu söylemektedirler.[48]

Herman ve Chomsky'nin öne sürdüğü propaganda modelinde medya, kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eden ve onların lehine propaganda yapan bir yapı olarak tarif edilmektedir. Bu egemenlerin, medya politikasının şekillenmesinde elverişli konumlarını kullanarak uygun personel seçimi, seçili politikayla uyumlu öncelik tespitleri ve haber değeri kıstaslarının içselleştirilmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmektedirler.[49] Bu değerlendirme, propaganda kavramının medyada nasıl çalıştığına ve çeşitliliğine dair ipuçları vermektedir. Bu modele göre örneğin; medya kurumu endüstriden yüksek reklam geliri beklemekte, reklam veren ise tüketiciye yüksek oranda ulaşan ve aynı zamanda mensubu olduğu egemen grubu huzursuz etmeyecek yayınlar yapılmasını istemektedir. Bu yayınların arasında haber bültenleri ve haber programları da yer almakta ve var olan önemli enformasyonun izleyiciye aktarılmasında reklam verenin ideolojisine uygun şekliyle verilmesi sonucunu doğurmaktadır.[50]

Günümüz dünyasında her birey, grup veya organizasyon haberin propaganda gücünün farkında olarak kendi kanallarını oluşturmaya ve onu en etkin şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar. Çeşitli grup ve kişilerin bu çabaları haberden umulanı değiştirdiği için anlamını da etkilemektedir.

---

[48] Postman ve Powers, s.105.
[49] Edward S. Herman ve Noam Chomsky, **Kitle Medyasının Ekonomi Politiği-Rızanın İmalatı**, Ender Abadoğlu (çev), 1. Baskı, İstanbul: BGST Yayınları, 2012, s.15.
[50] Mustafa Şeker, "Televizyon Haberciliğinde Küresel Format ve Haberciliğe Etkileri", **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi,** Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ocak 2007. s.159.

1.2 KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASİ MANİPÜLASYON

1.2.1 Siyasi Manipülasyonun Kitle İletişim Araçlarında Kullanımı

Propaganda, çok sayıda insanın düşünce ve davranışlarını etkileme amacı taşıyan önceden planlanmış mesajlar bütünüdür. Propaganda sözcüğü, 18. yüzyılda sosyal bilimler literatürüne girene kadar hep din alanında ve olumlu anlamda kullanılmıştır.

Hiç şüphesiz ki genel bir tanım olan propaganda, en çok politika alanında kullanılan bir terim olmuş, hatta adeta siyasetle özdeşleşmiştir. Bu sebeple araştırmacılar propagandanın tanımı da çoğunlukla siyasi anlamı ile yapmaktadırlar. Güz, siyasi partilerin oy oranlarını arttırarak seçimi kazanmak amacıyla yaptıkları tanıtım, reklam, etkileme ve yönlendirme etkinliklerini propaganda olarak tanımlar.[51]

Propagandanın temelinde siyasetin de özünde olan zorlama değil ikna etme kavramı yatar. Bu durum, propagandayı politikanın vazgeçilmez özelliklerinden kılar. Lerner, propagandanın insanların inançlarını değiştirmeye zorlayamayacağını sadece onları ikna edeceğini söyler. İnsan doğası zorlamaya tepki verir, bu nedenle propaganda zorlamayı değil ikna etme yolunu seçer. Bu ikna sürecinde kendine, çalışmanın önceki bölümlerinde irdelendiği gibi, medyayı en önemli araç olarak seçer. Medya ile geniş kitlelere ulaşan propaganda, bu yolla farklı inanış, düşünüş ve yaşayışta olan bireyleri, egemen kişilerin çıkarları doğrultusunda ikna çabasına girer. Sosyal bilimciler tarafından insanlık tarihiyle yaşıt olduğu iddia edilen propaganda, dünya siyasal tarihinin her anında kitle iletişim araçları vasıtasıyla etkili olma çabasındadır.

1.2.1.1 Dünyada Kitle İletişim Araçları ve Siyasi Manipülasyon

İnsanlık tarihinin tamamı birbirlerinin fikirlerini etkilemek çabasıyla doludur. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan ilk insanların mücadele ve savaşları bir anlamda bunun kanıtıdır. Dinler tarihi ve dünya siyasal tarihi dinlerin, toplulukların, kavimlerin, devletlerin ve milletlerin birbirinin fikrini etkileme, manipüle etme ve değiştirme çabası ile doludur.

[51] Nükhet Güz. **Etkili İletişim Terimleri**. 6. Baskı. İstanbul: İnkılâp Yayınları. s.286.

Elbette ilk insanların iktidar ve güç savaşlarını bugün anlamlandırdığımız şekilde propaganda olarak tanımlayamayız. Çünkü günümüzde propaganda denilince aklımıza ilk gelen sistematik ve bilinçli bir etkileme faaliyetidir. Bu anlamda ilk insanlar ve topluluklar olmasa da dinler tarihinin tamamının bir etkileme/propaganda süreci olduğundan söz etmek mümkündür.

Propaganda kavramına literatürde ilk kez 17. yüzyılın ortalarından sonra rastlanmaktadır. Ancak propagandanın pratikte uygulanışına dair ilk belge milattan önce 5. yüzyılda ortaya çıkar. Çin düşünürü Sun Tzu, "Savaş Sanatı" isimli kitabında Çinli komutanlara savaş taktikleri verirken, propagandanın uygulanış aşamalarından bahseder.[52]

Propagandanın sistematik olarak ilk uygulanışı Eski Yunan polislerinde (şehir) olmakla birlikte, profesyonel olarak kullanımı Roma İmparatorluğu'nda gerçekleşmiştir. Roma'da propagandanın etkin olarak kullanıldığını söyleyen Celws, Roma hükümdarı Neron tarafından kurulan "augustales" adında beş bin kişilik bir örgütten söz eder.[53] Roma'yı eski Yunan'da yapılan propagandadan farklı kılan en önemli unsur haberleşme teşkilatının olmasıdır. İletişim araçlarının propaganda faaliyetine dâhil edilerek kullanımı ilk kez Roma İmparatorluğu'nda görüldüğü için bu dönem önemlidir. Hatta bu dönemde Roma İmparatoru Sezar'ın, paranın üzerine ilk kez kendi resmini bastırarak dağıtılması ilk kitlesel propaganda faaliyeti sayılmaktadır.[54]

İnceoğlu, Mısır piramitlerini, Roma lejyonlarındaki düzen ve gösterişi, Kuzey Amerika'daki kabilelerin totemlerle süslenmiş ağaç sütunlarını, liderin güçlü gösterilmesi ve bireylerin aidiyet duygularını güçlendirmek amacıyla yapılan propaganda düzenekleri olarak tarif eder.[55]

Propagandanın tarihi çok eski tarihlere dayandırılsa da en etkili olduğu dönem şüphesiz kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Kitle iletişim araçlarının

[52] Sun Tzu, **Savaş Sanatı**. 1. Basım. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2008, s. 102-108.
[53] John C. Clews**, Nasıl Aldatıyorlar**, 2. Basım, Ankara: Kardeş Matbaası, 1972, s.13.
[54]Arsev Bektaş, **Siyasal Propaganda**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002, s.71
[55] Metin İnceoğlu, Güdüleme Yöntemleri, Ankara: A.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, s.63.

yaygınlaşabilmesi de şüphesiz matbaanın icadına bağlıdır. Brown, bilgi veya haberin geniş alanlara yayılabilmesi ve farklı fikirlerin toplum katlarında oluşabilmesi için iki tarihi olayı ön plana çıkarır. Bu olaylar, matbaanın icadı ve bu olayı takip eden reformdur.[56]

Matbaanın icadıyla birlikte hem basımın hem baskı kalitesinin artması, halkın yazılı matbuata erişimi de propagandanın halk kitlelerine ulaştırılması da kolaylaşmıştır.

1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi'ne kadar dinin sınırlarında kullanılan propaganda, bu tarihten itibaren artık siyasi bir tanım kazanmıştır. Domenach bu süreci şöyle anlatır;

> *"...propaganda, saymaca bir biçimde, Latincesinin kalıplarından çıkarılmış terimlerden biri; kilise karşı-reform sırasında kullanılırdı bu kelimeyi (de propaganda fide)... Propaganda sözü, Fransa'da, on sekizinci yüzyılda, genel dile girinceye kadar hep kilise dilinin sınırları içinde kaldı. Ama genel dile geçtikten sonra bile, dinsel havasını sürdürüyordu. Ancak yirminci yüzyılda kesinlikle sıyrıldı bu havadan."* [57]

Fransız İhtilali'nden sonra kurları ve sistematiği ile günümüzdeki tanımına ulaşan propaganda, 'ulus devlet' fikrinin yaygınlaşması bakımından dünya siyasi tarihinde kilit noktadadır. Bu tarihten itibaren ulus devlet modeli ile yapılan propaganda sonucunda pek çok imparatorluk yıkılmış, dünya siyasi haritası pek çok kez yenilenmiştir.

Fransız İhtilali sürecinde propaganda faaliyeti yürüten Jakoben örgüte mensup Napolyon propagandanın önemini kavramış ve generalliği, başbakanlığı ve imparatorluğu döneminde etkin olarak kullanmıştır.

Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, özellikle 1. Dünya Savaşında propagandanın siyasi olarak yoğun kullanımı ile karşılaşılmaktadır. Literatür

[56] Brown, s.17.
[57] Jen Marie Domenach, **Politika ve Propaganda**, Tahsin Yücel (çev.), 1. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları, 1969, s.6-7

çalışmalarının da başlangıcına denk gelen bu dönem, kitle iletişim araçlarının henüz yeni geliştiği bir döneme denk gelmektedir.

Ülkelerin siyasi anlamda sistematik olarak ilk kez propagandayı kullandığı 1. Dünya Savaşı, kitle iletişim araçlarından yoğunlukla faydalanamasa da ilk örnekleri barındırması bakımından önemlidir. Örneğin; savaşa aynı blokta katılan Osmanlı Devleti ve Almanya, bu birlikteliğe halktan destek bulmak amacıyla posta pulları bastırmıştır.[58]

Birinci Dünya Savaşı, devletlerin propagandanın önemini kavradığı çok etkili bir süreç olmuştur. Bu savaştan sonra, propagandayı kitle iletişim araçlarının da gelişmesiyle daha etkin kullanan liderler doğmuştur. Bu liderlerden en dikkat çekeni şüphesiz Hitler'dir. Günümüzde dahi tartışmaları ve yansımaları süren Hitler döneminde Almanya, kitle iletişim araçlarının gücünü de arkasına alarak 2. Dünya Savaşı'na yürümüş, propagandayı bir hükmetme aracı olarak kullanmıştır.[59]

Dünyanın, II. Dünya Savaşı'na hazırlandığı bu süreçte ortaya çıkan radyonun, alt yapısının tamamlanıp yaygınlaşmak için iktidarın desteğine olan ihtiyacı ile iktidarın propaganda yaparken geniş halk kitlelerine ulaşma isteği birbirini karşılamış ve ortaya çıkara dayalı bir iktidar-medya ilişkisi çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yaşanan Soğuk Savaş döneminde etkili olan propaganda, özellikle bu dönemki kullanım şekli nedeniyle olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Berkes, propagandanın bireylere yöneldiği bu dönemde kitle iletişim araçlarının bireylerin kullanımına sunulmasının etkisinin büyük olduğundan söz eder.[60]

Soğuk Savaş döneminde propagandanın olumsuz anlam yüklenmenin dışında, yöntemlerinde de değişiklikler olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği ve Amerika arasında yaşanan gerginliklerde kitle iletişim araçları ile yürütülen bu faaliyetler dönemin karakteristiğini belirlemiştir.

---

[58] Erman, s. 24.
[59] Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, Halime Yücel (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 51.
[60] Niyazi Berkes, **Propaganda Nedir?**, 1. Basım, Ankara: Recep Ulusoylu Basım Evi, 1942, s.62-64.

Televizyonun yaygınlaşması, radyonun hemen hemen her evde bulunması ve sinemanın gücüyle küresel ölçekte propaganda yürütebilen devletler, savaşların gidişatını bu güç ile değiştirebilmişlerdir. Örneğin; Vietnam savaşında Amerikan basını başta savaş yanlısı tutum sergilese de, daha sonraları savaş karşıtı bir tutum sergilemiştir. Ancak savaş sonrası başlayan ve günümüze kadar ulaşan bir algı yöntemiyle, Amerika cephede kaybettiği Vietnam Savaşı'nı en etkili kitle iletişim araçlarından olan sinema sayesinde Hollywood yapımı filmlerle kazanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Soğuk Savaşın sona ermesi ve teknolojiye bağlı olarak kitle iletişim araçlarının gelişmesi propagandanın da gün geçtikçe farklı bir form kazanmasına ve dönüşmesine yol açmıştır. 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı'nı, tüm dünya CNN aracılığıyla canlı olarak izlemiş ve küresel ölçekte yapılan bu propagandanın neticesinde dünyada Amerika lehine çok olumlu bir tutum gelişmiştir. Chomsky bununla ilgili olarak; *"Medya organlarının kurumsal bir kimlik kazanmasıyla birlikte ideolojilerin, düşüncelerin, kanaatlerin yayılması, propagandanın ve kitle iletişim araçlarının kullanımıyla inanılmaz bir ivme yakaladığını*" söyler.[61]

Amerika'nın Körfez Savaşı'nda küresel ölçekte uyguladığı propaganda, daha sonraki tarihlerde de sıklıkla kullanılmış, demokrasi ve serbest pazar ekonomisi argümanıyla dünya ülkelerine adeta meydan okuyan Amerika'nın savaş bahanesine dönüşmüştür.

Yaşanan tüm bu savaşlar ve siyasi çekişmeler sırasında elbette kitle iletişim araçları yoğun olarak kullanılmış, asparagas olarak tabir edilen haber ve yayınlarla izleyici kitlenin yönlendirilmesi sağlanmıştır. Örneğin; I. Körfez Savaşı boyunca ekranlara taşınan petrole bulanmış deniz kuşu görüntüsü ile Sadddam Hüseyin'in körfezdeki petrol üretim tesislerini bombalayarak doğaya zarar verdiği bilgisinin yalan olduğu yıllar sonra ortaya çıkarılmıştır. Saddam Hüseyin'in yok edilmesi gereken bir zararlı olduğu ve Amerikan'ın dünya barışı için Hüseyin'e savaş açtığı fikrinin işlendiği

[61] Noam Chomsky, **Medya Gerçeği**, Osman Akınhay (çev.), 4. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları. 2002, s.19

bu görüntülerin Alaska'da meydana gelen bir tanker kazasında denize dökülen petrole bulanan kuşlar olduğu çok sonra ortaya çıkmıştır.[62]

Körfez Savaşı sırasında başlayan ve sonrasında devam ettirilen gece karanlığında patlayan bombalar, atılan füzelerin göründüğü haberlerin dağıtıma sokulması ile Amerika'nın yenilmezliği vurgulanmakta ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla küresel ölçekte propaganda gerçekleştirilmektedir. Valantin'e göre; "Körfez Savaşı'na cerrahi savaş gözüyle bakan ortak duygular, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin her durumda düşmanlarını yenebildiği ve yenilmezlik kanaatiyle sonuçlanmıştır."[63]

Yukarıda bahsedilen siyasi süreçler ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması göstermektedir ki, propagandanın en etkili aracı medyadır. Medya aracılığıyla kaybedilen savaşların kazanıldığı, güçsüz olanın güçlü gösterildiği bir korku ortamı yaratılmaktadır. Medya, kitleleri etkileme gücü ile kendi çıkarları doğrultusunda iktidarlar ile işbirliği yapmakta ve etkili propaganda süreçleri yürütmektedir.

1.2.1.2 Türkiye'de Kitle İletişim Araçları ve Siyasi Manipülasyon

Türkiye'de kitle iletişiminin gelişimi siyasal gelişmeler ile doğrudan ilintilidir. Günümüzdeki anlamıyla kitle iletişim araçlarının ilk örnekleri yazılı basındır. El yazısı/harf baskısı ve küçük gruplar arasında elden yapılan dağıtımları saymazsak, örgütlü ilk basın faaliyetlerinin matbaanın Osmanlı topraklarına gelmesi ile başladığı söylenebilir.

1.2.1.2.1 Osmanlı'dan Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türk Basınının Durumu

Tarihi ve ilk örnekleri çok eskilere dayansa da modern anlamda matbaa 15. yüzyılda Avrupa'da kurulmuş ancak Osmanlı'ya farklı siyasi ve sosyal gerekçelerle ancak 16. yüzyılda gelebilmiştir. Matbaanın geç gelişimi, kamuoyu oluşumunu ve bireyin toplum gelişimine katkısını geciktirmiştir.

---

[62] Erman, s. 29.
[63] Jean Michel Valentin, **Hollywood, Pentagon ve Washington,** Ömer Faruk Turan (çev.), 1. Basım İstanbul:Bab-ı Ali Yayıncılık, 2006, S.134.

İlk Türk basımevi İbrahim Müteferrika tarafından 14 Aralık 1727'de kurulmuş olmasına rağmen, ilk gazetecilik örnekleri bundan yüzyıl sonra görülmeye başlanmıştır.[64] Osmanlı topraklarında rastlanan ilk gazeteler azınlıklar ve gayrimüslimler tarafından verilmiştir. İlk Türkçe gazete örneği ise Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1828 yılında çıkardığı "Vakay-i Mısriye Gazetesi'dir."[65] Vakay-i Mısriye'nin gazetesi İstanbul'da ilgi toplayınca buradaki matbaalar da canlandırılmıştır.[66]

Gazetelerin toplum tarafından benimsenmeye başlaması ile birlikte ilk propaganda faaliyetlerine de rastlanmaya başlar. Birtakım haberlerin verildiği gazetelerde, sütun yazıları ön plana çıkmış, siyasi fikirlerin işlendiği bu yazılar gazetelerin temelini oluşturmuştur.[67] Osmanlı Padişahı II. Mahmut gazetelerin kamuoyu oluşturma gücünü fark etmiş ve 11 Kasım 1831 tarihinde ismini bizzat verdiği "Takvim-i Vekayi" gazetesinin çıkarılmasını sağlamıştır. Resmi gazete niteliğinde olan Takvim-i Vekayi, devlet politikasına uyumlu yayın yapmıştır. II. Mahmut bu gazete aracılığıyla iç ve dış kamuoyunun desteğini yanına çekmeyi hedeflemiş, topluma devlet icraatlarını ve hedeflerini düzenli şekilde aktarmaya çalışmıştır.[68] Gazetenin batıda başlayan hikâyesinden farklı olarak siyasal otorite eliyle kurulan Türk Basını bu etkiyi tarihinin her döneminde hissetmiştir.

Basının gücünü fark eden ve kamuoyu üzerindeki bu güçten çekinen Osmanlı yönetimi, basına hukuki bir düzen vermek, faaliyetlerini kanuni bir çerçeve içine almak amacıyla 1864'te Matbuat Nizamnamesi çıkarmıştır. Sadrazam Fuat Paşa zamanında yürürlüğe konulan 35 maddelik bu tüzük, 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.[69] Osmanlı'da görülen İlk batılı fikirler Fransız kökenli olduğu gibi, Basın Yasası konusunda da Fransa örnek alınmış, hatta maddeler direkt olarak Fransızca'dan

[64] Atilla Girgin. **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**. 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 147.
[65] Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın,** s.34.
[66] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, 3. Basım, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2018, s.21.
[67] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Uyanış ve Basın", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, Gazi Üni. İletişim Fakültesi, 1999, s.21.
[68] Hamza Çakır, **Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.13.
[69] Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 5. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2005, s.201,202

çevrilmiştir. Bu nizamname ile basındaki sınırsız serbestlik kalkmış, gazeteler iktidarın yoğun denetimi altına girmişlerdir.

1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve II. Abdülhamit'in tahta çıktığı süreç yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Basın özgürlüğünün en üst düzeyde yaşandığı bu dönemde, pek çok yeni gazete kurulmuştur. I. Meşrutiyetin ilanı ve ilk anayasa kabul edilen Kanuni Esasi'nin çıkarılışı da bu dönemde denk gelmektedir. Anayasa'nın 12. Maddesinde "Basın kanunlar dairesinde serbesttir." tanımlaması, basının anayasa çerçevesinde tanımlanması noktasında önemlidir.[70]

I. Meşrutiyet'in de getirdiği yasal dayanakla yayın yapan gazeteciler, bu süreçte siyasi iktidarı ciddi boyutlarda eleştirmiş, hatta rejim değişikliği olması gerektiği yönünde yayınlar yapmaya başlamışlardır. Daha sonraki süreçlerde kısıtlanan özgürlükler ve basının uğradığı denetimden kaçan gazeteciler yurt dışına çıkmış, özellikle Osmanlı ile ilişkileri iyi olmayan Fransa, İngiltere, Avusturya, Belçika, İsviçre, Hollanda, Mısır ve İtalya gibi ülkelerde Osmanlı ve Sultan II. Abdülhamit aleyhine yayınlar çıkarmışlardır.[71]

II. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar devam eden "birey-toplum-devlet" sözleşmesinin yeniden okunmasını gerekli kılmıştır. Özellikle yurt dışında eğitim almış ve batılı fikirlere sahip "İttihat ve Terakki Cemiyeti" üyeleri devlet kademelerinde görev almaya başlamış, bu da Osmanlı Devleti'ni geri dönüşü olmayacak ve yıkıma götürecek bir değişimin başlangıcı olmuştur. Ayhan, İttihat ve Terakki Cemiyetini şöyle tanımlamaktadır; *"Devlet idaresinde hâkim olma gayesinde olan bu oluşum, örgütçülük yönü ağır basan, muhalefette iken toplumsal şartlar nedeniyle ilişki ağlarını sürdürmekte zorlanan ve toplumsal pratiklere göre ideolojik konum alan bir harekettir."*[72]

---

[70] Ersin Kalaycıoğlu**, Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi**, 1. Basım, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını, 1995. s.28.
[71] Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** 1. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003, s.41-43.
[72] Bünyamin Ayhan, "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki; Siyaset ve Basın", Hakan Aydın (Ed.) **II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset** içinde (38-52), Konya: Palet Yayınları. 2010, s.43.

İttihat ve Terakki toplumu değiştirme, dönüştürme çabasında en çok medyadan faydalanmıştır. Bu süreçte İttihatçılar, yurt içi ve yurtdışında pek çok gazete yayımlamış, dergi ve kitaplar çıkararak toplumu etki altına almak için çaba göstermişlerdir.[73]

II. Meşrutiyetin ilanıyla basın alanında pek çok serbestlik kazanılmış, gazete baskısı öncesi kontrol kendiliğinden ortadan kalktığı gibi, yayın sonrası suçlar da herhangi bir cezaya tabi tutulmamıştır. Gazeteler bu serbestliği sonuna kadar kullanmış ve en son 25 Temmuz 1908 yılında alınan ortak bir kararla gazeteler "sansürsüz ve özdenetimsiz" çıkmıştır. Bu hareket basın tarihinde yeni bir döneme girilmesine sebep olmuştur.[74]

Yaşanan bu gelişmelerin ardından yeni bir basın kanunu hazırlığına girilmiş ve 14 Temmuz 1909 tarihinde Matbuat Kanunu yürürlüğe girmiştir.[75] Bu kanunun en önemli özelliği gazete çıkarmak için önceden izin alma zorunluluğunun kaldırılmış olmasıdır.

Çıkarılan Matbuat Kanunu ile yeni özgürlüklere kavuşan basında bu süreçte siyasi manipülasyon da zirve noktasına ulaşmıştır. Gazetelerin büyük kısmı İttihat ve Terakki'nin politikalarına göre yayın yaparken, bu gazetelerden bazıları gazete klişelerinin altına İttihat ve Terakki'nin yayını olduklarını yazmaktan çekinmemişlerdir.[76] İcraatlarını öven ve toplumda benimsenmesini sağlayıcı yayın politikası güden basını destekleyen İttihat ve Terakki, bu süreçte muhalif basını da susturmaya çalışmıştır. Serbesti Gazetesi'nin başyazarı Hasan Fehmi, Saday-ı Millet Gazetesi'nin başyazarı Ahmet Samim, Şehrah Gazetesi'nin başyazarı Zeki Bey, Silah Gazetesi'nden Hasan Tahsin bu dönem muhalif yayın yapan ve öldürülen gazetecilerdir.[77]

I. Meşrutiyet'in ilanından I. Dünya Savaşı'na kadar yaşanan süreçte maruz kaldığı ağır sansürden olumsuz etkilenen Türk basını, I. Dünya Savaşı süresince askeri denetime

[73] Caner Arabacı, "İttihat ve Terakki Basını", **II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset**, s.74.
[74] Arabacı, s.114.
[75] Topuz, s.85-87.
[76] Arabacı, s.116.
[77] Vedat Demir, **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s.100-101.

tabi tutulmuş, ayrıca pek çok ekonomik problemle de mücadele etmiş ve neticede pek çok gazete kapanmak zorunda kalmıştır.[78]

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk Basını milli mücadeleye öncülük eden, destekleyen ve yıpratmaya çalışan olmak üzere üçe ayrılmıştır. Özellikle milli mücadeleye öncülük eden ve destekleyen gazeteciler toplumun bilinçlenmesi ve örgütlenmesinde faal olarak çalışmışlardır. Basının toplumu harekete geçirme gücünü iyi bilen Atatürk, siyasi ve askeri hamlelerini daima basınla paylaşmış, gazeteler ile düzenli temas kurmuş, değişim sürecinde aktif olarak basının gücünü kullanmıştır. Atatürk'ün bu çabası basının propaganda amacıyla kullanımının olumlu bir çeşididir.[79]

Türk Basın tarihi için önemli adımlardan birisi bu dönemde atılmış, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı (AA) kurularak, ülkenin içinde bulunduğu durum sistemli olarak halka aktarılmıştır.[80]

11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi ile fiilen biten Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, Türk basını da bu tarihten itibaren yeni bir değişim ve dönüşümün içine girmiştir. Yeni bir toplum inşasında aktif olarak kullanılan basın-yayın organları resmi ideolojinin benimsenmesi yönünde propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Özellikle toplumu inanç ve yaşam tarzı bakımından yönlendiren ve yeniden biçimlendiren Tek Parti yönetimi, basını da etkili bir biçimde denetimi altına almaya ve bu gücü kendi ideolojik amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır.[81]

Basına geniş özgürlükler sunan 1924 Anayasası'ndaki madde, muhalif seslerin artması ve siyasi karışıklıklar sebebiyle uzun soluklu olmamış, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu ve akabinde çıkarılan kararnamelerle, basın denetim altına alınmıştır. Kapatılan gazetelerin yöneticilerinin İstiklal Mahkemeleri tarafından tutuklanması ve

[78] Koloğlu, s.107.
[79] Ayhan, **Atatürk ve Basın**, s.112-114.
[80] Topuz, s.139.
[81] Demir, s.107.

yargılanması da basında korku havası oluşturmuş, gazetecileri sindirmiş ve muhalif gazete ve dergiler susmayı tercih etmiştir.[82]

Atatürk'ün demokrasi çabası içerisinde tek parti yönetiminden çıkılarak, çok partili hayata geçiş denemelerinden olan Serbest Cumhuriyet Fırkası Ali Fethi Okyar tarafından 1930 yılında kurulmuş, halkın yoğun ilgisine rağmen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmi yayın organı gibi hareket eden Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet g-Gazeteleri gibi bazı yayın organlarının yaptıkları manipülatif yayınlar sonucunda parti kapatılmıştır.[83]

Demokrasiye geçiş denemelerinin başarısız olunduğu bu süreçte tek partili yönetimin yönetim gücünü arttırmak amacıyla 25 Temmuz 1931 yılında yeni bir Matbuat Kanunu çıkartılmıştır.[84] Bu önemli düzenleme bazı küçük değişiklikler dışında 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Gazete yöneticilerine üniversite mezunu olma şartı getiren ve çalışanların hükümete bildirilmesini zorunlu hale getiren kanunun önemli bazı diğer maddeleri şu şekildedir:

- Gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat almak gerekmez, yalnız hükümete bildiri verilir.
- Vatan, Milli Mücadele, Cumhuriyet ve Devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar veya Milli Mücadele'de işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olan kişiler gazete çıkartamazlar.[85]

Toplumu resmi ideolojiye uygun olarak dönüştürme, halka yeni bir kimlik kazandırma doğrultusunda basına da önemli görevlerin yüklendiği bu dönem, otoriter

[82] Yaşar Salihpaşaoğlu, **Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, 1. Basım, Ankara: Seçkin Yayınları, s.133.134.
[83] Abdülhamit Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası,** İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s.27-33.
[84] Mustafa Yılmaz ve Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür,** 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007, s.7.
[85] Topuz, s.158-159.

kuram uygulamaları olarak tarihe geçmiştir. İktidar, belirtilen nedenlerden dolayı basının ulusal çıkarlara hizmet etmesi için tedbirler almıştır.[86]

1.2.1.2.2 1950-1980 Yıllarında Türk Basınının Durumu

Çok partili hayata geçiş ile birlikte demokratik kazanımların da attığı 1950'li yıllar, siyasi çalkantılar ve toplumsal olaylardan basının da çokça etkilendiği ve çokça da etkilediği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde iktidarda bulunan CHP'nin basın özgürlükleri konusunda gelen baskılar sonucu yapmak zorunda kaldığı ilk düzenleme, Matbuat Kanunu'nda değişikliğe gitmek olmuştur. İlgili Kanunun 50. maddesinde yer alan "gazeteleri kapatma yetkisini" Bakanlar Kurulu'na veren yasa, 13 Haziran 1946'da kabul edilen bir tasarıyla değiştirilmiş ve gazeteleri kapatma yetkisi yargıya devredilmiştir.[87] Düzenlemenin resmi gazetede yayınlandığı tarihten bir gün sonra basın ile ilgili af yasası çıkartılmıştır.[88]

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş bu dönemde basın, seçim öncesi yapılan düzenlemelerin de etkisiyle öncesine kıyasla geniş bir özgürlük alanına kavuşmuştur. Menderes hükümeti iktidara geldikten kısa bir süre sonra, Cumhuriyet döneminin ilk basın kanunu olan 1931 Matbuat Kanunu'nu yürürlükten kaldırmış, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve hükümetin ortak çalışması sonucu ortaya çıkan taslak, 15 Temmuz 1950'de 5680 sayılı yeni basın kanunu olarak kabul edilmiştir.[89] Toplam 46 maddeden oluşan bu kanun, Matbuat Kanunu'nun hükümete verdiği denetim yetkisini kaldırmış, basın daha özgürlükçü bir yapıya sahip olmuştur.[90] 5680 sayılı kanun ile aynı dönemde gazetecilerin çalışma usullerine ilişkin de reform denilecek düzenlemeler yapılmış, yaklaşık yüzyıldır herhangi bir güvencesi olmadan çalışan gazeteciler sosyal

---

[86] Metin, Işık, **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sitemleri**, 2. Basım, Konya: Eğitim Kitabevi, 2012, s.146.
[87] TBMM, TBMM Tutanakları, 1946, http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/, (22.09.2018).
[88] Fehmi Akın, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 1. Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.99.
[89] **Resmî Gazete**, sayı: 7564, 24 Temmuz 1950.
[90] Yasemin Akşit, "Çok Partili Sistemin İlk Dönemlerinde Basın ve Basın Özgürlüğü (1946-1954)". (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, 2016). s.24.

haklarına kavuşmuş, çalışma esaslarına ilişkin yapılandırmalarla birçok hak sahibi olmuşlardır.[91]

1953 yılına gelindiğinde basına verilen bu özgürlüğün iktidarın aleyhine döndüğü gözlemlenmiştir. Menderes hükümeti aleyhine yoğun kampanya yürüten basın, toplumda DP'nin, Türkiye'nin yeni ve çağdaş yüzüne uymadığı, rejimi tehdit ettiği yönünde algı oluşmasına çalışmıştır.[92] Basının bu tutumunun sonucunda 9 Mart 1954 tarihli 6334 sayılı Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun kabul edilmiştir. Aynı tarihte Basın Kanunu'nun 36. maddesi de yeniden değişikliğe uğramış, basın suçlarının hangi mahkemelerde görüleceği belirlenmiştir.[93] Bu değişiklik hükümet tarafından,

> *"Demokrasinin getirdiği en önemli yeniliklerden birisinin de vatandaşların hürriyetlerine saygılı olunması gerekliliğidir. Basının kontrol altına alınmadığı takdirde bu hürriyetleri suiistimal edecek şekilde davranışlar gösterebileceği, vatandaşların şeref ve haysiyetlerine tecavüz edilebileceği vurgusu yapılmış ve bu maksatla yeni bir kanun çıkarılması gerek görülmüştür"* şeklinde açıklanmıştır.[94]

Bu yasaklara ve baskıcı tutuma karşın gazeteler Menderes hükümetini hedef almayı sürdürmüş, haberlerde manipülasyon yaparak toplumda gerginlik oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçlarında başarılı da olmuş, 6 Eylül 1955'te Selanik'te Atatürk'ün evine saldırı olduğuna dair verilen haber üzerine Taksim Meydanı'nda toplanan halk galeyana gelmiş ve civarda tahribatlara başlamıştır. Polis müdahalesinin yetersiz kalması sonucu askeri birlikler duruma el koymuş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir.

---

[91] Yıldız Nuran, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 51, 1996, s.488.
[92] Neşe Yeşilçayır, "Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 27 s.142.
[93]**Resmî Gazete**, sayı: 8660, 17 Mart 1954.
[94] Mustafa Tokmak, "Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, s.65-66.

Sıkıyönetim döneminde basına da yoğun olarak sansür ve baskı uygulanmış, kurallara riayet etmeyen gazeteciler cezalandırılmışlardır.[95]

DP'nin iktidara gelmesi sonrası basında yüksek oranda rahatlama yaşanmış, hükümetin ilk zamanlarında basın ile ilgili gerçekleştirdiği icraatlar gazetecilere büyük özgürlükler sağlamıştır. Ancak daha sonra gerek yaşanan siyasi gelişmeler gerek basının hükümet karşıtı tutumu neticesinde DP gerçekleştirdiği yasa değişiklikleri ve aldığı ekonomik tedbirlerle basını ağır baskı altına almıştır.

27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen darbe ile asker yönetime el koymuş, bu tarihten sonra da basın yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Bu dönemde, 6 Ekim 1960 tarihli ve 94 sayılı Kanun'la, Demokrat Parti döneminde getirilen 6334, 6732 sayılı kanunlar iptal edilmiştir.[96] 12 Ekim tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren bu yasa ile basında yeni bir özgürlük rüzgârı esmiş, basın suçlarından takibi yapılan davaların düşürülmesi basının, Menderes ve ekibinin açıkça aşağılamasına, askeri darbe ve yönetimi destekleyen ve meşrulaştıran yayınlar yapmasına neden olmuştur.[97]

Gazetelerin yaptığı propaganda sonucunda, seçilmiş iktidarın asker tarafından yönetimden alınmasını ve başbakan dâhil hükümet üyelerinin idamıyla sonuçlanan süreci halk, bayram havasında izlemiştir. Radyo ve gazetelerin bu süreçteki rolü çok dikkate değerdir. Yasalarla baskı altında tutulan basın kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, sivil yönetim karşısında askeri kanattan yana tutum sergileyerek toplumda Menderes hükümetinin aleyhine kanaat gelişmesine aracılık etmiştir.

Askeri yönetim olan Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) ilk günlerinde basına sağladığı özgürlük alanı çok uzun soluklu olmamıştır. Yaratılan hava gereği basına direkt sansür uygulamayı doğru bulmayan MBK, basını denetim altına alabilmek için Basın

[95] Topuz, s. 202-204.
[96] Odyakmaz, Necla, "Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü". **İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi**, sayı: 17, 2003, s.132.
[97] İrfan Neziroğlu, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980),** 1. Basım, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. 2003. s.51.

Şeref Divanı'nı oluşturulmuş, 24 Temmuz 1960 günü de Basın Ahlak Yasası'nı imzalanmıştır.[98]

Demokrat Parti döneminde resmi ilan dağıtımında yaşanan problemlerin çözülmesi amacıyla, 2 Ocak 1961 tarihinde 195 sayılı kanunla Basın İlan Kurumu (BİK)'nun kurulması da yine bu MBK yönetiminde gerçekleşmiştir.[99]

1961 yılında hazırlanarak yürürlüğe giren, günümüzde dahi özgürlükler anayasası olarak anılan anayasa, basın özgürlüğünün kapsam ve sınırlarını belirlemekle birlikte basına çok geniş özgürlük alanı sağlamıştır.[100]

Basının gücünü yanına alarak darbe yapan MBK, 61 anayasasında geniş özgürlük ve pek çok hak tanınmış olsa da basında çıkan muhalif sesler sonucunda 5 Mart 1962'de yürürlüğe giren ve Tedbirler Kanunu olarak anılan düzenleme ile anayasada bahsedilen hakları basına tanımamıştır.

Tarihler 12 Mart 1971'i gösterdiğinde Türk demokrasisi bir kez daha askeri bir müdahaleyle karşılaşmış, ordu radyolardan yayınlanan bir muhtıra ile sivil iktidara uyarı vermiştir. Yayınlanan bildiride kardeş kavgasının önlenemediği, anarşinin engellenemediği, Atatürk ilkelerine sahip çıkılamadığı ve reformların yapılamadığı ileri sürülmüş, bu talepler yerine getirilmezse ordunun yönetime tamamen el koyacağı ihtarı da yapılmıştır."[101]

Radyo aracılığıyla yayınlanan bu bildiri, askerin sivil bir muhalefet aracı olan kitle iletişim araçlarının propaganda gücünün farkında olarak hareket ettiğinin ve bu yolla halk desteğini arkasına almak amacı güttüğünün kanıtıdır. Bu örnek, II. Dünya savaşı sırasında özellikle Hitler'in aktif olarak kullandığı ve yürütülen psikolojik savaşın aracısı olan radyonun, askeri darbeler ve muhtıralar dönemlerinde ülkemizde de aktif olarak

---

[98] Odyakmaz, s.133.
[99] **Resmî Gazete**, sayı: 10702, 9 Ocak 1961.
[100] Ebru Okutan Akalın, "İktidar Ve Yerel Basın İlişkileri: 27 Mayıs Döneminde Demokrat Türkiye Gazetesi, (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul Üniversitesi SBE, 2014, s.91.
[101] Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, sayı: 9, 2014, s.66

kullanıldığının göstergesidir. 12 Mart 1971 Muhtırası ve sonrasında yaşanan sıkıyönetim sürecinde basına ciddi sınırlamalar getirilmiş, bu sınırlamalar üzerine birçok gazete ve dergi kapatılmış, çok sayıda gazeteci ve yazar sürgüne gönderilmiş ya da hapis cezasına çarptırılmıştır.[102]

14 Ekim 1973 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte "12 Mart Dönemi" sona ermiş, daha sonra sırasıyla Süleyman Demirel, Bülent Ecevit-Necmettin Erbakan, tekrar Demirel, Sadi Irmak ve en son olarak da yine Demirel iktidarda bulunmuştur. Sivil iktidarlar döneminde hükümetler basınla iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiş, yasa olarak değişiklikler yapılmasa da bu yasalardaki baskıcı tutum da sergilenmemiştir.

12 Eylül 1980 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, radyo ve televizyonlardan okuduğu bildiri ile yönetime el koyduklarını belirtmiştir. Evren yaptıkları darbe ile ilgili basın aracılığıyla şunları söylemiştir:

> *"Hepimizin bildiği gibi anarşi, terör ve bölücülük her gün 20 civarında vatandaşımızın hayatını söndürmektedir. Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk vatandaşları, siyasi çıkarlar uğruna çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş ve birbirlerinin kanlarını çekinmeden akıtacak kadar gözleri döndürülerek, adeta birbirlerine düşman edilmişlerdir. (...) (...) Bir kısım kıymetli Türk basınının, bu konuda zaman zaman yaptıkları uyarıları burada şükranla belirtmek isterim… (...) Son iki yıllık süre içinde terör 5.241 can almış, 14.152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. İstiklal Harbi'nde, Sakarya Savaşı'ndaki şehit miktarı 5.713, yaralı miktarımız 18.840'tır. Bu basit mukayese dahi, Türkiye'de hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır. (...) İşte bütün bunlar ve buna benzer sayılabilecek ve hepimiz tarafından yakinen bilinen birçok sebeplerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlamak, korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam*

[102] Topuz, s.252.

hâkimiyetini diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır."

Evren'in bildirisinde basına teşekkür etmesi dikkate değerdir. Askeri darbenin TRT kanalları aracılığıyla halka duyurulması, darbenin kitle iletişim kanalları aracılığıyla meşrulaştırılma çabasıdır. Bu durum askerin 60 darbesinde kitle iletişim araçları aracılığıyla propaganda yapma tutumunu sürdürdüğünün göstergesidir.

12 Eylül günü basını askerden yana gösteren ve teşekkür eden darbe yönetimi, 2 Haziran 1981 yılında aldığı 52 numaralı karar ile basına yeni kısıtlamalar getirmiş, 12 Eylül Harekâtı'nın amaçlarına bir an önce ulaşmasını sağlamak maksadıyla sıkıyönetim uygulamalarına ilişkin olarak, Sıkıyönetim Komutanlıkları'nın koyduğu yasakların ve aldığı kararların herhangi bir şekilde tartışılmasını yasaklanmıştır.[103]

1983'te Türkiye seçime gitmiş ve Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı Turgut Özal, Başbakan olmuştur. Uzun bir aradan sonra parlamenter sisteme dönen ülkede, basın ile ilgili de yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bunlardan ilki "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu"dur. 18 yaşından küçüklerin maneviyatı üzerine zararlı etki yapacağı anlaşılan yayınların sınırlandırılması için çıkarılan 21 Haziran 1927 tarih ve 1117 sayılı Kanun, 6 Mart 1986 tarih ve 3266 sayılı Kanun'la değişikliğe uğratılmıştır.[104] Yine bu dönemde Olağanüstü Hal Kanunu'nda değişikliklere gidilerek basın alanına müdahalelerde bulunulmuştur. Terör faaliyetlerine yönelik tedbir alınması gerekçesi ile art arda çıkarılan kanun hükmünde kararnameler, İçişleri Bakanı ile bölge valilerine, basına müdahale etme yetkisi vermiştir.[105]

İlk örneklerinin görünmeye başladığı Osmanlı'dan günümüze kadar pek çok baskıya maruz kalan, ülkede yaşanan siyasi çalkantılardan etkilendiği kadar, gerçekleştirdiği propaganda yayınları ile toplumu etkileyen basının en güçlendiği dönem 90'lı yıllar olmuştur. Türkiye'nin ekonomik modelinin değişmesi sonucu dönüşüme

[103] **Resmî Gazete**, Sayı: 17361, 5 Haziran 1981.
[104] **Resmî Gazete**, Sayı: 19045, 12 Mart 1986.
[105] Mehmet Sena Kösedağ, "Çok Partili Dönemden Günümüze Yazılı Basın Alanında Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Bunların Basında Temsili". **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Erciyes Üniversitesi SBE. 2016. s.81.

uğrayan ve etki gücü zirveye ulaşan basın kuruluşları, bu yıllarda manipülasyon içerikli yayınlarını arttırmış ve tarihinde hiç olmadığı kadar güç kazanmıştır.

Araştırmanın odaklandığı zaman dilimi olan 90'lı yıllarda Türk medyasının durumu, bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenmektedir.

2. İKİNCİ BÖLÜM, 28 ŞUBAT SÜRECİ, MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİ

2.1 28 ŞUBAT SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihi aynı zamanda bir askeri darbeler tarihidir. Öyle ki yüzüncü yıldönümünün yaklaştığı Cumhuriyet'in yaklaşık kırk altı yılı, fiilen askeri yönetimler, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamalarıyla geçirmiştir.[106] Demokrasinin askıya alındığı darbelerde TBMM kapatılmış, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamalarıyla toplum baskı altında tutulmuş, temel insan hakları çiğnenmiştir.[107] Bununla birlikte 1990'lı yıllara gelindiğinde askerin siyaseti tahakküm altına alma refleksi değişiklik göstermiş, 28 Şubat 1997 tarihli MGK (Milli Güvenlik Kurulu) Toplantısı'nda alınan 406 Sayılı Karar'la başlayan süreç, tarihe 'post-modern' darbe tanımını hediye etmiştir.

Peki, 28 Şubat tam olarak nedir? 28 Şubat'ın tanımı kişiye göre değişiklik gösterebilmekle birlikte bu süreçle ilgili yapılabilecek en doğru açıklama; hâkim güçlerin toplumun korkularından ziyade kaygılarını belli araçlar kullanarak uyarması ve bu kaygıları kendi amaçları doğrultusunda yönlendirerek halkın oylarıyla seçilen bir hükümeti iş yapamaz hale getirmek suretiyle istifaya zorlamasıdır.

Korku ve kaygı birbirinden farklı iki kavramdır. Alman filozoflar Hans Kunz: *"İnsan belirgin olan nesneler karşısında korkar, oysa hiçlik karşısında kaygı duyar."*[108] diyerek korku ve kaygıyı tanımlar ve birbirinden ayırır. Freud kaygı nevrozlarını nitelerken: *"Kaygı durumları, ya herhangi bir ilişkili tasarım olmaksızın ya da yaşamın yok olacağı, sekteye uğrayacağı, kişinin yaşamını tehdit eden bir çılgınlığın ortaya*

[106] Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker**, 1. Basım, Ankara: İmge Kitapevi, 1997, s.71
[107] TBMM, **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, Ankara, 2012, s.915.
[108] Hans Kunz, "Kaygının Antropolojisi Üzerine", **Korku ve Kaygı**, Hoimar von Ditfurt (drl), İstanbul: Metis Yayınları, 1991, s.49.

çıkacağı gibi bir yorumla belirir."[109] demektedir. Kunz, Freud'un tanımındaki "herhangi bir ilişki"nin anlamının çok çeşitli olabileceğini vurgular ve bu ifadeyi şu şekilde açar;

> *"Yani tehdit altında bulunma, maddi nedenlerden tutun da çeşitli özgürlüklerinden, vatanından-toplumundan koparılmak gibi inanç ve yaşama özgürlüğünün elinden alınması gibi düşünce biçimlerinde ortaya çıkar. Bu gibi ikiye katlanarak beliren tehdit nitelikli durumlardan da sonuç olarak, kaygıdan kaynaklanan davranış biçimleri ortaya çıkar."*[110]

Kunz ve Freud'un tanımlarından yola çıkıldığında 28 Şubat sürecinin pek çok tanımı yapılabilmektedir. Çünkü toplumun birbirinden uzak kesimleri farklı kaygılar gündeminde inançları, ideolojileri, sosyo-ekonomik durumları ve kültürel yapıları temelinde sürece farklı açılardan yaklaşmaktadırlar. Kimisine göre 'Demokrasiye balans ayarı' olan süreç, kimisine göre "post-modern darbe"dir. Döneme ilişkin en önemli soru ise yaşananların demokratik olup olmadığıdır. MGK Toplantısı'nda alınan 406 sayılı kararın sürece yön vermesi ve askerin basın yayın kuruluşları, üniversiteler, sendikalar, sermaye çevreleri, yargı mensupları ve bazı sivil toplum kuruluşlarının desteğini alarak egemen ideoloji üzerinden toplum kaygılarını beslemesi, dönemin karakteristiğini belirlemektedir.

2.1.1 28 Şubat Post Modern Darbesini Hazırlayan Olaylar

28 Şubat sürecinin kronolojik olarak bir tarihsel çizgiye yerleştirmek pek mümkün değildir. Her ne kadar süreç 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısı ile anılsa da kökenlerinin çok daha geçmişte aranması gerekmektedir. Post-modern darbe olarak anılan 28 Şubat sürecinin bitişi ile ilgili de herhangi bir tarih vermek imkânsızdır. Bahsi geçen toplantıda alınan kararların ve toplantı sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal olayların etkileri yakın tarihe kadar hissedilmeye devam edilmiş, hatta süreç "Bin yıl sürecek darbe" olarak nitelendirilmiştir. Dönem ile ilgili SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları) Vakfı kurucularından olan Taha Özhan; *"28 Şubat'ı sadece 90'ların talihsiz bir dönemi olarak değerlendirmek doğru değildir. 28 Şubat, ruhunu*

[109] Sigmund Freud, **Gesammelte Werke**, Londra: Anaconda Press, 1952. s.319.
[110] Kunz, s.58.

primitif Batılılaşma sürecinden, adaletini Tek Parti döneminden, vesayetini 27 Mayıs'tan, zulmünü ise 12 Eylül'den alan yerli bir kolonyalizm süreciydi. Bu yönüyle 28 Şubat, bu topraklarda kurulan düzenin Batı'ya sunabileceği bütün hizmetlerin rafine bir hülasasıydı." demektedir.[111]

Lineer, bir çizgisi olmayan süreci anlayabilmek için "28 Şubat"ı hazırlayan toplumsal ve siyasal gelişimleri irdelemek gerekmektedir.

2.1.1.1 Türkiye 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimleri ve Refah Partisi'nin Siyaset Sahnesine Çıkışı

Refah Partisi'nin (RP) kökenleri 1960'lı yılların sonlarına dayanmaktadır. 1969 yılında yapılan Milletvekilleri Genel Seçimleri'nde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilen Necmettin Erbakan, 1972'de Milli Görüş ilkeleri ile kurulan Milli Nizam Partisi'nin kuruluşuna destek vermiş ve 20 Ekim 1973'te parti başkanlığına getirilmiştir. Ancak Milli Nizam Partisi de pek çok siyasi parti gibi 1980 askeri darbesi ile kapatılmış ve Erbakan'ın aktif siyaset yapması da yasaklanmıştır.

Avukat Ali Türkmen, 1983 yılında kapatılan Milli Selamet Partisi'nin çizgisinde yeni bir parti kurmuştur. Adı Refah Partisi olan bu partinin başkanlığına Türkmen'in ardından Ahmet Tekdal getirilmiş ve parti ilk olarak 25 Mart 1984 yılında yerel seçimlerine ardından 1986 yılında on bir ilde yapılan milletvekili seçimine katılmıştır. Oyların %4,76'sını alan parti, seçim barajı olan %10 oy oranını yakalayamadığı için mecliste temsil edilememiştir. 1987 yılında yapılan referandumla yasaklı siyasilere, siyasetin önü açılınca kapatılan Milli Selamet Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan da 11 Ekim 1987 yılında Refah Partisi Genel Başkanı seçilmiştir.[112]

Refah Partisi, 1991 yılında yapılan Milletvekili Genel Seçimi'nde %16,9 oy oranı ile ilk kez mecliste yerini almıştır. 62 milletvekili ile mecliste temsil edilen partinin,

[111] SETA, **Bin Yıllık Darbe 28 Şubat Panel Raporu**, İstanbul, 2013, s. 6.
[112] Ekrem Kızıltaş, **Herkesin Hocası Erbakan**, 1. Basım, İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2011, s. 261.

Türkiye siyaset sahnesinde asıl yükselişi ise 1994 yılında yapılan Mahalli Genel İdareler Seçimi'nde olmuştur.

Türkiye'de yaşanan siyasi çekişmeler, faili meçhul cinayetler, ülkenin doğusunda yer alan terör olayları, patlak veren ekonomik kriz ve sonrasında alınan 5 Nisan Kararları*, "adil düzen" sloganı ile yönetime talip olan Refah Partisi'nin 27 Mart 1997 günü yapılan yerel seçimlerde beklenenin üzerinde oy almasını sağlamıştır. Mehmet Ali Birand 28 Şubat sürecini anlattığı Son Darbe 28 Şubat kitabında Refah Partisi'nin 1994'teki başarısının sırrını şöyle ifade etmektedir;

> *"Partinin seçim sloganı 'Refah Partisi, Türkiye'nin teminatı' idi. Seçim afişlerinde 'yeni bir dünya' vaat ediliyor, trafikten sağlığa, konuttan çevreye hemen her soruna değiniliyordu. Adil düzende savunma sanayinden dışa bağımlılığa, Türkiye'nin içine düştüğü borç ve faiz batağından zamlara ve enflasyona, her derdin bir ilacı vardı. Ne de olsa Erbakan Hoca 'Ne zulmeden ne de zulme boyun eğen bir Türkiye!'nin teminatıydı."*[113]

27 Mart 1994 günü yapılan yerel seçimlerde Refah Partisi %19,1 oy oranı ile birinci parti olmamasına rağmen, İstanbul ve Ankara gibi beşi büyükşehir olmak üzere 22 il ve toplamda 329 belediye kazanarak büyük şaşkınlık yaratmıştır. (Diğer partilerin oy oranları şu şekildedir: DYP (Doğru Yol Partisi) %21,4, ANAP (Ana Vatan Partisi) %21, SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) %13,6, DSP (Demokratik Sol Parti) %8,8, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) %8, CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) %4,6.[114])

---

[113] M. Ali Birand, **Son Darbe 28 Şubat**, 8. Basım, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2012. s.59-60.
[114] 1994 Mahalli İdareler Sonuçları, 1994, http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1994/BelediyeBaskanligi/Pdf/1994Mahalli-BelediyeBsk-Tumu.pdf (24.12.2018).
*Tansu Çiller'in başbakan olduğu 1994 yılında devletin işverenlerden düşük faizle borç almasını öngören ekonomik önlem işlememiş ve Türkiye ekonomik bir krize sürüklenmiştir. Türk lirasının dolara kaçışını önlemek için faizler %150'lere çıkarılmış, cari açık 6 milyar dolara yükselmiş, Ocak 1994'te 15 bin lira olan dolar kuru, Nisan 1994'te 38 bin liraya yükselmiştir. Hükümet çalışmaları sonucunda 5 Nisan Kararları olarak anılan tasarruf paketi uygulamaya konmuştur. Önlemlerin sonucunda üç bankaya el konulmuş, enflasyon yüzde 149'u bulmuş, ülke %6'dan fazla küçülmüştür.

2.1.1.2 Refah-Yol Hükümeti'nin Kurulması

Türkiye 1995 yılına faili meçhul cinayetler, terörle mücadele, Sivas** ve Başbağlar*** katliamları ve yaşanan ekonomik krizin gölgesinde, yerel seçimin de şaşkınlığı ile girmiştir. 1995 yılında siyaseten önemli değişiklikler de yaşanmıştır. Şubat 1995'te merkez solun iki partisi olan SHP ve CHP birleşmiş, Erdal İnönü'nün ardından önce Murat Karayalçın daha sonra Hikmet Çetin; Eylül 1995'te ise Deniz Baykal CHP'nin yeni lideri olmuştur.[115]

Yaşanan siyasi ve sosyal krizler sonucunda dönemin Başbakanı Tansu Çiller erken seçim kararı almış, Refah Partisi ise asıl yükselişini bu seçimde göstermiştir. 24 Aralık 1995'te gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçim'inde sandıktan RP yüzde 21,37 oy oranı ile birinci parti olarak çıkmış ve mecliste 158 milletvekili ile temsil edilmeye hak kazanmıştır. (Diğer partilerin oy dağılımları şu şekildedir: ANAP yüzde 19,65, DYP yüzde 19,18, DSP yüzde 14,64, CHP yüzde 10,67, diğer yüzde 14,44)[116]

Seçimlerden birinci parti olarak çıkan Refah Partisi, mecliste temsil edilen diğer partilerle koalisyon kurmayı başaramayınca Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümet kurma görevini ANAP ve DYP'den oluşan ANA-YOL'a vermiştir. Ancak yaşanan siyasi çekişmeler sonucu uzun soluklu olmayan ANA-YOL Hükümeti, Başbakan Mesut Yılmaz'ın 4 Haziran'da Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını vermesiyle 6 Haziran 1996'da son bulmuştur.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Süleyman Demirel hükümet kurma görevini seçimlerde en yüksek oyu alan Refah Partisi'ne vermiştir. Partiler arasında yeniden

---

[115] Sina Akşin, **Türkiye Tarihi**, 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, c.5. s.168, 2007.

[116] 1995 Genel Seçim Sonuçları, 1995, http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1983-2007/igdir.pdf, (27.02.2019).

** Aziz Nesin'in katıldığı Pir Sultan Abdal Kültür Şenlikleri'nde protesto edilmesiyle ateşlenen olaylar, şenlik için Sivas'a gelen şair ve yazarların kaldığı Madımak Oteli'nin ateşe verilmesi ile sonuçlanmıştır. Yangında 35 sanatçı ve gazeteci ölmüş, 40 kişi de yaralanmıştır. İçişleri Bakanlığı 14752 sayılı yazısı 06.07.2012.

*** Sivas olaylarından 3 gün sonra 5 Temmuz 1993 tarihinde Erzincan Kemaliye'ye başlı Başbağlar köyü PKK'lı teröristlerce basılmış ve 33 kişi katledilmiştir. Konuya ilişkin İçişleri Bakanlığı'nın açıklamasında PKK terör örgütü mensuplarınca düzenlenen saldırıda yakalanan örgüt mensuplarının ifade beyanlarında; köyün MHP'li olarak bilindiği ve Sivas Olaylarını protesto etmek amacıyla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. İçişleri Bakanlığı 12220 sayılı yazısı. 02.08.2012.

başlatılan ve bir süre daha olumsuz devam eden koalisyon görüşmelerinin nihayetinde, 28 Nisan 1996 tarihinde Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi 'Dönüşümlü Başkanlık' (İlk iki yıl RP Genel Başkanı Erbakan'ın, ikinci iki yıl DYP Genel Başkanı Çiller'in Başbakan olmasını öngören koalisyon) modeli önerisinde anlaşarak koalisyon hükümetini kurmuşlardır.[117]

2.1.2 Refah-Yol Hükümeti Döneminde Yaşanan siyasi ve Sosyal Olaylar

Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin anlaşarak oluşturduğu koalisyon ile 54. Hükümet göreve başlamıştır. 11 ay gibi kısa bir süre iktidarda kalan hükümetin, 28 Haziran 1996 ile 30 Haziran 1997 tarihleri arasındaki iktidar döneminde yaşanan siyasi ve sosyal olaylar 28 Şubat sürecinin yaşanmasında etkin rol oynamışlardır. Bu sürece damgasını vuran siyasi ve sosyal olayları incelemek dönemin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

2.1.2.1 Acz-i Mendiler

Refah-Yol Hükümeti iktidara gelir gelmez bazı aşırı gruplar çeşitli eylemler düzenlemeye başlamıştır. Özellikle Refah Partisi'nin İslami kanada olan yatkınlığı bu eylemlerin daha fazla dikkat çekmesine yol açmıştır. Hükümetin güvenoyu alarak çalışmaya başlamasının hemen akabinde bazı camilerde, özellikle Cuma günlerinde, Acz-i Mendilerin gerçekleştirdiği eylemler bunlar arasında en dikkat çekicisidir.

6 Ekim 1996 tarihinde Ankara Kocatepe Camii'nde 'şeriat isteriz' sloganlarıyla eylem yapan Acz-i Mendilerin görüntüleri günlerce televizyon ve gazetelerde yayımlanmıştır.

Dikkat çeken bir diğer olay, İstanbul Fatih'te Çarşamba semtinde, Ali Kalkancı'nın yönettiği iddia edilen tarikatın ortaya çıkışıdır. Fadime Şahin isimli bir kadının tarikat şeyhleri olduğu iddia edilen Ali Kalkancı ve Müslüm Gündüz'le olan gayri

[117] İsmail Gülmez, "28 Şubat 1997 Askeri Darbesi Ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Erzurum Atatürk Üniversitesi EBE, 2014, s.162.

ahlaki ilişkileri kameralar eşliğindeki polis ile basılmış ve kamuoyunu günlerce meşgul etmiştir.

Bu olayların 28 Şubat sürecine zemin oluşturmak amacıyla kurgulanmış oldukları, Müslüm Gündüz, Ali Kalkancı ve Fadime Şahin'in özel olarak görevlendirildikleri ve provokasyon amacıyla kullanıldıkları iddia edilmiştir.[118]

2.1.2.2 Libya Ziyareti

Yeni hükümetin Başbakan'ı Erbakan'ın siyasi hayatı boyunca savunduğu en dikkate değer başlıklardan birisi İslam Birliği'nin kurulmasıdır. Tüm yaşamı süresince en büyük düşmanın Siyonizm olduğunu iddia eden Erbakan, Milli Görüş dışındaki tüm partileri ve siyasetleri Batı taklitçisi ilan etmekte ve Siyonizm'in hizmetinde olmakla suçlamaktadır. Bu sebeple herkes tarafından merak edilen konuların başında Başbakan Erbakan'ın dış politikaya nasıl yön vereceği gelmiştir.

Erbakan ilk yurtdışı ziyaretini İran'a yaparak bu konudaki çizgisini belli etmiştir. Asker ve medya tarafından olumsuz karşılanan bu ziyaretin etkileri hafif olarak atlatılmış olsa da Başbakan'ın Libya ziyaretinde yaşananlar ülkede infiale yol açmıştır. Afrika seyahati kapsamında ziyaret edilen Libya'da, Başbakan ve beraberinde bulunan Türk heyeti saatlerce Kaddafi ile görüşmek için uygun olmayan koşullarda bekletilmiştir. Nihayet gerçekleşen görüşmede Kaddafi, diplomatik gelenekleri hiçe sayarak Türkiye'nin Batı'nın hizmetinde olduğunu ve Kürtlere soykırım uyguladığını ima eden bir konuşma gerçekleştirmiştir.[119] Türk halkı, Kaddafi'nin Türkiye'nin onurunu çiğnediği düşünürken, Erbakan'ın gezisine son vermemesi ve ülkeye dönüşte yaptığı açıklamalarda gezinin başarılı geçtiğini söylemesi kamuoyu tarafından tepkiye sebep olmuştur.

2.1.2.3 Susurluk Olayı

1996 yılının sonuna gelindiğinde, Türkiye'nin ana gündemi üniversitelerde yaşanan kılık kıyafet uygulaması iken, siyaset ve devletteki gizli ilişkilerin ortaya çıktığı

[118] TBMM, **Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Kadir Sarmusak Görüşme Tutanağı**, Ankara, 2012.
[119] Akşin, s.171.

skandal bir trafik kazası yaşanmıştır. 3 Kasım 1996 günü kaçak bir mahkûm olan Abdullah Çatlı, sevgilisi olduğu öne sürülen Gonca Uslu, İstanbul Emniyet eski Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ve Bucak Aşireti reisi olan DYP Milletvekili Sedat Bucak'ın içinde bulunduğu otomobil bir kamyonla çarpışmıştır. Kaza ile devlet içinde yaşanan karanlık ilişkilerin su yüzüne çıktığı iddia edilmiştir.

Susurluk kazasında ölenlerden Abdullah Çatlı'nın adı 70'lerin ülkücü militanı olarak anılmakta ve Mehmet Ali Ağca'nın hapisten kaçırılmasından, Papa Suikastı'na, uyuşturucu kaçakçılığından, ASALA Operasyonları'nın taşeronluğuna kadar pek çok olaya karıştığı iddia edilmektedir.[120] Kazaya karışan otomobilden Çatlı'nın farklı isimler adına aldığı onlarca kimlik, ruhsatsız birçok silah, dinleme cihazları, susturucular, milletvekili plakası, DSP'li Uluç Gürkan'ın kaybettiği meclis giriş kartı, polis kimlikleri ve uyuşturucu çıkmış, Çatlı adına düzenlenen yeşil pasaport ve silah taşıma ruhsatının bulunması İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ı toplum önünde zor durumda bırakmış, nitekim Çiller'in talebi sonucunda Mehmet Ağar 8 Kasım 1996'da istifasını vermiştir.[121]

13 Kasım 1996'da Susurluk olayını araştırması için Meclis Susurluk Araştırma Komisyonu kurulmuş, komisyon üç ay süreyle görev yapmış ve bir rapor hazırlamıştır. Komisyon Başkanı Mehmet Elkatmış, Susurluk kazasının arkasında JİTEM (Jandarma İstihbarat Terörle Mücadele)'in olabileceğine değinmiştir. Hazırlanan rapor 'devlet sırrı' olduğu gerekçesiyle yayımlanmamıştır.[122]

Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan kendi partisinin kaza ile ilişkisi olmamasına rağmen hükümet ortağı olan DYP'yi korumak amacıyla yaşananlara tepkisiz kalmış, gelişmeleri "faso fiso" olarak değerlendirmiştir.[123] DYP lideri Tansu Çiller ise kazada ağır yaralanan DYP milletvekili Sedat Bucak'ı hastanede ziyaret etmiş, "teröre karşı kahramanca mücadele eden biri" sözlerini söylemiştir. Yine Çiller Türkiye Büyük

[120] Özlem Binel, "Susurluk Skandalının Basında Sunumu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, 2005, s.38.
[121] Birand, s.170.
[122] TBMM Komisyon Raporu, s.951.
[123] Necati Çelik, **28 Şubat ve İrtica Tehdidi**. 1. Basım, Ankara: Sinemis Yayınları, 2004, s.132.

Millet Meclisi Grup toplantısında Abdullah Çatlı için de "*Devlet için kurşun atan da yiyen de bizim için şereflidir*" diyerek tepki toplamıştır.[124]

Susurluk ile ilgili açılan dava yıllarca devam etmiş, Ankara Özel Yetkili 11. Ağır Ceza Mahkemesi 15 Eylül 2011'de İçişleri eski Bakanı Mehmet Ağar'ın 'suç örgütü yöneticisi' olduğuna karar vererek, 'cürüm işlemek için silahlı teşekkül oluşturduğu ve yönettiği' gerekçesiyle 5 yıl hapsine karar vermiştir.[125]

Derin devletin gün yüzüne çıktığı iddialarının gündeme geldiği bu süreçte, kanun koyucularla kaçakçıların, kamu görevlileriyle terör örgütü mensupları ve uyuşturucu tacirlerinin birlikte hareket ettiğinin anlaşılması kamuoyunda büyük tepkiye yol açmıştır.

2.1.2.4 'Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık' Eylemi

Susurluk skandalına siyasilerin yaklaşımı toplumda olayın üstünün örtülmeye çalışıldığı düşüncesi uyandırmış ve infiale yol açmıştır. 'Yurttaş Girişimi' adı verilen bir grup, kazada yaşanan girift ilişkilerin üzerine gidilmesi ve davanın aydınlatılması ile ilgili taleplerine dikkat çekmek amacıyla 1-29 Şubat 1997 tarihleri arasında yürütülen 'Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık' adı bir eylem başlatmıştır. Her akşam saat 21.00'da 5 dakika süresince vatandaşın evlerindeki ışıkları yakıp söndürmesi ile yapılan eylem bir süre sonra Refah-Yol Hükümetinin tüm uygulamalarına yönelik bir protestoya dönüşmüştür. Askeri lojmanların eyleme dâhil olması, hedefi Refah Partisi'ne çevirmiştir. [126]

Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın bir konuşmasında eylemi 'mum söndü oynuyorlar' diyerek değerlendirmesi günlerce gazete manşetlerinden inmemiştir. Kazan, yıllar sonra süreci anlattığı kitabında bu benzetmesine şöyle açıklık getirmiştir;

> *"Bayramın ikinci günü seçim bölgem olan Kocaeli teşkilatında yaptığım konuşmada Refah Partisi'nin hizmetlerini anlattım. İş peki Muhalefet*

[124] Hakan Akpınar, **28 Şubat Post Modern Darbenin Öyküsü,** 1. Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001, s.128.
[125] Binel. s. 97.
[126] Ali Arslan, "Medya-Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**. Sayı:1, 2004, s.53.

partileri ne yapıyor noktasına geldi. Onların acıklı durumunu anlatmak için şunları söyledim: 'Muhalefet Partileri özellikle CHP cumartesi sabahı Ankara'da Kızılay Meydanına geliyor ve millete Hacıbacımatik ve Refahmatik marka temizlik tozu dağıtıyor. Akşam olunca da parti sempatizanlarıyla Susurluk için ışık yakıp söndürüyor, mum yakıp mum söndürüyorlar' Ertesi gün tüm medya 'Adalet Bakanı Şevket Kazan Alevi vatandaşlara hakaret etti, mum söndüler Alevilerin an'anesidir dedi' diye hiç söylemediğim sözleri bana mal etmeye çalıştılar"[127]

Ancak Kazan'ın yıllar sonra yaptığı bu açıklama, olayların yaşandığı 1997 Şubat'ın gazetelerde yer almamıştır.

2.1.2.5 Kudüs Gecesi Etkinliği

28 Şubat'ın adım adım yaklaştığı 1997 yılı toplumda gerginliği arttıracak olaylarla başlamıştır. 10 Kasım 1996 günü Refah Partili Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, 10 Kasım'da yaptığı "laiklik karşıtı konuşma" sonucunda DGM'de yargılanarak 1 yıl hapse mahkûm edilmiş ve Sultanbeyli belediyesinde 2. Zırhlı Tugay Komutanı ile Belediye Başkanı arasında yaşanan gerginlik (2. Zırhlı Tugay Komutanı Silahçıoğlu'nun 10 Kasım törenlerinden birkaç gün önce Belediye Başkanı'ndan izin alınmaksızın Sultanbeyli Meydanı'na Atatürk heykeli diktirmesi ve caddenin adını değiştirmesi sonucu Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak, Silahçıoğlu hakkında suç duyurusunda bulunmuştur) [128] asker ve Refah Partisi arasında açık bir sürtüşmeye dönüşmüştür. Dönemin tanıklarından olan M. Ali Birand; *"1997 yılının ilk haftalarında siyasi mücadele artık apaçık belirginleşmişti. Ancak bu mücadele partiler arasında değil TSK ile RP arasındaydı"*[129] diyerek tarafları açıkça ortaya koymuştur.

30 Ocak 1997 günü Sincan'da, İran'ın Türkiye büyükelçisinin de davetli olduğu, Kudüs'ü Anma ve Anlama isimli bir gece düzenlenmiş, etkinlikte çeşitli şiirler okunmuş, konuşmalar yapılmıştır. İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskıyı konu alan bir tiyatro

[127] Şevket Kazan, **28 Şubat Port-modern Bir Darbenin Anatomisi**, 2. Basım, İstanbul: MGV Yayınları, 2014, s.168.
[128] Birand, s.184.
[129] Birand, s.189.

gösterisinin de sunulduğu gece 'şeriat provası' olarak nitelendirilmiştir. Akpınar geceye ilişkin, özellikle Türk bayrağına yer verilmemiş olmasına karşılık, Hamas ve Hizbullah liderlerinin bezden yapılmış büyük posterlerinin asılı bulunduğunu, geceye Radikal İslamcı Hamas ve Hizbullah'ın destek verdiğini, toplantının, Türkiye'nin yaşadığı hassas günler nedeniyle siyasal bir içerik kazanmasına sebep olduğunu iddia etmektedir.[130]

Kudüs Platformu ile ortak düzenlenen geceye davetli olan İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri'nin "şeriat çağrısı"nda bulunduğu öne sürülmüştür.[131] Bu iddialar karşısında CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Bagheri'nin Türkiye'nin içişlerine karıştığını belirterek; *"Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin olması gereken tavrını ortaya koymalıdır"* demiştir.[132] Yaşanan gelişmelerin ardından Dışişleri Bakanlığı, İran'ın Türkiye Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri'yi Bakanlığa çağırarak görüşmüş ve görüşme sonunda bakanlık tarafından; *"Kudüs Gecesi'nde Büyükelçinin yapmış olduğu konuşmanın ülkenin içişlerine müdahale niteliğindeki unsurlar ve ülkemize dost bazı ülkeler için uygun olmayan eleştiriler tarafımızca protesto edilmiştir."* açıklaması yapılmıştır.

Yaşananların ardından Büyükelçi'nin sınır dışı edilmemesi TSK tarafından tepkiyle karşılanırken olaydan tam üç gün sonra, 3 Şubat 1997'de, Sincan Belediyesi'nin Düzenlediği Kudüs Gecesi etkinliği ile alakalı olarak DGM inceleme başlatmıştır.[133] Başlatılan incelemenin sonunda Sincan Belediyesi Başkanı Bekir Yıldız DGM'de yargılanarak tutuklanmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın, Yılmaz'ı cezaevinde ziyarete gitmesi ise pek çok eleştiriyi beraberinde getirmiştir.[134]

Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi tarihi MGK Toplantısı'nda da gündeme alınmış, daha sonraki süreçte Refah Partisi'nin kapatılma gerekçelerinden de birisi sayılmıştır.

---

[130] Akpınar, s.97.
[131] Ersun Aksoy, **28 Şubat'tan Balgat'a Mücahit,** 1. Basım, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000, s.64.
[132]**Hürriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1997.
[133] Gülmez, s.103.
[134] Aksoy, s.57.

2.1.2.6 Sincan'da Tankların Yürütülmesi

10 Kasım törenlerinde Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı'nın yaptığı açıklamaların ve 30 Ocak 1997 günü Sincan'da düzenlenen Kudüs Anma Gecesi'nin asker üzerinde endişelere yol açtığı iddia edilmiştir.[135] Yaşanan bu gelişmelerin hemen akabinde 4 Şubat 1997 tarihinde, Ankara'nın Sincan ilçesinde, Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı'na bağlı çeşitli askeri araçlardan oluşan konvoyun ilçe sokaklarından Akıncı Üssü'ne geçiş yapması kamuoyunu sarsmıştır. Genelkurmay olayın normal bir tatbikat olduğunu, eğitim çalışmaları kapsamında gerçekleştiğini söylese de geçişin bir gece önceden Anadolu Ajansı'na haber verilmesi ve iki tankın motorunun bozulduğu iddiası ile günlerce Sincan meydanında bırakılması dikkat çekicidir. TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu'na olayla ilgili açıklamalarda bulunan gazeteci Fatih Çekirge, tankların geçişinin medyada yer almasına özel ihtimam gösterildiğini vurgulamaktadır;

> *"…Sincan'da tanklar yürüdü. O günkü tesadüf bu… Ben de merak ettim hakikaten, geriye dönüp bakıyoruz yani. Baktık Hürriyet'teki haber şöyle 'Sincan'da tanklar yürüdü.' Aynı gün Sabah'ta da var. Orada da şunu yazıyor; 'İki tank bozulduğu için meydanda kaldı' Yani tanklar meydanda kalmış, önüne gelen gidip çeksin diye. Ya bozuldu ya da bozdular fotoğraftan kaçmasın diye. Yani hay Allah tankı kaçırdım bir daha geçirin diye bir şey yok, zaten bozup bırakmışlar, yani kaçmasın diye."*[136]

21 Şubat'ta Washington'da, Türkiye-Amerika Konseyi balosuna katılan Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Çevik Bir'in; "Sincan'da demokrasiye balans ayarı verdik"[137] değerlendirmesi ise askerin ülke yönetiminde kendini hangi konumda gördüğünün açık bir göstergesidir. Çevik Bir, basında manşetlerden verilen bu değerlendirmesini 21 Şubat 1997 günü bir kez daha yinelemiş ve gazetecilerin 'Türkiye İran olur mu?' sorusuna; *"İran terörist devlet muamelesi görmeli. Türkiye'de böyle bir*

---

[135] Nevzat Böligiray, **28 Şubat Süreci 1**, 1. Basım, Ankara: Tekin Yayınevi, 1999, s.91.
[136] TBMM, **Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Fatih Çekirge Görüşme Tutanağı,** 3.10.2012.
[137] Birand, s. 201.

*dönüşüme izin vermeyeceğiz. Bunun için Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptı*k"[138] demiştir.

Adalet Bakanı Şevket Kazan, TBMM Genel Kurulu'nda Sincan'da yaşanan olaylara ilişkin açıklama yaparken *"...hiç kimsenin demokratik rejim üzerine oyun oynamaya hakkı olmadığı"*nı[139] belirtmiş, Kazan'a karşılık olarak CHP Genel Başkanı Deniz Baykal da partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada; *"RP'nin laik, demokratik cumhuriyete dönük bir tepki içinde olduğunu herkesin görmesi gerek. Cumhuriyeti savunan herkes askerin yaptığı gibi karşı tepkisini göstermelidir."*[140] demiştir.

Sincan'da tankların yürütülmesi ile ilgili dönemin Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı, sürece ilişkin pek çok konu gibi tankların yürütülmesinden de "haberinin olmadığını" söylemiştir.[141] Karadayı'nın bu iddiasına karşın, daha sonraki tarihlerde adı "köstebek" davası ile anılacak Polis Memuru Kadir Sarmusak, Dz.K.K. Karargahı'nda askerliğini yaptığı sırada, siyasi bir krizin meydana geleceğinden haberdar edildiklerini, bunun üzerine kendisi tarafından takip edilen askeriyenin borsadaki paralarını çektiklerini ifade etmiştir.[142]

2.1.2.7 Başbakanlık Konutundaki İftar Yemeği

28 Şubat sürecinin karakteristiğe ilişkin zihinlerde en çok yer eden görüntülerden biri de 11 Ocak 1997 günü Başbakan Necmettin Erbakan tarafından Başbakanlık Resmi Konutu'nda Diyanet temsilcileri, Diyanet İşleri eski başkanları, İlahiyat Fakülteleri Dekan ve öğretim üyeleri, müftü ve vaizler ile cemaat liderlerinin de aralarında bulunduğu kırk kadar kişiye iftar yemeği vermesidir. Basında "tarikat yemeği" olarak duyurulan iftar programına katılan kişilerin "yasalara aykırı" şekilde giyinerek

[138] **Milliyet Gazetesi**, 23 Şubat 1997.
[139] TBMM, 59. Birleşim Tutanağı (20.02.1997), https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil2/bas/b059m.htm (08.04.2019).
[140] TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, CHP Grup Toplantısı Tutanağı, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=199606894, (19.03.2019).
[141] TBMM, İsmail Hakkı Karadayı Görüşme Tutanağı, 25.06.2012.
[142] TBMM, Kadir Sarmusak, 08.10.2012.

Başbakanlık Konutu'na girdiği görüntüler günlerce medyayı meşgul etmiştir. Ergin'e göre televizyonlar bu yemeğe katılan kişilerin görüntülerini vermeye başladığı anda Genelkurmay Başkanlığı'nın telefonları kilitlenmiştir.[143]

CHP Genel Sekreteri Adnan Keskin ve 33 milletvekili verilen yemek daveti ile ilgili Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na 16 Ocak 1997'de suç duyurusunda bulunmuştur. Bu olay, Başsavcı Vural Savaş'ın parti kapatma iddianamesinde de yer almıştır.[144]

2.1.2.8 Sendika ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Eylemleri

Sivil toplum kuruluşları (STK) ve işçi sendikaları 28 Şubat sürecinde toplumsal muhalefetin dikkat çeken aktörlerinden olmuşlardır. Yaşanan gelişmeler karşısında sendikaların ve STK'ların tutum ve eylemlerinde toplum davranışlarını hâkim ideoloji çerçevesinde yönlendirme çabası görülmektedir. Korhan Gümüş'e göre o dönemde referans haline gelen STK'lar, kendilerini temsil eden şemsiye örgütleri bu dönemde kurma fırsatı elde etmişlerdir.[145] Ancak bu siyaset dışı aktörlerin siyasal alanı daraltan bir taraf haline geldikleri ve kendi kamu yararı kavramlarını suiistimal ederek siyasi aktörler gibi davrandıkları görülmüştür.

İşçi sendikalarından olan TÜRK-İŞ, Refah-Yol Hükümet Programı'nın açıklanmasından hemen sona 10 Temmuz 1996 tarihinde Başbakan Erbakan'a bir mektup göndererek taleplerini dile getirmiştir. İsteklerine tam olarak karşılık alamadıklarını düşünen TÜRK-İŞ yöneticileri, 17. Olağan Genel Kurul sonucunda yayınlanan basın bildirisinde 'Demokratikleşme' başlığı altında çeşitli siyasi taleplerin yanı sıra "dini

---

[143] Sedat Ergin, "Tarikat iftarı bardağı taşırdı", **Hürriyet Gazetesi**, 23.08.1997, s.14,
[144] *1997'deki Refah Partisi kapatma davası iddianamesi*, 2008, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/1997deki-refah-partisi-kapatma-davasi-iddianamesi-8460645, (6 Haziran 2018)
[145] Korhan Gümüş, "Yakın tarihimizde STK hareketinin gelişimi ve kamu sivil toplum kuruluşları ilişkisi" **Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları No:3**, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004.

eğitim ve öğretimde devletin gözetim ve denetimi etkinleştirilmelidir" ifadesine vurgu yapmışlardır.[146]

TÜRK-İŞ'in hükümete yönelik eleştirileri, Susurluk olayından sonra belirgin olarak artmıştır. Genel merkezi İstanbul'da olan sendika yöneticileri, işyeri temsilcileri ve işçilerin katılımıyla düzenlenen bir yürüyüşle Taksim Atatürk Anıtı'na çelenk bırakılmış, 21 Aralık 1996'da ise İstanbul Bostancı Gösteri Merkezi'nde 'Türkiye'ye Sahip Çık' isimli toplantı gerçekleştirilmiştir.[147]

TÜRK-İŞ ilerleyen tarihlerde de hükümetin dış politikası ve diğer uygulamalarını eleştiren çok sayıda bildiri yayımlayarak toplumu "demokratik kitle eylemlerine katılmaya" çağırmıştır. 21 Aralık 1996 tarihinde yayınlanan Bidirge'de *"Refahyol Hükümeti, uyguladığı politikalarla, halkımıza ve Türkiye Cumhuriyetinin ana özellikleri olan insan haklarına, demokrasiye, laikliğe, sosyal hukuk devletine ve emperyalizme karşı başarılı kurtuluş savaşının önderi Atatürk'ün temsil ettiği çağdaş uygarlık anlayışına karşı ısrarla düşmanca bir tutum ve davranış içindedir*" denilmiştir.[148]

Yine TÜRK-İŞ, DİSK, TÜSİAD, DSP ve Atatürkçü Düşünce Derneği öncülüğünde 5 Ocak 1997 günü gerçekleştirilen mitingde konuşma yapan TÜRK-İŞ Başkanı Bayram Meral; *"Mollalar laik sistemi asla değiştiremez. Bu çağdaş ülkenin güvencesi bizleriz!"*[149] demiştir.

29 Ocak 1997 tarihinde CHP Kadın Kolları, Türk Kadınlar Birliği, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği ve Atatürkçü Düşünce Derneği üyesi kadınlar, RP'yi protesto etmiş, CHP Kadın Kolları Başkanı Güldal Okuducu; *"RP türbanı bir şeriat üniforması olarak görüyor. Bütün Türkiye bunun masum bir inanç örtünmesi olmadığını çok iyi bilmelidir."*[150] demiştir.

---

[146] TÜRK-İŞ, **17. Olağan Genel Kurulu Basın Bildirisi Görüşler ve Talepler,** Ankara, 06.10.1996. s.13.
[147] TÜRK-İŞ, 1961'den İtibaren TÜRK-İŞ'in Eylemleri, http://www.turkis.org.tr/DUNDEN-BUGUNE-EYLEMLERIMIZ-di166, (12.05.2018).
[148] TÜRK-İŞ, 1961'den İtibaren TÜRK-İŞ'in Eylemleri.
[149] **Milliyet Gazetesi**, 30 Ocak 1997.
[150] Doğu Perinçek, **28 Şubat ve Ordu**, 1. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000. s.152.

6 Şubat 1997'de İstanbul'da asılan afişlerde "Cumhuriyet Devrimi Kanunları Uygulansın" şeklinde mesajlar yer almış, İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek, 28 Şubat MGK toplantısında alınan kararların bu mesajlardan ve kendi kitaplarından 'birebir alınarak' yazıldığını iddia etmiştir.[151]

TÜRK-İŞ, DİSK ve TESK 26 Şubat 1997'de rejime yönelik tehditlere karşı güç birliği kararı açıklarken, aynı gün İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği laiklik için eylem başlattığını duyurmuştur.

TÜSİAD'da "Türkiye'de Demokratikleşme Paketleri" adlı bir raporla sivilleşme çağrısında bulunmuş ancak bu raporun silahlı kuvvetlerin tepkisini çektiği iddia edilmiştir.[152] TÜSİAD Genel Başkanı Halis Komili'nin daha sonra basına yaptığı *"Tarikatlar çeteler günlük hayata egemen oluyor, buna birileri dur demeli."*[153] şeklindeki açıklamaları ise yayınladıkları rapora tezat teşkil etmektedir.

Atatürk'ün 59. ölüm yıldönümünde ADD, DİSK, KESK ve TÜRK-İŞ gibi kuruluşlar bir eylem gerçekleştirmişler ve Anıtkabir'de 1 milyona yakın kişi ile hükümeti protesto etmişlerdir. Bu olaylar Necmettin Erbakan tarafından hükümete karşı kışkırtma olarak değerlendirilmiştir.

2.1.3 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Sonrasında Yaşanılanlar

2.1.3.1 28 Şubat MGK Toplantısı ve 406 Sayılı MGK Kararları

28 Şubat 1997 Cuma günü, Türkiye siyasi yaşamına damga vuran bir MGK Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Şevket Kazan bu toplantıyı; "*Post-Modern Darbe olarak adlandırılan bu garabete adını veren 28 Şubat toplantısı, daha önce hazırlığı yapılan yumruğun vurulmasıdır."* diyerek tanımlamıştır.

MGK toplantıları ayda bir kez yapılmaktadır ve toplantılara hükümet kanadından Başbakan, Dışişleri, İç işleri ve Milli Savunma Bakanı katılmakta, askeri kanattan ise Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve MGK Genel Sekreteri hazır

[151] Tuncay Opçin, **Şubat Uzar Bin Yıl Olur**. 1. Basım, İstanbul: Selis Kitaplar, 2004. s.93
[152] Birand, s.197-198
[153] Birand, s.198.

bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın yönettiği toplantılarda Türkiye'nin iç ve dış güvenlik meseleleri, stratejik hedefleri belirlenmektedir. Toplantı sonucunda izlenecek yollar bir bildiri yoluyla kayıtlara geçmekte ve tartışılarak karara bağlanması için meclise gönderilmektedir. Tavsiye niteliği taşıyan bu kararların meclis üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı ya da yaptırım gücü bulunmamaktadır.

28 Şubat'ta gerçekleştirilecek toplantının gündemi bir ay önce yapılan toplantıda belirlenmiştir. İrtica gündemi ile toplanacak kurula, toplantının gündemi günler öncesinde 31 Ocak 1997 günü MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç imzasıyla gönderilmiştir.[154]

İrtica gündemi ile toplanılan MGK toplantısı Cumhurbaşkanı Demirel'in konuşmasıyla başlamıştır. OHAL'in uzatılması ve bölücü terörle mücadele konularının karara bağlanmasının ardından MİT tarafından hazırlanan ve "Radikal Dinci Akımların Rejime Etkileri" başlıklı bir irtica raporu okunmuştur. Okunan raporda iktidardaki Refah Partisi "Milli Görüşçüler" tanımı altında, "irticai faaliyetler" yürüten unsurlar kapsamında "iç tehdit" olarak değerlendirilmiştir.[155] Bu takdimde, yalnız tanımı yapılan tehdide ilişkin fotoğraf ortaya koyulmamış aynı zamanda siyasi, ekonomik, hukuki, eğitsel, sosyo-kültürel alanda alınması gereken önlemler de bir paket halinde kurul üyelerine sunulmuştur. RP'li Adalet Bakanı Kazan, yılar sonra bu rapor karşısında Başbakan'ın çok şaşırdığını ve tepki gösterdiğini yazmaktadır:

> "*Biz gelinceye kadar MİT birbirine paralel rapor hazırlıyormuş. 28 Şubat'ta okunan MİT rapor başka, MGK üyelerine gönderilen rapor başkaymış. Deniz Kuvvetleri Komutanı 'bendeki rapor başka' deyince o konu tartışılıyor epey MGK'da. Bu irtica raporu okunurken Erbakan bana 'Bu raporun vatanın öz evlatları tarafından yazılmış olabileceğine inanmadım, inanamadım. İnançlı bir insan böyle bir rapor yazamaz' diyerek şaşkınlığını dile getirdi.*"[156]

[154] **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap No:91704, Fihrist No:22357-485,486.
[155] **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap no: 91704, Fihrist No: 22357-297.
[156] Kazan, s.256.

MİT tarafından hazırlanan raporun okunmasının akabinde kurula, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan, irtica ile ilgili bir rapor sunulmuştur. Raporda dinci akımların vakıflar aracılığıyla örgütlenmesinden, çeşitli tarikatların Türkiye'deki coğrafi dağılımına, Anadolu'da oluşan sermaye şirketlerinden, merkezi Almanya'da olan Avrupa Milli Görüş Teşkilatı'nın Türkiye'deki örgütlenmesine ve bu örgütlenmenin silahlı eylem aşamasına geldiğine dair gazete haberlerinden derlenmiş bilgiler yer verilmiştir.

Rapor sunumlarının ardından kurul üyeleri müzakerelerde bulunmuş, her biri verilen bilgiler ile ilgili kanaatlerini açıklamıştır. Toplantıda yapılan görüşmelerin sonucunda tavsiye kararı haline gelecek öneriler, MGK Genel Sekreterliği'nde gerekli araştırmanın yapılabilmesi için yeterli hukuk uzmanı bulunmadığına karar verilmiş, MGK kararı haline getirilmeksizin Başbakanlığa gönderilmek üzere Milli Güvenlik Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir.[157]

406 Sayılı MGK Tavsiye Kararları'nın yazılmasının akabinde, uzun müzakerelerden sonra askeri kanadın laiklik konusundaki endişelerinin ve üzerinde en çok durulan gündem maddelerinden olan 'Türban' gibi ifadelerin yumuşatılmasına karar verilerek MGK Basın Bildirisi yazılmış ve MGK Genel Sekreterliği tarafından basın kuruluşlarına fakslanmıştır.[158]

Basına gönderilen MGK Basın Bildirisi dışında ertesi günün gazetelerinde, MGK toplantısında görüşülmeyen ve MGK Kararları'na ek olarak gönderilen MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç imzalı 18 maddelik bir liste yayımlanmıştır.[159] MGK'da karara bağlanmayan ve Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 Tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler) ismi ile basına sızdırılan bu 18 maddelik bildiri daha sonra 28 Şubat sürecine yön verecek içeriği barındırmaktadır. Vakıf ve derneklere bağlı yurtların kapatılmasından, 8 yıllık kesintisiz eğitime, İmam Hatip Okullarının sayısının azaltılmasından, üniversite ve askeriyeye

[157] **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap no: 91704, Fihrist No: 22357-451,452.
[158] **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap no: 91703, Fihrist No: 22357-295,296.
[159] **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, Dolap no: 91704, Fihrist No: 22357-485,486.

alımlarının önlenmesine, kılık kıyafet düzenlemesine kadar ülkede tartışma konusu olan pek çok gündem bu bildiriden sonra uygulamaya sokulmuştur.

Dönemin İçişleri Bakanı olan Meral Akşener; *"…taslak kararın toplantı öncesinde MGK Genel Sekreterliği tarafından 24 madde olarak hazırlandığını"* MGK gündeminde olmamasına karşı başka bir merkez tarafından belirlendiğini iddia etmiştir.[160] MGK Genel Sekreterliği'nde otuz yıl Birinci Hukuk Müşaviri olarak görev yapan Mustafa Ağaoğlu bir röportajında 406 sayılı Kararın, 28 Şubat sürecini hazırlamak ve yönetmek için Genelkurmay Başkanlığı çatısında kurulan Batı Çalışma Grubu (BÇG) tarafından hazırlandığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"18 maddelik paketi hazırlayan bizzat BÇG'nin kendisidir. Komutanlar, kollarının altında BÇG tarafından hazırlanan raporlarla geldiler. Teklif sahibi Genelkurmay Başkanlığı idi, genel sekreterlik bu konuda herhangi bir altyapı çalışması yapmamıştı."*[161]

Her ne kadar tavsiye karar olarak nitelendirilse de MGK'da alınan 406 sayılı kararın hükümete emir niteliğinde yansıdığını Devran şu sözlerle açıklamaktadır;

> *"Her ne kadar hükümetin tedbir alması istenilen hususların, belirtildiği cümlelerin sonu 'yapılmalıdır, edilmelidir, tutulmalıdır, gerçekleştirilmelidir, önlenmelidir, verilmemelidir, uygulanmalıdır… vs' şeklinde öneri veya tavsiye kalıbıyla belirtilse de kamuoyunda bunların hükümet için birer emir olarak algılanacağından kuşku yoktur. Çünkü zaman zaman medyaya açıklama yapan generaller bu hususta ilgili olarak hükümeti tehdit etmiş ve emir vermeye çalışmıştır."*[162]

2.1.3.2 BÇG (Batı Çalışma Grubu)'nin Kurulması

Batı Çalışma Grubu'nun, ne zaman kurulduğuna dair net bir tarih bulunmamakla birlikte, yasal dayanağının 9 Ocak 1997'de çıkarılan 'Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği' olduğu düşünülmektedir.[163] Bu yönetmeliğe göre Genelkurmay Başkanlığı

[160] TBMM Tutanağı, 25.06.2012.
[161] Aksiyon Dergisi, "28 Şubat Kararlarını BÇG Hazırladı", Sayı: 635, Şubat 2007. s.87.
[162] Yusuf Devran, "1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler, İdeolojiler", **İnif Dergisi**, Kasım 2016, s.13.
[163] **Resmi Gazete**, Sayı: 22872, 09 Ocak 1997.

çok geniş yetkilerle, yaşanacak kriz durumundaki örgütlenmeden ve diğer birimlerle koordinasyondan sorumludur. Bugün bile yetkilerini nereden aldığı bilinmeyen BÇG'nin Silahlı Kuvvetler çatısı altında kurulması sebebiyle, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı tarafından kurulmuş olduğu düşünülmektedir.

Görevi Türkiye genelinde irticai faaliyetleri izlemek olarak kamuoyuna yansıyan BÇG'nin, irtica tehdidinin tüm Türkiye'deki durumunu ortaya koymak amacıyla çalıştığı iddia edilmiştir. Orgeneral Çevik Bir tarafından yönetilen, inceleme, araştırma ve değerlendirme birimlerinden oluştuğu söylenen BÇG, dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları, yüksek öğrenim kurumları, yurtlar, vali, kaymakam, büyükşehir belediye başkanları gibi üst düzey yöneticiler ile müdür, daire başkanları, siyasi partilerin yönetici kadroları vd. kişilerin takip edilerek haklarında istihbarat faaliyetleri yürütülmesini istemiş bu kişi/kişiler hakkında yasal olmayan raporlar düzenlemiştir.[164]

Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya, 1999 yılında Donat'ın sorularını yanıtlarken şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"...irtica gücünü daima sokaktan alır. İrtica İran'a seçimle mi geldi? İşte bunun içindir ki, önlem gerekir. Önlemi kim alacak? Emniyet alacak... Yetmezse, silahlı kuvvetler alacak. Yani silahlı kuvvetler irtica tehlikesine karşı hazır olmalıdır. Asker önlemini aldı... Bu, Batı Çalışma Grubu'dur.*
>
> *...Bir yerde tehdit varsa, asker önlemini alır. Türkiye için alır. Yunan tehdidi varsa, Yunanistan'a karşı alır. O zaman kimse 'yasal dayanak' diyor mu? Silahlı Kuvvetler, Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimini değiştirmeye yönelik bir irtica tehdidi gördü ki, Batı Çalışma Grubu'nu kurdu."*[165]

Jandarma Genel Komutanlığı'nın (JGK) Mayıs 1997'de tarihli bir belgesinde BÇG'ye ilişkin kısa bilgi verilmektedir:

---

[164]**Genelkurmay Başkanlığı**, Sayı: HRK: 3429-15-97/İGHD.PLŞ. (3), 29 Nisan 1997.
[165] Yavuz Donat, **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999, s.612.613.

1- *İrtica tehdidinin daha fazla büyümesini önlemek amacıyla ülke düzeyinde meydana gelebilecek her türlü gelişmeyi sürekli takip ederek alınması gereken tedbirler bakımından ilgili makamları zamanında harekete geçirmek üzere Batı Çalışma Grubu Rapor Sistemi oluşturulmuş ve ilgi (b) ile Batı Harekât Konsepti yayımlanmıştır.*
2- *Bu duruma göre irticai unsurların faaliyetlerinin sorumluluk bölgesi ayrımı gözetmeksizin devamlı olarak takip edilmesi, elde edilen bilgiler ve meydana gelecek gelişmelerin, vakit geçirilmeksizin üst makamlara bildirilmesi gerekmektedir.*
3- *Bununla birlikte konu hakkında alınan bazı duyumlar ve meydana gelen bir kısım gelişmeler, önemsiz olduğu düşüncesiyle Jandarma Genel Komutanlığı'na rapor edilmemekte, durum medyadan ve diğer kaynaklarda öğrenilmektedir. En son olarak Ağrı Belediye Başkanı'nın Atatürk aleyhine yaptığı konuşmayla şehirdeki bazı cadde ve meydanların isimlerinin yandaşlarına mesaj verecek şekilde değiştirildiği basından izlenmiştir. Laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmaya yönelik faaliyetlerin alenen yapılması karşısında 2. Jandarma Komutanlığı'nın duyarsız kalması dikkat çekmiştir.*

28 Şubat soruşturması kapsamında Genelkurmay Başkanı Karadayı, BÇG'nin kuruluşundan haberdar olmadığını iddia etmiş, soruşturma kapsamında tutuklu bulunan Çevik Bir ise 16 Kasım 2012'de 10 sayfalık bir suç duyurusu ile Karadayı'dan şikayetçi olmuştur. Bir dilekçesinde:

> *"28 Şubat 1997 tarihli MGK Toplantısı sonrasında Genelkurmay İkinci Başkanı olarak, Genelkurmay Başkanı Karadayı'dan aldığım emir ve direktiflere göre mutad çalışmayı başlattım. Komutanın 'emir' ve 'olur'u alınmadan işlem yapılamaz. BÇG'nin teşkili ve tüm çalışmaları, Genelkurmay Başkanı'nın 'olur'u alınarak hazırlanmıştır"* demektedir.

BÇG süreç içerisinde RP ile ilişkilendirilen her şeyi ve herkesi mercek altına almış, medyanın da sürece dâhil edildiği yoğun bir psikolojik harekât başlatmıştır.

2.1.3.3 Basın-Yargı ve Bürokrasiye Verilen Brifingler

BÇG'nin kurulması ve faaliyete başlamasının dışında Nisan 1997'den itibaren, Genelkurmay Başkanlığı'nca basın mensuplarına, üst düzey bürokratlara, üniversite rektörlerine, üst düzey yargı mensuplarına 'terör, irticai faaliyetler' konulu brifingler verilmeye başlanmıştır. Bu brifinglerin amacı, kamuoyu baskısıyla iktidarı istifaya zorlamaktır.

Genelkurmay tarafından verilen bu brifinglerin ilki basın mensuplarına olmuştur. 29 Nisan 1997 tarihinde verilen brifingde, irtica ile mücadelede Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen mücadeleye toplum katkı vermesi çağrısında bulunulmuştur. Bilgilendirmenin ardından geçilen soru-cevap bölümünde, gazetecilerin 18 maddelik önlemler paketi ile ilgili sorduğu bir soruya Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanı Korgeneral Çetin Doğan'ın verdiği yanıt TSK'nın durumdan vazife çıkardığını göstermektedir. Doğan'ın *"Bu kararların, sizler gibi takipçisi olacağız… İçeriden gelen tehditlere karşı tüm yurttaşlar gibi TSK da sorumluluk duygusu içindedir. Ancak biz elimizde silah olduğu için, bunu gerektiği zamanda, halkımızın isteği doğrultusunda kullanmak istiyoruz."* cevabı günlerce gazetelerin manşetlerinden inmemiş, TV programlarında tartışılmıştır. Kamuoyunda askeri bir müdahalenin gerçekleşmek üzere olduğu kaygısı bilinçli olarak tetiklenmiş ve toplum açıkça hükümete karşı tepki vermeye davet edilmiştir.

Üniversite mensuplarına verilen brifinglerden birine katılan Kırıkkale Üniversitesi Kurucu Rektörü Beşir Atalay yapılan sunumların mesnetsiz ve iddia temelli olduğunu şu sözlerde dile getirmektedir:

> *"Bir defa davet geldi, tabii YÖK tarafından duyuruluyordu. Ben ilkine katılmadım, yardımcımı gönderdim. Sonra herhalde yeni bir brifing düzenlenmiş, yine rektörler için. Bu defa şöyle bir yazı geldi: 'Yerinize kimseyi göndermeyip bizzat katılırsanız…' Ben de o zaman gittim bakalım, ne*

anlatılıyor diye… Sloganımsı basın haberleriyle, hiçbir ciddi kurgusu olmayan, hiçbir temeli olmayan, çok yüzeysel bir şey olarak hatırlıyorum."[166]

Pek çok grup gibi yargı mensuplarına verilen brifingler de kamuoyunu günlerce meşgul etmiştir. Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın yazılı ve sözlü olarak hâkim ve savcılara brifinge katılma izni vermediğini söylemesine karşın, yaklaşık 400 hâkim ve savcının davete katılımı dikkat çekicidir.

Doğrudan yargı mensuplarına verilen bu brifing, Anayasanın "hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinlerde bulunamaz." (Anayasa 138/2) şeklindeki maddesine aykırı oluşu, yargının TSK'nın etkisiyle hareket etmesi uzun zaman tartışma konusu olmuş, hükümet ile brifinge katılan yargı mensuplarının da karşı cephelerde saf tuttuklarının göstergesi olmuştur.

Bu brifinglerde yapılan sunumların bir kısmı RP'nin kapatma davasında da kullanılmıştır.

2.1.3.4 Başbakan'ın istifası ve ANASOL-D Hükümeti'nin Kurulması

1997 yılının Haziran ayına RP'nin kapatılma davası, TSK'da verilen brifingler, DYP'de ardı ardına yaşanan milletvekili istifaları ve basında her gün atılan darbe manşetleri ile girilmiştir. 18 Haziran 1997 günü Başbakan Erbakan, ülkedeki gerginliğin giderilmesi için istifa ettiğini duyurmuştur.[167]

Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını sunarken, aralarındaki protokolü gerekçe göstererek, Başbakanlığın DYP lideri Tansu Çiller'e verilmesini istemiştir. Ancak ANAP, DSP, CHP ve DYP'nin Genel Başkanları ile görüşen Demirel, 20 Haziran 1997 günü yeni hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. Ancak RP, DYP ve BBP Genel Başkanları bir basın toplantısı düzenleyerek Başbakanlığın Tansu Çiller'e verilmesini istemiş ve üç partiye mensup 282

[166] Birand, s.223.
[167] **Milliyet Gazetesi**, "Erbakan istifa etti", 19.06.1997, s.1.

milletvekilinin imzası bulunan belge ile ANAP'ın kuracağı partiye güvenoyu vermeyeceklerini belirtmişlerdir.

30 Haziran 1997'de Mesut Yılmaz'ın kurduğu ve CHP'nin dışarıdan desteklediği ANAP, DSP ve DTP'nin katıldığı 55. Hükümet kurulmuştur. ANASOL-D döneminde EMASYA Protokolü* imzalanmış, "irtica" öncelikli tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu protokol ve BÇG'nin faaliyetleri 28 Şubat sürecinin etkilerinin uzun yıllar daha görülmesine neden olmuştur.

Dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın, Erbakan henüz Başbakan iken, 21 Mayıs 1997'de açtığı Refah Partisi kapatma davası 16 Ocak 1998'de sonuçlandı ve parti 'laikliğe aykırı eylemlerin odağı olduğu' gerekçesiyle kapatıldı. Erbakan ve 6 Refah Partiliye beş yıl siyaset yasağı getirildi.

2.2 28 ŞUBAT SÜRECİNDE MEDYANIN ROLÜ

Türkiye'deki kitle iletişim pratiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel felsefesi olan ve imtiyazsız-sınıfsız bir toplum tasavvuru üzerinde yükselen halkçılık yaklaşımının etkisiyle özgün bir karakter kazanmıştır. Türkiye'deki yaklaşım, Amerika kıtasındaki gibi sınıf farklılıklarından oluşan bir toplumda çok sesli ortama bir ifade alanı yaratma endişesi ile yoğrulan bir liberal yayıncılık anlayışı yerine, aralarında fark gözetilmeyen kitlelere yeni bir kültürün topyekûn yukarıdan anlatılması ve aktarılması endişesine dayalı bir yayıncılık anlayışıdır.[168]

Türkiye'deki medya- siyaset ilişkisi ise her zaman önemli tartışma alanlarından biri olagelmiştir. Medyanın kitleleri etkileme gücü, siyasetin toplumun desteğine duyduğu ihtiyaç için yönetime talip olanlar ve yönetenler tarafından dünyanın her yerinde her zaman vazgeçilmez bir güç olarak kullanılmıştır. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken nokta; Türkiye'de basının ortaya çıkışının Batı ülkelerinden farklı olarak geliştiğidir. Batı ülkelerinde toplumsal gelişmelerin sonucuna bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan basın, Türkiye'de yönetenlerin talebiyle ve siyasi otoritenin etken olduğu

[168] Andaç Hongur, "28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Ankara Üniversitesi SBE, 2006, s.16.

şekliyle meydana gelmiştir. Basının ortaya çıkışındaki bu önemli fark, ülkemizde medyanın gelişiminin tamamında kendini göstermiş ve medya-siyaset ilişkilerinde yönetenlerin gücünün basın üzerinde her daim hissedildiği bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur.

Türk siyasi tarihi içerisinde yaşanan değişimler, medya üzerinde etken güç olan otorite figürlerinde de değişkenliğe neden olmuştur. 1960, 1971 ve 1980 askeri darbelerinin ardından, ülkeyi yöneten silahlı kuvvetlerin medyaya da yön verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 28 Şubat süreci ise Türkiye siyasi ve basın tarihi açısından bir istisnadır. 28 Şubat sürecinde iktidarda olan Refah-Yol Hükümeti'nin yıkılmasında medyanın rolü diğer tüm aktörlerden daha önemlidir, denilebilir. Hatta bu sürece Venezuela'da ortaya çıkan "Medya Darbesi" ismini vermek de yanlış olmayacaktır. Devran, Türkiye'de olduğu gibi başka ülkelerde de medyanın aktif şekilde kullanılarak darbeler gerçekleştirildiğini söylemektedir. Bu anlamda 2002'de Venezuela gerçekleştirilmeye çalışılan darbenin, medyanın kullanılması yönünden özel bir öneme sahip olduğunu vurgulayan Devran; *"Öyle ki darbe girişiminde medya açıkça rol almış ve bu nedenle bu olay "medya darbesi" olarak nitelendirilmiştir."* der.[169]

Turgut Özal döneminde başlayan ekonomik liberalizasyon, basını da kapsamaya başlayınca gazete sahipleri iş adamı profiline geçiş yapmışlardır. Böylece sermaye-medya bütünleşmesinin yolu açılırken gazete-asker ilişkisinde ve gazete-siyasetçi ilişkisindeki dengelerde medya lehine bir değişim başlamıştır.[170]

90'lı yıllarda Türkiye'de medya alanında iki ayrı grubun etkili olduğu görülmüştür. Bunlar; Aydın Doğan'ın sahibi olduğu Doğan Holding'in medya organları ile Dinç Bilgin'in sahibi olduğu yayın organlarıdır. Bu kuruluşlardan basın-yayın etiği gereği tarafsızlık beklense de Dinç Bilgin bu iki grubun da yayınlarıyla bu ilkeyi ihlal ettiklerini ve yanlı tutum sergilediklerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

---

[169] Devran, "15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı", 2016. https://www.academia.edu/30945594/15_Temmuz_Darbe_Giri%C5%9Fimi_Gelenekselden_Yeniye_Medya_Ara%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1n_Kullan%C4%B1m%C4%B1, s. 8, (1 Haziran 2019).

[170] Arikan, s.80.

"Basında inanılmaz bir rekabet sürüyordu, iki büyük grup arasında, yani Doğan grubuyla benim grubum arasında kıyasıya rekabet vardı hatırlarsınız. İşte promosyon savaşları, o saçlar bu savaşlar… Bu iş bir ara siyasi arenaya da sirayet etti, itiraf edeyim. Pek doğru olmayan bir şekilde. Mesela biz Doğru Yol Partisi'ne destek çıktık, destek olduk grup olarak, Doğan grubu da Anavatan Partisi'ne destek oldu o tarihte. Yani basının işlevi o tarihte bozulmaya başladı, itiraf etmem lazım. Yani o rekabet sürdü, sonuna kadar o rekabet sürdü."[171]

Refah-Yol hükümetinin sona ermesinin ardından, Cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurma görevi verilen Mesut Yılmaz'ın, henüz meclisten güvenoyu almadan ilk ziyaretini medya patronu Aydın Doğan'ın evine giderek yapması, takım elbisesi ve kravatıyla görüntülenen Yılmaz'ı, Doğan'ın ev hali ile karşılaması bu süreçte medyanın siyaset karşısındaki gücünü anlamamız açısından önemli bir örnektir.

Yine 90'lı yıllarda medya imparatorluğuna dönüşen Hürriyet Gazetesi sahibi Erol Simavi'nin medyanın Türkiye'deki yerini ve askerle olan ilişkisini anlatmak için kullandığı şu cümleler çerçevenin netleşmesi açısından çarpıcıdır: *"Basın için dünyada 'Beş büyük kuvvetten biridir… Dördüncü kuvvettir' derler. Bu söz Türkiye için geçerli değil. Türkiye'de birinci kuvvet ordu mu? Hayır. Basındır… İkincisi ordudur. Çünkü orduyu darbeye basın hazırlar…"*[172]

Siyasiler ve medya patronları arasındaki gizli ilişkiler ağı ile ilgili, döneme bizzat şahitlik etmiş olan Sabah Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ergun Babahan 24 Ağustos 2003'te "Darbeci Demokrat!"[173] başlığıyla bir yazı kaleme almıştır. 28 Şubat'ı büyük medyanın desteklediği bir rant kavgası olarak" değerlendiren Babahan, yazısının devamında şunları söylemektedir:

[171] TBMM, Görüşme Tutanağı, 5.10.2012.
[172] İrem Barutçu, **Babıâli Tanrıları Simavi Ailesi**, 1. Basım, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004, s.192.
[173] Ergun Babahan, "Darbeci Demokrat", **Sabah Gazetesi**, 24.08.2003, s.6.

"...28 Şubat sandıkta kaybetmiş sivil siyasetçinin, sivil-asker bürokrat ve medya gücünü arkasına alarak siyasi iktidarı ele geçirme hamlesidir.

28 şubat bizzat büyük medyanın desteklediği bir süreçtir.

...Bugün dönüp geriye baktığımızda gördüğümüz tablo şudur: Erbakan, baskılar sonucu başbakanlığı Çiller'e vermeyi kabul etmiştir. O, Çiller ise Sultanahmet Meydanı'ndan Türkiye'nin en büyük iki medya kuruluşuna savaş ilan etmiştir. Yani büyük basının en istemediği başbakan adayıdır.

...28 Şubat Türkiye'nin en zayıf, medyaya en borçlu siyasi iktidarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mesut Yılmaz milli iradenin verdiği karar sonucu değil, yukarıda özetlediğim güçlerin ittifakı sonucu başbakan olmuştur. O da bunu çok iyi bildiği için iktidara gelir gelmez borç ödemeye başlamıştır. Yılmaz iktidarının elektrik dağıtım kararları Türkiye demokrasisinin utanç belgesidir.

Elinde televizyon ya da gazete olan her patrona, TGRT'den Doğan Grubu'na kadar bir bölgenin elektrik dağıtım ihaleleri verilmiştir. Medya hem kendisine kan kusturabilecek bir kişinin başbakanlığını engellemiş, hem de kendine borçlu bir ismi başbakanlık koltuğuna oturtabilmiştir.

...O dönemde işin o kadar suyu çıkmıştır ki, medya patronlarına danışılmadan bakan bile belirlenemez olmuştur.

...28 Şubat sonrası dönem, yakın tarihte kirliliğin en çok yaşandığı dönemdir. Medya-siyasi iktidar yakınlaşmasının suyu çıkmış Ankara, İstanbul'daki gazete merkezlerinden yönetilir hale gelmiştir.

28 Şubat'ın acı sonuçları bir sonraki seçimde de kendini göstermiş, Türkiye yönünü kaybetmiş bir biçimde sandığa gitmiş, siyasetçinin sesi kısılarak yapılan seçim sonucu yine varlığını medyaya borçlu bir siyasi iktidar ortaya çıkarmıştır.

Böyle olduğu için de POAŞ ihalesi gerçekleşmiş, Doğan Grubu üst düzey yöneticisi Vural Akışık kamu bankalarının başına geçip Doğan Grubu'na ballı börek bir banka satmış, görevini yerine getirip tekrar patronunun yanına dönmüştür.

...Özetle laiklik adı altında bir talan siyaseti yürütülmüş, siyasi iktidar milli iradenin değil, İstanbul büyük medyasının çıkarlarını koruma görevini üstlenmiştir.

... 28 Şubat bir rant kavgasıdır."

Türkiye'nin en önemli sorunlarından birinin belli bir düzeye ulaşmış avamın iktidarda kendilerine geniş yer bulamaması olduğunu söyleyen Devran şöyle devam eder:

"Türkiye'nin demokrasi bağlamında en önemli sorunlarından biri ekonomi, eğitim, kültür ve siyasi bilinç anlamında belli bir düzeye ulaşmış avamın elitlerinin, iktidarda kendine yeterli genişlikte bir alan bulamamasıydı. Çünkü devletin iktidarını elinde bulunduran askeri, siyasi ve idari elitler, ellerindeki iktidarı kendi ait oldukları grupların bireylerine teslim ederek yönetimdeki etkinliklerine devam etmeye çalışmışlardır. Uzun zamandır yaşanan bu toplumsal değişimin ardından iktidar anlamında yaşanan sancının nedeni avamın, elitlerin elinden siyasi iktidarı ve giderek de devlet iktidarını alma isteğinin daha yüksek sesle ve kararlılıkla dile getirilmesidir."[174]

Yasalarla belirlenen sınırlara karşın, medya patronlarının bu süreçte kamu ve enerji ihalelerini kazanmaları, medya holdinglerinin doğuşu ve tekelleşmesi gibi konular yönetimde olan otoritelerle, medya patronları arasında yaşanan gizli pazarlıklar hakkında pek çok iddiayı gündeme getirmiştir.

[174] Yusuf Devran, **22 Temmuz Bir Dönemin Sonu mu, Başlangıcı mı?**, 1. Baskı. İstanbul: Sam Yayınları, 2007, s.203.

2.2.1. Promosyon Meselesi

28 Şubat sürecinde toplumsal muhalefetin en güçlüsü olan medyanın, siyasetin zirvesi ile karşı karşıya gelmesine sebep olan olayların ilki promosyon meselesidir. 90'lı yıllarda denetlenmesi mümkün olmayan ve vergisiz olarak para kazandıran promosyon çıkmazına getirilmek istenen sınırlama, doğrudan basın kuruluşlarının bağlı bulunduğu holdingleri etkilemiştir.

Refah-Yol'un başında olduğu hükümet, yayınladığı bir tebliğ ile gazetelerin yaptıkları promosyona bazı sınırlamalar getirmek istemiştir. Bu tebliğe göre; promosyonu yapmak isteyen kurumun önce belli miktar para yatırması daha sonra da Sanayi Bakanlığı'ndan izin alması gerekirken, aynı anda üçten fazla promosyon kampanyasının yürütülmesini de yasaklanmıştır. Muhalefetin şiddetli itirazlarına rağmen meclisten geçen düzenleme basında, "Cumhuriyet tarihinin en ağır para ve hapis cezalarını" öngören yasa olarak duyurulmuştur. Basın konseyinin aleyhinde protesto kampanyası başlattığı yasayı Avrupa Gazeteciler Birliği ve Dünya Gazeteciler Birliği 'sansür girişimi' olarak nitelendirmişlerdir. 24 Kasım'da CHP 'Haberime Dokunma' ismi ile bir kampanya başlatmış ve eylem düzenlemiştir.

Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, Birinci Anadolu Basın Kurultayı'nda yaptığı konuşmada; *"...bunlar artık birer bağımsız siyasi parti haline gelmişlerdir. Siyaseti yönlendirmek ve siyaseti etkilemek değil, siyasi parti gibi hareket etmişler, 'Biz Adnan Menderes'i astık, seni de asarız.' Diyorlar."* ifadelerinde bulunmuştur. Çiller aynı konuşmasında basın organlarını Anadolucular ve Kartelciler olarak ikiye ayırmış, bu açıklamaları özellikle İstanbul merkezli gazetelerde ciddi şekilde eleştirilmiştir.[175]

Tepkiler üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel kanunu, 'yasadaki cezalar basın hürriyetini büyük çapta zedeleyecek niteliktedir' gerekçesi ile reddetmiştir.[176] 29 Kasım tarihinde Basın Konseyi; "Refah-Yol Hükümeti'nin basın için hazırladığı sansür

[175] Anadolu Basın Birliği, **1. Anadolu Basın Birliği Kurultayı,** Ankara, 25-26.11.1996, s. 8.
[176] Kemali Saybaşılı, "Refahyol Döneminde Siyasal Yaşam, Onbir aylık Saltanat", **Siyaset Ekonomi ve Dış Politikada Refahyol Dönemi.** Gencer Özkan (drl), İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1998, s.28.

senaryoları, kamuoyu ve medyanın yoğun tepkisi üzerine uygulamaya sokulmadı" açıklaması yapılmıştır.[177]

İşte tam da bu aşamada Türk Silahlı Kuvvetleri medyanın gücünü keşfetmiş, yeni bir adım atmış ve medya ile iç içe geçmiş bir ilişkiler ağı kurmuştur. Levent Ünsaldı; *"Türkiye tarihinde o zamana dek medyanın askeri bir darbeye katılımı hiç bu denli doğrudan olmamıştır… Büyük basın kuruluşları her sabah postal seslerinin gelişini duyuran bir propaganda aracına dönüşür. Ayda bir yapılan her Milli Güvenlik Kurulu toplantısı askerlerin harekete geçmeden önceki son uyarısı olarak yansıtılır."* Diyerek süreci değerlendirmiştir.

Dönemin gazete manşetleri bu değerlendirmeyle paralel özellikler taşımaktadır ve medya siyasal olandan yana değil askerî olandan yana tercihte bulunmuştur.[178]

2.2.2 Rant Kavgaları

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasi çekişme gibi görülebilecek pek çok konunun altında ekonomik çıkar kavgaları yatmaktadır. Medya gruplarının, özellikle 1990'lı yıllarda, devletle olan ekonomik ilişkileri ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. Türk medyasının büyük bir çoğunluğu özellikle bu yıllarda gazetecilik dışında pek çok farklı işle ilgilenmeye, televizyon fabrikaları satın almaktan, Türkiye ve hatta ABD'de banka satın almaya, devlet bankalarıyla ortaklığa kadar uzanan bir dizi eylem içerisinde olmuşlardır.

Yine bu süreçte gücü elinde bulunduran bazı basın kuruluşları, hükümetle yakın ilişkileri sonucunda 'basına teşvik' adı altında trilyonluk teşvik kredileri almışlardır.[179] 1998 yılında dönemin Devlet Bakanı Güneş Taner bir soru önergesi üzerine mecliste

[177] TBMM Raporu, s.966
[178] Yusuf Özkır, "27 Mayıs'tan 27 Nisan'a Asker-Gazete\ci İlişkisi", **İshaki Dergisi**, Sayı:2, 2011, s.100.
[179] Semra Atılgan, "Türk Basınında Promosyon Çıkmazı", **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı: 9, 1995, s.150.

yaptığı açıklamada, 'Doğan ve Bilgin gruplarına 928 milyon teşvik verildiğini ve toplam teşvikin yüzde 90'ının bu iki gruba gittiğini' belirtmiştir.[180]

Dünyanın diğer ülkelerinde teşvik kredileri, tekelleşmeye eğilimine karşı bir tedbir olarak uygulanırken, ülkemizde tekelleşmeyi güçlendirmiştir. Ancak bu anlayış bazen tersi sonuçlar da doğurmuştur. Zülfikar Doğan Akşam Gazetesi'ndeki yazısında, medyanın Refah-Yol hükümetini düşürülmesine kadar giden süreçte Erbakan ve Çiller'in en büyük hatasının medya patronlarına meydan okumak, teşvik ve kredilerini kesmek girişimi olduğunu ifade etmiştir.[181]

Yaşanan süreçte medyanın hükümete tepkisinin nedenlerinden biri de bağlı bulundukları sermaye gruplarına alternatif sermaye odaklarının gelişmesi olmuştur. İktidarda bulunan RP'nin tabanı olan "çevre", "merkez"e taşınmaya başlamış ve Anadolu'dan yükselen sermaye grupları, İstanbul'un holdinglerine rakip olmaya başlamıştır.[182] TGS çalışma raporunda konu şu şekilde dile getirilmiştir;

> *"O zamana kadar devlet mekanizmalarına sahip olan egemen sermayenin, kendisini dışlayan bu yeni sermayedarlara iktidarı kaptırmak istememesi savaşı kızıştırdı. Yeni sermaye kesimi ile ülkede egemen olan sermaye arasında iktidar kavgasının, politik alana yayılması da 'laiklik, demokrasi ve cumhuriyet tartışmaları temelinde oldu. Sermaye içindeki bölünmüşlük, artık tümüyle sermaye sahiplerinin egemenliğine geçmiş olan, onların sözcülüğünü üstlenen basın-yayın organlarına da yansıdı. Bu gizli kavga sırasında, egemen sermaye kesimi, karşısında yükselen yeni sermayenin tehdidi, pazarları kaybedebileceği endişesi ve finans kaynağı olan iktidarın elden gideceği kaygısıyla, toplumun geniş kesimlerinin desteğini alma arayışına girdi."*[183]

---

[180] Aksiyon Dergisi, "Teşvik ve Getirdikleri", Sayı:161, Ocak 1998. s.162.
[181] Zülfikar Doğan, "Aydın Doğan Mektup Yazmış, Keşke Mehmet Yakup'a Sorsaymış!", **Akşam Gazetesi**, 8 Eylül 2003. S.12.
[182] Nilgün Gürkan, "Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya", **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, 1997, s.87.
[183] TGS, Ankara Şubesi, **1998 Çalışma Raporu**, Sayı:7, 12.09.1998, s.8

28 Şubat sürecine giden ve ülkede sivil bunalıma giden bu süreç, önemli ölçüde bu sermaye gruplarının ve medya uzantılarının hâkimiyet savaşlarının bir sonucudur.

2.2.3 Medya ve Asker İlişkisi

28 Şubat'a uzanan süreçte medya-asker ilişkisinin aktif bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Özal'ın ekonomideki reformları sonucunda ortaya çıkan iş adamı-gazeteci profili sonucunda, basın ve asker arasındaki ilişki de yeniden şekillenmiş ve yaşanan gelişmeler basının lehine bir değişim ortaya koymuştur.

Her egemen güç gibi TSK da medyayı denetim altına almayı istemiş, siyasi alanda güçlü olma çabasında yardımcı güç olarak yanına medyayı almıştır. Gerçekleştirilen askeri operasyonlara kamuoyunu hazırlama ve sonrası süreçlerde yatıştırma görevini hep basına vermiştir.

Özellikle basındaki hâkim gücünü kaybettikten sonra, medya-asker ilişkileri üzerine yaptığı açıklamalarla dikkat çeken Dinç Bilgin, 28 Şubat sürecinde askerî karargâha çağrıldıklarını ve talimat aldıklarını aktarmaktadır. Bilgin, Hürriyet Gazetesi'nin Erol Simavi tarafından Aydın Doğan'a satıldığı dönemde, Simavi'nin satış sonrası paranın önemli bir miktarını Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na bağışlamasını da medya-asker ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre bu durum satış için "Cihet-i askeriyeden onay almak gibidir ve aslında bütün büyük iş adamları bağış için sıradadır"[184]

Medya-asker ilişkilerini Ahmet Altan şu sözlerle ifade etmektedir:

> *"Daha fazla (para) kazanma isteği medyayı bütün darbelerin ortağı ve sorumlusu haline getirdi. Askerin güçlü bir kurumsal yapı olarak ön almasından sonra siyasi ve ekonomik zeminde ucu toplumun iliklerine kadar uzanan bir etki mekanizmasının belirdiğini söylemek yerinde olur. Medya da bu ağın içindedir. Özellikle merkez medya çevreleri ideolojik olarak resmî*

[184]Özkır, s.98.

ulusal güvenlik söylemiyle, ekonomik olarak ise siyasal rant dağıtım mekanizmalarıyla ilişkilerini gevşetmeye yanaşmamışlardır."

28 Şubat döneminde medya kuruluşlarının bağlı bulundukları holdinglerin sahipleri, gelip geçici olarak gördükleri sivil bürokrasiye karşılık, Türk siyasi tarihinin getirdiği tecrübe ile kalıcı olduğu düşünülen askerin yanında yer almayı tercih etmişlerdir. Hatta bu tekelleşme yolunda askere de pay vermişler ve bir çeşit ekonomik iş birliği sağlamışlardır.[185] Süreç içinde medyanın toplum üzerindeki etki gücü kullanılmış, demokrasinin ve laikliğin tehdit altında olduğu yoğun olarak işlenerek, TSK'nın sivil yönetim üzerindeki etki gücü arttırılmıştır.[186]

Yine Dinç Bilgin'in bu noktada söyledikleri medya kuruluşlarının askere verdiği desteğin görülmesi bakımından önemlidir. Bilgin, gazetelerin Ankara bürolarının bu süreçte devşirildiğini belirtmekte, medyanın psikolojik savaşta önemli bir rol oynadığına, gazetelerdeki köşe yazarlarının ücretli fikir işçisi olarak görüldüğüne, medyanın o dönemde yanıltma haber kampanyalarına alet olduğuna, 28 Şubat'ın kullandığı argümanlardan birisinin de demokrasinin halk popülizmi olarak sunulması olduğuna değinmekte ve *"Siz hükümet olabilirsiniz; ancak iktidar olamazsınız."* sözleriyle durumun ciddiyetine vurgu yapmaktadır.[187]

Medya'nın askeri müdahalelerde oynadığı rol ve askerle olan ilişkilerinde yönlendirmeye ne kadar açık olduğunun en açık örneklerinden biri 'Andıç' hadisesidir. 1993 yılında 33 erin şehit edilmesinden sorumlu olan Şemdin Sakık, ele geçirildikten kısa süre sonra, 25-26 Nisan 1998 tarihli Hürriyet ve Sabah gazetelerinin manşetlerinde Sakık'ın itiraflarına dayanılarak, PKK'nın aralarında gazetecilerin de olduğu, işbirlikçilerinin adını verdiği öne sürülmüştür. Bu haberler üzerine 25 Nisan 1998 akşamı Uğur Dündar, Kanal D televizyonunda yayınlanan Arena programında konuyu işlemiş ve sözde PKK ile işbirliği yapan gazetecileri kamuoyuna duyurmuştur. Ertesi gün 26 Nisan tarihli Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi 'Alçakları Tanıyalım' başlığıyla bir

[185]Demir, s.217.
[186]Cihan Tuğal, **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, 1. Basım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010. s.125.
[187]Ali Özgan, "28 Şubat Süreci'nin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Muğla Üniversitesi SBE, 2008. S.93.

yazı kaleme almış, yine aynı gazetede yazan Emin Çölaşan 28 Nisan tarihinde 'Şemdin Öterken' başlığıyla yayımlanan yazıda söz konusu gazetecilere ağır hakaretler etmiştir. Söz konusu haber ve yazılar kamuoyunda infiale yol açmış, toplum 'hain'lerin yargılanmasını talep etmiştir.

Ancak haberlerin yayımlanmasından yaklaşık on beş gün sonra yargılanan Şemdin Sakık, basında çıktığı şekliyle politikacı ve gazetecileri suçlayan bir ifadesi olmadığını söylemiştir. Sabah Gazetesi yazarlarından Can Ataklı, bu haberlerin Org. Çevik Bir'in talimatıyla yayımlandığını belirtmiştir.

Gazeteci Cengiz Çandar da Sabah Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu'nun kendisine söz konusu haberleri Org. Çevik Bir'in talimatıyla yayımladıklarını, Bir'in kendilerini "sizi batırırım" diyerek tehdit ettiğini, onların da "ne yapalım bankamız var" diyerek bu baskıya boyun eğdiklerini anlattığını söylemektedir.

Andıç hadisesinde mağdur olan gazetecilerden M. Ali Birand konuyu şöyle anlatmaktadır;

> *"...Bu olay (Şemdik Sakık'ın yakalanması) büyük bir zafer olarak algılandı. 13 Nisan günü medya 'PKK çökertildi, örgütün ikinci adamı yakalandı' manşetleriyle Genelkurmay'ı alkışladı. Şemdin Sakık zaferi ise Genelkurmaya yepyeni bir fikir verdi. Sakık, PKK'yı destekleyenleri ve resmi ideolojiye muhalefet edenleri cezalandırmak için kullanılabilirdi. Genelkurmay Başkanlığı'nın 15 Nisan 1998 tarihli emriyle psikolojik savaş başlatıldı. 24 Nisan günü Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir 'Andıç' denilen belgeyi imzaladı. Amaç, Şemdin Sakık'ın ifadelerine can sıkan iş adamlarını, siyasileri ve gazetecileri ekleyerek onları yıpratmak, gerekirse haklarında dava açmaktı."*[188]

Yapılan plan işlemiş ve aralarında M. Ali Birand, Mehmet Altan, Yavuz Gökmen ve Nazlı Ilıcak gibi isimlerin bulunduğu gazetecilerin işlerine son verilmiştir. Ilıcak, yıllar sonra 21 Ekim 2000 tarihli yazısını 'Andıç' konusuna ayırmış ve Genelkurmay İstihbarat

[188] Birand, s.267-268.

Dairesi'nce hazırlanan Çevik Bir imzalı belgeyi paylaşmıştır. Nazlı Ilıcak'ın tepkisine karşılık Genelkurmay Başkanlığı, 'Andıç'ın "karargâh içi ve dışı bilgilendirme" amacıyla hazırlandığı ve "birçok sanığın güvenlik kuvvetlerine verdiği ifadelerini savcılık ve mahkemede değiştirdikleri"ne dikkat çekilerek, belgenin Ilıcak tarafından illegal yolla temin edildiğini ileri sürmüş ve Ilıcak'ı eleştirmişlerdir. Bu basın açıklaması Andıçların varlığının TSK tarafından resmen kabul edildiğini göstermektedir.

Dönemin kartel medyası olarak tanımlanan en etkili üç gazetesi Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri, kısa süre içinde 54. Hükümet'e karşı çok yönlü bir karalama kampanyası başlatarak "irtica", "laiklik" ve "şeriat" kavramlarını hemen her gün manşetlere çıkarmış ve kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştır.[189] Gazetelerin tamamına yakınında hemen her gün 'ismini açıklamak istemeyen üst düzey bir askeri yetkili'nin hükümeti hedef alan açıklamalarına yer verilmiş ve siyasal iktidar 'hizaya getirilmeye' çalışılmıştır. Bu süreçte yapılan haberlerle Çiller ve grubu yıpratılarak koalisyondan çekilmeye zorlanırken, Başbakan Erbakan istifaya zorlanmış, TSK defalarca kez göreve çağırılmıştır.

2.2.4 Medya'da Refah-Yol Hükümeti ve 28 Şubat'a Hazırlık

Hiç şüphe yoktur ki 28 Şubat sürecinin en çok tartışılan ve gündeme getirilen konusu rejim tehdidi ve askeri darbe konusudur. Yaşanan olaylar ve süreç içerisinde medyanın tutumu o günlerden günümüze değin pek çok kez araştırma konusu olmuş, dönem ile ilgili onlarca tez, yüzlerce makale kaleme alınmıştır. Basın tarafından anayasal düzenin dışına çıkmakla ve rejim aleyhtarı olmakla suçlanan hükümet ağır şekilde eleştirilmiş, medyanın kamuoyunu etkileme gücü kullanılarak siyaset üzerinde manipülasyon yapılmıştır. Süreci bugünden değerlendirmemizi ve sonraki tarihlerde yaşanan gelişmeler ışığında çözümleyebilmemizi sağlayan en önemli kaynak elbette ki gazete haberleridir.

Yaşanan süreçte medya patronları kişisel ve ticari çıkarlarını korumak adına seçilmiş hükümeti baskı altına almayı amaçlamış, bu sebeple asparagas haberler, kurgu olaylar ve manipüle edilmiş bilgi ile toplum gerilmiş, silahlı kuvvetler sivil iktidara karşı

[189]Arikan, s.83.

kışkırtılmıştır. Bu dönemde gazetecilerin ulaştığı gücü Sabah Gazetesi'nin o dönemki yazı işleri müdürü Ergun Babahan, gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu'nun Ankara'ya gidip hükümetin kuruluş aşamasında bizzat rol oynadığını, politikacılarla görüştüğünü, bakanların değişmesi için kulis yaptığını, Refah-Yol koalisyonunun yıkılması sürecinde DYP'li bazı bakanların istifa ettirilmesi amacıyla baskı yapıldığını iddia etmiştir.[190]

Refah-Yol iktidarı göreve geldiği ilk günden itibaren bu kulis çalışmalarının yanında medya, sistematik olarak yıpratma ve manipülasyon politikası uygulamıştır. Hükümetin görev alanında olan TRT'de dahi bu doğrultuda yayınlar yapılmıştır. Ertürk Yöndem'in sunduğu ve TRT1'de yayınlanan Perde Arkası programında önce 12 Eylül öncesi Konya Mitingi ve İran'dan görüntüler yayınlanmış daha sonra sunucu Yöndem şu sözleri söylemiştir:

> *"Bugün aradan tam 16 yıl geçti. Bu 16 yıl içinde zaman zaman bu harekâtı kınadık. Zaman zaman övgü dolu sözler söyledik, yazılar yazdık. En acısı şu ki bugün yine 12 Eylül 1980 öncesi kara günlere dönmek üzereyiz. Bu kısır döngü hala devam ediyor. Acı ve gözyaşı hala devam ediyor, katliamlar, ölümler devam ediyor. Ülkemizin parçalanma tehdidi tam olarak atlatılabilmiş değil. Hiç şüphesiz o günleri görmek ve bir daha 12 Eylül 1980 harekâtını yaşamak istemiyoruz. Dün olduğu gibi bugün de silahlı kuvvetlerimiz ülkemizde 12 Eylül 1980 ortamını istemiyor. Ancak ülkemizin birlik ve beraberliği, demokrasi, Atatürk İlke ve İnkılâpları, vatan toprakları tehlikeye girdiği an yasanın verdiği yetkiyi kullanmak zorundadır. Evet, Türk Silahlı Kuvvetleri gücünü Türk milletinden, inancını Atatürk'ten alır."*[191]

28 Şubat sürecinde ana akım medyada kullanılan dil ve yapılan haberlerin benzerliği, gazete ve televizyonların haber kaynaklarının aynı olduğu izlenimi doğurmaktadır. Dinç Bilgin'in gazete manşetleri ile ilgili açıklaması bu izlenimin doğruluğunu ispatlamaktadır. Bilgin, medyanın bu süreçte hiç olmadığı kadar

[190]Neşe Düzel, "Bu Ülkede Basın Hükümet de Kurdu", **Taraf Dergisi**, Sayı:1, 2010, s11.
[191] Hamit Karalı, **Medya İmparatorluğu-İhtilaller, İhaleler ve 28 Şubat'ın Kutsal İttifakı,** 1. Basım, İstanbul: Truva yayınları, 2005, s.204.

güçlendiğini, askerle ve yargıyla ittifak yaparak etkinliğini arttırdığını iddia etmekte ve sözlerini şöyle sürdürmektedir:

> *"Bu ittifak, basına sahip olmaması gereken bir güç verdi. 28 Şubat'ta gazeteler ortak başlıklarla çıkıyordu. Çünkü aynı yerden besleniyorlardı, haberler aynı kaynaktan geliyordu. Söz gelimi, Acz-i mandiler ile ilgili haberi bize, Hürriyet'e, Milliyet'e, ATV'ye, Star televizyonuna aynı yerden servis yaparlardı."*[192]

Dinç Bilgin'in iddialarından yola çıkılarak dönemin gazete manşetleri incelendiğinde bu yönelimi görmek mümkündür.

- 10 Aralık 1996, Sabah Gazetesi; Rektörler endişeli: Ankara'da dün toplanan Rektörler Komitesi, yargı ve basın üzerinde yaratılmak istenen baskılardan "ciddi şekilde endişe duyulduğunu" açıkladı.
- 29 Aralık 1996, Hürriyet Gazetesi; Böyle Basıldı: Azcmendilerin aylardır firarda olan lideri Müslüm Gündüz müritlerinin 24 yaşındaki kızı ile bir evde yarı çıplak durumda polis tarafından basıldı.
- 5 Şubat 1997, Hürriyet Gazetesi; Tank sesleri: Sincan'da dün sabah 15 tank ve 20 kadar kariyer ilçeden geçerek Yenikent'te tatbikat alanına gitti.
- 5 Şubat 1997, Sabah Gazetesi; Tanklar Sincan'da: Son dönemde şeriat yanlılarının gövde gösterileri ile gündeme gelen Sincan'da dün sabah 20 tank ve 15 kariyer geçit yaptı.

28 Şubat süreci ile ilgili 2000'li yıllarda yapılan araştırma ve çalışmalar o dönem gizli olan pek çok gerçeği de açığa çıkarmıştır. Askeri bir yapılanma olan JİTEM tarafından çıkarılan Strateji isimli dergide, medyaya 28 Şubat sürecini oluşturan malzemenin sağlandığı iddia edilmiştir.[193] İddianın sahibi Seyhan Soylu dergide çalıştığını ve Aczmendiler ile ilgili dosyayı kendisinin hazırladığını, bu dosyanın sağlanması için tesettüre girerek Kalkancı tarikatını incelemeye aldığını, yaptığı

[192] Düzel, s11.
[193]Nuriye Akman, "Seyhan Soylu: 28 Şubat'ın Gizli Kahramanıyım" [Elektronik Version], Vatan Gazetesi, 18.09.2008, http://www.yaklasansaat.com/haberdosya/2008_haberleri/eylul/eylul28.asp. (8 Şubat 2019).

hizmetler nedeniyle "alnından öpüldüğünü" söylemiştir. Soylu kendi hazırladığı dosyanın dışında başka dosyalar da olduğunu iddia etmiş ve şunları söylemiştir: *"Onun harici bir sürü dosyalar var. İşte MİT'in sahte dolar bastığını, Afganistan Başbakanı'nın buradaki mevcut Başbakan'ımızla buluştuğunu vs. yani dosyalardan biriydi bu da."*

Devletin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı da bu süreçte askeri yetkililerin mesajlarının kamuoyuna iletildiği bir araç haline gelmiştir. Genellikle isimsiz olan ve "üst düzey bir askeri yetkili" sıfatıyla verilen demeçlerde toplumsal infiale yol açacak mesajlar verilmiştir. Erbakan'ın medyanın tutumunu eleştiren açıklamalarının ardından dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı da medyanın yanında yer aldığını göstermek amacıyla TSK ile yaptıkları işbirliğinden dolayı gazetecilere teşekkür etmiştir.

> *"Türk basını dün Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın 'Basınımızla iftihar ediyoruz' övgüsüyle karşılaştı. Gazetecilerin elini tek tek sıkan Karadayı; 'Hepinizi tebrik ediyorum. Sizinle iftihar ediyorum. Çok büyük bir hizmet yapıyorsunuz. Bunu bütün samimiyetimle söylüyorum. Çok iyi gözlüyor ve çok iyi muhakeme ediyorsunuz.' dedi."*[194]

28 Şubat sürecinde asker desteği ve medyanın aracılığıyla nasıl bir korku ortamı yaratıldığını Sabah gazetesi yazarlarından Can Ataklı şu sözlerle ifade etmektedir:

> "*...Mesela Erol Özkasnak. Bütün gazetelerle ve gazetecilerle o konuşurdu. Her seferinde de bir paşa adına bir demeç gelirdi. Bunlar da gazetelerde çarşaf çarşaf yayımlanır, arkasından da işte milletvekilleri istifa eder... Yıldırıyorsunuz, korkutuyorsunuz. Daha sonra başka tartışma çıkar diye isim söylemek istemiyorum; ama çok önemli bazı milletvekilleri, ellerinde çantalarını hazırlamışlardı. Hapishaneye hazırdılar. Çünkü öyle korkutuyorlardı. Askerden haber aldığını ima ettiren sivil ittifak bu korkutmayı yapıyordu. Askerle sıkı ilişkileri olanlar bunu yapıyordu. ...28 Şubat süreci içerisinde özellikle büyük gazete ve televizyonların yaptığı haberlerin yüzde 90'ı yalandır. Biz yazdık, biz okuduk... O dönemde öyleydi ya!.. Otur, bu olaya böyle bakalım, deyip yazıyorduk. Yaz işte!.. Gayet netti.*

[194]**Hürriyet Gazetesi,** 6 Mart 1997.

28 Şubat'la birlikte bir düşman ilan edildi ve bu düşman gelecek, başımıza oturacak.. mışş! endişesi içerisinde bir savunma mekanizması çalıştı. Bu savunma mekanizmasının çalışmasıyla birlikte zemberek de koptu. Çok bilinçsizce bir sürece girdik. Panik halinde ve yapılan her şey hoş görülmeye başlandı… O zaman Ankara Temsilcisi Fatih Çekirge'ydi. Zafer Mutlu'yla genellikle konuşur. Belli ki, böyle bir yazı daha geldi. Ya da işte ne bileyim, 'Bugün konuştuk falanca paşayla böyle dedi.' Anlarsınız ki, onun büyütülmesi isteniyor. Yani toplantı sırasında Ankara bürodan bir haber geçer. Bu kim, denir mesela Çevik Paşa. Ama ismini vermek istemeyen diye yazılır…"[195]

Medya patronları siyasilerle çıkar ilişkisi kurmuş, kendi çıkarlarına uymayan siyasilerin ise önünde engel olmaktan hiç çekinmemişlerdir. Medyanın elindeki gücü siyasileri korkutmak için kullanmaktan çekinmediklerini Ergun Babahan'ın şu sözlerinden anlamak mümkündür:

"Tansu Çiller Sabah'ın siyasetçisiydi. Sabah Grubu, DYP Başkanı Tansu Çiller'i çok destekledi. Onun için çok kavga etti ve epey tiraj kaybetti. Ama Çiller'in bu desteğe rağmen gidip Necmettin Erbakan'la koalisyon için anlaşması ve Refah-Yol hükümetini kurması Dinç Bey'i şoke etti. O günü çok iyi hatırlıyorum. …Fatih Çekirge Ankara'dan telefonla aradı. 'Tansu Hanım, Erbakan'la hükümeti kuruyor' dedi. Ben, gene de çok emin olamadığım için 'Refah-Yol'a doğru' diye bir manşet attım. Manşeti görünce Dinç Bey'in yüzü asıldı. 'Oğlum olmayacak şeylere amin diyorsunuz. Böyle bir şey mümkün olabilir mi? Aydın Bey'le (Aydın Doğan) ben varız. Böyle bir koalisyon mümkün değil. Biz buna karşıyız' dedi. Dinç Bey, Çiller'in medyayı karşısına alamayacağını, medyaya rağmen Refah-Yol hükümetini kuramayacağını düşünüyordu… Çünkü o dönemde siyasiler çok zayıftılar."[196]

[195]Birol Aydın, "Haberlerin Yüzde 90'ı Yalandı",22.12. 1999, http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/can.htm,(17.12.2018).
[196] Neşe Düzel, "Gazetecilerin Paralı Ajanlık Kavgası", **Taraf Dergisi**, Sayı:7. 2011, s.24.

Babahan bu süreçte askerlerin gazete manşetlerine ve köşe yazılarına doğrudan müdahale ettiğini, talimatlar doğrultusunda yayın yapmayan gazeteciler ile ilgili de tehdit içeren mesajlar ilettiklerini söylemiştir:

> *"...En ufak bir cümle bile hükümet yanlısı, asker karşıtı gelebiliyordu bize. Ben o bölümleri yazılardan siliyordum. ...Bir korku atmosferi yaratılmıştı. Düşünün, 28 Şubat'ın Generali Erol Özkasnak, Mehmet Altan için 'Onu süngüye oturtup Güneydoğu'da dolaştırırım' demişti. ...Hüseyin Kıvrıkoğlu, Dinç Bey'i Genelkurmay'a çağırdı. O sırada Çetin Altan ve Mehmet Altan Sabah'ta, Ahmet Altan da Yeni Yüzyıl'da yazıyordu. Genelkurmay Başkanı, onları Dinç Bey'e şikâyet etmiş. Yani kibarca, gazeteden çıkarın bunları demek istemiş"*

28 Şubat sürecinde özellikle kartel medyası olarak isimlendirilen İstanbul merkezli basın organları, Refah-Yol hükümetini kurulduğu günden itibaren yıpratıcı içerikte yayın yapmış, hükümetin özellikle Refah kanadına ağır eleştiriler getirmişlerdir. Gazete manşetlerinde sıklıkla "şok", "muhtıra", "darbe", "sürpriz", "tehlike", "şeriat", "terör", "rejim karşıtı", "tahrik" sözcükleri kullanılmıştır. RP ile ilgili haberlerde yoğunlaşan bu söylem, partinin adı anılmadan çeşitli benzetmelerle, -örneğin laiklik, dinci gibi- bazen benzetme yapmaksızın açıkça kullanılmıştır. Bu ifadelerle RP'nin rejim için tehlikeli unsurlar taşıdığı bu dönemde sürekli gündemde tutulmuştur.[197]

Yıllar sonra açılan 28 Şubat davasında, bu dönemde TSK kanadında basın mensupları ile ilişkilerin dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak koordinasyonunda yürütüldüğü ve çalışmaların Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in talimatları doğrultusunda verildiği tespit edilmiştir. Süreç içerisinde gazetelerin haber söylemlerinde RP'nin 'taşıdığı tehlike'ye ve İslami terör olgusuna dikkat çekildiği gözlemlenirken, ordunun rejim ve laikliğin güvencesi olan makam olduğunun altının çizilmesi bu noktada dikkat çekicidir.

28 Şubat'a gidilen süreçte atılan manşetlerden bazıları şunlardır;

[197] Hongur, s.106.

- 14 Ağustos 1996, Hürriyet Gazetesi: “70 Yıllık İmajımız Boşa Gidiyor”,
- 30 Ağustos 1996, Sabah Gazetesi: “Geriye Değil, İleriye”,
- 31 Ağustos 1996, Sabah Gazetesi: “Laiklik Konusu Kötüye Gidiyor”,
- 1 Eylül 1996, Sabah Gazetesi: “Karadayı İlk Kez Sabah’a Konuştu”,
- 21 Eylül 1996, Sabah Gazetesi: “Darbesiz İndiririz”,
- 2 Ekim 1996, Milliyet Gazetesi: “Demokrasi Korosu”,
- 5 Ekim 1996, Milliyet Gazetesi: “Cuma’da Tahrik/Kocatepe’de Şeriat Provası”,
- 14 Ekim 1996, Milliyet Gazetesi: “Refah’ın İki Yüzü”, “Hoca’nın Atatürkçülüğü”
- 17 Ekim 1996, Milliyet Gazetesi: “Laiklik Uyarısı”,
- 21 Ekim 1996, Cumhuriyet Gazetesi: “Demirel’in Rejim Dersi”,
- 12 Kasım 1996, Sabah Gazetesi: “Harp Okullarına Sızma Planı”,
- 22 Kasım 1996, Hürriyet Gazetesi: “Sivil Toplum Ayakta”,
- 13 Aralık 1996, Sabah Gazetesi: “Ordu Rahatsız”,
- 20 Aralık 1996, Hürriyet Gazetesi: “Bu Defa İşi Silahsız Kuvvetler Halletsin”,
- 4 Ocak 1997, Cumhuriyet Gazetesi: “Ordudan Dört Uyarı”,
- 2 Şubat 1997, Sabah Gazetesi: “Bu Ne Rezalet!”,
- 17 Şubat 1997, Cumhuriyet Gazetesi: “Aydınlıktan Alıkoyamazlar”,

Manşetlerde kullanılan sözcük ve konu seçimleri incelendiğinde sistematik bir yıpratma ve kamuoyunu yönlendirme stratejisi uygulandığı açıkça görülmektedir. Basının gerilimi tırmandırdığı bu süreçte iktidara karşı yapılan eleştirel köşe yazıları da toplumda iktidar partisi aleyhinde bir atmosfer yaratılmasına neden olmuştur. Toplumun neredeyse tüm kesimlerine yönelik açık bir tehdit ve baskı göndermesinin yapıldığı bu yazı ve haberler 28 Şubat MGK Kararları’nın toplumsal altyapısını oluşturmuştur.

2.2.5 Medya’da 28 Şubat ve Sonrası

Refah-Yol Hükümeti’nin kuruluşundan, tarihi 28 Şubat MGK toplantısına kadar toplum hassasiyetleri hareketlendirilmiş, ülkede bir korku ortamı oluşturulmuştur. Toplantı öncesinde medyada en yüksek tirajlı gazetelerden olan Milliyet Gazetesi, Oramiral Güven Erkaya’nın sözleri olan; “İrtica, PKK’dan tehlikeli” manşeti ile

çıkmıştır.[198] Oramiral Güven Erkaya irticanın laik cumhuriyete, çoğulcu demokrasiye ve sosyal hukuk düzenine karşı bir tehdit oluşturduğunu dile getirme ve hükümete bazı tavsiyelerde bulunulması gerektiğini savunmaktadır. Haberde irtica tehdidinin iktidar partisinden geldiği vurgusu açıkça verilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi MGK toplantısı öncesi, iki gün arka arkaya "Kritik MGK Toplantısı"[199] ve "Böyle Gitmez"[200] başlığını kullanırken, 28 Şubat günü "MGK'nın Gündemi Rejim"[201] manşeti ile çıkmış ve kamuoyundaki gerginliği artırma yoluna gitmiştir.

Öncesinde ve gününde tüm gözlerin MGK'ya odaklanmasını sağlayan basın, 28 Şubat toplantısından sonra ise askeri kanattan yana tavır aldığını açıkça göstermekten çekinmemiştir. 1 Mart 1997 tarihli Milliyet Gazetesi "Ordudan Son Uyarı" manşetiyle çıkmış, "9 Saatlik Toplantıda Rejime İnce Ayar"[202] başlığı ile Sincan'da tankların yürütülmesinden sonra Çevik Bir'in söylediği iddia edilen "Demokrasiye balans ayarı verdik" sözlerine gönderme yapılmıştır. Aynı günkü Cumhuriyet Gazetesi "Muhtıra Gibi Tavsiye" başlığı ile yayımlanırken, Hürriyet Gazetesi "Tarihi Karar", Sabah Gazetesi "Zehir Zemberek" manşeti ile çıkmıştır.

28 Şubat kararlarının ardından yaşanan gelişmelerin en çarpıcısı askerin, farklı meslek gruplarına verdiği brifingler olmuştur. Bu brifingler de gündemi uzun zaman meşgul etmiş, demokrasinin gereği olan sivil yönetimi desteklemesi beklenen basın kuruluşları tarafından alkışla karşılanmıştır. O dönemden dikkat çeken birkaç gazete manşeti şu şekildedir:

- Sabah Gazetesi: Türkiye Sizinle Gurur Duyuyor
- Milliyet Gazetesi: Ordudan Son Uyarı

[198] **Milliyet Gazetesi**, 27 Şubat 1997.
[199] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Nisan 1997.
[200] **Cumhuriyet Gazetesi,** 27 Nisan 1997.
[201] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Nisan 1997.
[202] **Milliyet Gazetesi,** 01 Mart 1997

- Hürriyet Gazetesi: Gerekirse Silah Bile Kullanırız
- Sabah Gazetesi: Muhtıra Gibi Brifing

Yaşanan süreçte köşe yazarlarının kaleme aldıkları makaleleri de manşetler kadar etkili olmuştur. Bazı köşe yazarlarının 1 Mart 1997 tarihli gazetelerde çıkan yazılarının başlıkları şu şekildedir:

- Milliyet, Derya Sazak: Tek Tarih Vermediler
- Milliyet, Yalçın Doğan: İhtilal Bildirisi
- Hürriyet, Fikret Bila: Durumdan Vazife…
- Hürriyet, Fatih Çekirge: Yolun Sonu
- Hürriyet, Ertuğrul Özkök: Nereye Kadar
- Radikal, İsmet Berkan: Siviller Kına Yaksın
- Hürriyet, Mehmet Y. Yılmaz: Askeri Müdahale Havası

Yukarıda örnekleri verilen gazete manşetleri ile taraf olduğu açıkça tespit edilen ana akım medya, Başbakan Erbakan'ın istifasından 28 Şubat kararlarının uygulanmasına kadar her dönemeçte TSK'ya destek vermiştir. Basın 4 Eylül 1999'da "28 Şubat Bin Yıl Da Sürer" manşetleri ile algı operasyonunun sürdüğünü göz önüne sermektedir.

28 Şubat sürecinde medyanın rolünü değerlendiren Eryan Mahçupyan:

> *"Medyanın haber çarpıtmaları ve manipülasyonları desteğinde hayata geçen bu darbe, görünüşe bakılırsa rejimi şeriat tehlikesine karşı korumak için yapılmıştı. Kullanılan strateji iki yönlüydü: O dönem iktidar ortağı olan RP'nin en uç insanlarının öne çıkartılarak parti bu kişilerle özdeşleştiriliyor, ardından da aynı özdeşleştirme bütün dindarlar ile parti arasında yapılıyordu. Böylece tek bir örnekten hareketle Türkiye'deki tüm Müslümanların şeriatçı olduğu kanıtlanıyordu. İkinci strateji ise doğrudan*

sahte dindarlar yaratmaya yönelikti. Televizyonlar Aczmendi denen, o güne kadar varlığından haberdar olmadığımız, darbe sonrasında ise aniden yok olan garip bir tarikatın üyeleri ile dolup taşmıştı. Sonradan bütün o insanların para karşılığında müsamere oynadıkları ve bu arada rejime de katkıda bulundukları anlaşıldı."[203] sözleri ile yaşananları özetlemiştir.

Başbakan Erbakan'a iktidardan el çektirmek için medya ve asker işbirliği ile yapılan baskıyla toplumun her kesimi farklı hassasiyetleri üzerinden kışkırtılmış, tepeden inmeci politikalarla toplum mühendisliği yapılmaya çalışılmıştır. Bu baskılar içerisinde en çok tepki toplayan konulardan biri eğitim-öğretim alanında gerçekleştirilen düzenlemeler olmuştur. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim, katsayı problemleri ve eğitim kurumlarında uygulamaya sokulan kılık kıyafet genelgeleri toplumun bir kesimi tarafından protestolarla eleştirilirken, diğer bir kesimi tarafından alkışlanmış, uygulanan politikalar ve medyanın yönlendirmesiyle halk kutuplaştırılmıştır. Düzenlemelerin en fazla muhatabı olan İmam Hatip Okulları ise medya tarafından politize edilerek siyasi iktidar ile ilişkilendirilmeye çalışılmış, bu şekilde rejim ve gelecek kaygısı oluşturularak korku iklimi yaratılması hedeflenmiştir.

Bu amaçla çalışmanın bundan sonraki bölümünde, amaca bağlı olarak seçilen gazetelerin, 28 Şubat sürecinde İmam Hatip Okulları ile ilgili haberleri analiz edilecek, gazetelerde çıkan köşe yazılarının ve bağlantılı haberlerin incelenmesi ile medyanın konuya bakış açısı yansıtılmaya çalışılacaktır.

[203]Etyen Mahçupyan,"28 Şubat'ı kutluyoruz!", **Taraf Dergisi**. Sayı:10, 2009, s.11.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM, İMAM HATİP OKULLARI, SEKİZ YILLIK KESİNTİSİZ EĞİTİM VE 28 ŞUBAT SÜRECİNDEKİ TARTIŞMALAR

Günümüz toplumları dinin kamusal alandan ayrıştığı bir düzene karşı çıkma eğilimindedir. Devletler de halkların talepleri doğrultusunda, siyasi tecrübeleri ve resmi ideolojileri çerçevesinde bu taleplere karşılık verme yönelimindedirler. Bu durum Batı Avrupa'da din-devlet ilişkilerinde katı ayrışmacı modelden uyuşmacı modele doğru bir yönelime işaret etmektedir.[204] Post-seküler toplumu tanımlayan Jurgen Habermas'ın içinde yer aldığı bir grup sosyal bilimci, demokratik toplumlarda dinin kamusal alanda bazı rollere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Habermas, kapitalizmle mücadelede dini kaynakların motivasyonunun yararlı olduğunu belirtmiştir.

Hiç şüphe yok ki din eğitimi politikaları din-devlet ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Bir devletin, kendisine bağlı olan okullarında din eğitimine ne oranda yer verdiği, okullarda dini uygulamalara ne ölçüde izin verdiği din-devlet ilişkilerine bağlı olarak şekillenmektedir. Devletin vatandaşına sunduğu din eğitimi modeli, oluşturulmak istenen vatandaş prototipine dair de ipuçları vermektedir. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı okulların din eğitimi verip vermemesi, din eğitimi konusundan çıkarak siyaset bilimi, hukuk ve sosyolojinin de konusuna dâhil olmaktadır. Bu sebeple dini eğitim veren okullar ile ilgili herhangi bir konuda analiz yapılırken interdisipliner bir yaklaşım benimsenmesi daha sağlıklı veriler elde edilmesine olanak sağlayacaktır.

Türkiye'de din eğitimi denildiğine akla ilk gelen okullar İmam Hatip Okullarıdır. Bu okullar din temelinde eğitim vermeyi hedefleyerek kurulmuş, zaman içerisinde toplumun farklı ihtiyaç, beklenti ve talepleri sonucunda dönüşmüş ve farklı statülerde hizmet vermeye devam etmiştir. Kökleri Osmanlı Devleti'ne dek uzanan İmam Hatipler kuruldukları günden bugüne dinin hurafelerden arındırılması, yasal din eğitiminin yaygınlaşması ve toplumda sağlıklı bir din anlayışının yerleşmesi, İslâm coğrafyasında

[204]Neuberger B., "Cooperation Between Church and State in Liberal Demokracies", **Religion, Plitics,Society and State**, Aktaran: Şule Albayrak, "ABD'de devlet okullarında din eğitimi", **100. Yılında İmam Hatip Liseleri**,1. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, sf.759.

yeni fikirlerin üretilmesi ve yeni bakış açılarının doğması konularında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.[205]

3.1 İMAM HATİP OKULLARI TARİHÇESİ

3.1.1 Osmanlı'dan Cumhuriyetin İlanına Kadar İmam Hatip Medreseleri

İmam Hatip Okullarının ilk örneğini Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, devletin batılılaşma ve modernize olma çalışmaları sonucunda açılan medreselerde görmek mümkündür. Osmanlı medreselerinde yıllarca birlikte okutulan İslami ve fenni ilimler Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ayrılmış, batılılaşma hareketi olarak ilk ve orta dereceli mektepler kurulmuş ve medreseler kendi haline bırakılmıştır. Devletin yıkılışa doğru giden son yıllarında ise genel nitelikli medreselerde ıslah çalışmaları devam ederken, diğer taraftan 1913 yılında Tevcih-i Cihat[206] isminde bir nizamname yayınlanmış ve bu nizamnamede Tevcih'i Cihat şöyle tanımlanmıştır: *"Müderrislik, hatiplik, imamet, kayyumluk, hafız-ı kütüplük, mütevellilik gibi müessesatı vakfiye hizmetlerine cihet ıtlak olunur."* Bu tanıma göre görevler de ikiye ayrılmıştır:

1. İlim tahsili ile yapılacak görevler: Müderrislik, hitabet, imamet, hafızlık, vakıf yöneticiliği
2. İlim tahsil edilmeden yapılacak görevler: Kayyumluk (cami hademeliği), ferraşlık (Kâbe temizliği yapmak), ve türbe temizliği[207]

Bu nizamnamede yapılan görev bölümü neticesinde Osmanlı devletine bağlı Medresetü'l Vaizin ve Medresetü'l Eimme ve'l Huteba açılmıştır.

Vaiz yetiştirmek amacıyla 28 Aralık 1912'de İstanbul Soğukçeşme'de Vani Efendi Medresesi binasında açılan Medresetü'l Vaizin'in öğretim süresi 4 yıldır. Sınavla öğrenci alan bu medresede ağırlıklı dini öğretimin yanında edebiyat, tarih, coğrafya,

---

[205] Murat Gök, "Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti İmam Hatip Okulları, Liseleri ve Ortaokullarında Okutulan Arapça Kitapların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çukurova Üniversitesi SBE, 2017, s.10.

[206]Mustafa Öcal, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi**, 1. Basım, İstanbul: Dergah Yayınevi, 2011,s.54-66.

[207] Düstur, **Tertib-i Sani**, C.5, Temmuz 1913 İstanbul, Aktaran: Öcal Mustafa, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri",**100. Yılında İmam Hatip Liseleri**, s.69.

hesap, matematik, cebir, geometri, hukuk bilgisi, sağlık bilgisi, terbiye-i bedeniye (beden dersi) astronomi, kimya, felsefe, medeniyet tarihi, sosyoloji ve iktisat dersleri de verilmektedir.[208] 20-35 yaş aralığında öğrenci kabul eden bu medreselerden gerekli verim alınamamıştır.

İmam Hatip Okullarının ilk denemesi sayılabilecek Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba ise 1893 yılında İstanbul'da açılmıştır.[209] Gerek devletin o dönem I. Dünya Savaşı'na girmesi gerek okullardan mezun olanlara istihdam garantisinin verilmemesi nedeniyle bu okullar beklenen ilgiyi görmemiş ve ömürleri kısa olan bu medreseler 1919 yılında Medresetü'l-İrşad adıyla iki farklı şube olarak birleştirilmiştir.[210] Yönetimleri Şeyhülislamlığa bağlı olan Daru'l-Hikmeti'l-İslamiye'ye verilmiş olan bu medreseler, talep azlığına rağmen 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar açık kalabilmiş, bu tarihte tüm medreselerle birlikte kapatılmıştır.[211] Kanun gereği açılan İmam Hatip Mektepleri bu medreselerin yerini almış ve cumhuriyet tarihinin ilk İmam Hatip Okulu olmuşlardır.

3.1.2 1923-1997 Yılları Arasında İmam Hatip Okulları

3.1.2.1 İmam Hatip Mektepleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitim sisteminde pek çok değişikliği ve yeniliği beraberinde getirmiş, kanun gereği kapatılan medreselerin yerine eğitim-öğretim veren yeni kurumlar açılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 4. Maddesi; *"Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Daru'l-Fünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hıdemat-ı diniyenin ifası vazifesinde mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir."* demektedir. Bu maddeye göre; Daru'l-Fünun'da (İstanbul Üniversitesi) yüksek eğitimli din adamları yetiştirmek maksadıyla İlahiyat

[208]Mustafa Öcal, **100. Yılında İmam Hatip Liseleri**, 1. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s.6.
[209] Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi,**1. Basım, İstanbul: Dergâh Yayınları,1983,s.311.
[210]Öcal, **100. Yılında İmam Hatip Liseleri**, s.10
[211] Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, 3. Basım, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s.140.

Fakültesi açmak, imam ve hatiplik görevlerinin yerine getirilmesi için de ayrı mektepler (İmam Hatip Mektepleri) kurmak planlanmıştır.[212]

1924 yılında kanun hükmüne uyularak İmam ve Hatip Mektepleri açılmaya başlanmıştır. Maarif Vekili'nin medreseleri kapatan kararının beşinci maddesinde yer alan; *"Eski Daru'l-Hilafe medreselerinin İbtida-i Hariç ve İbtida-i Dahil kısımları 'imam ve hatip mektebi' olarak ibka edilmiştir."*[213] ifadesi bu mekteplerin yeni açılan bir eğitim kurumu olmaktan çok Daru'l-Hilafe medreselerinin isim ve program değişikliği ile oluşturulduğunu göstermektedir. Bu karar sonrası Mart 1924 itibariyle 29 ildeki Daru'l-Hilafeti'l Aliye Medresesi, başına bulundukları ilin ismi gelerek (İstanbul İmam ve Hatip Mektebi, Ankara İmam ve Hatip Mektebi, Kütahya İmam ve Hatip Mektebi vd.) İmam Hatip Mektebi olarak açılmıştır.[214] Sonradan açılan mekteplerle bu sayı 38'e ulaşmıştır.[215]

İmam Hatip mekteplerinin öğretime başlamasının ardından 29 Temmuz 1924'te, Orta Tedrisat Müdir-i Umimiliği (Orta Öğretim Genel Müdürlüğü) tarafından yayımlanan talimatnameye göre, 4 yıllık olan İmam Hatip Mekteplerine 12-15 yaş arası erkek öğrenciler sınavsız olarak kayıt yaptırabileceklerdi. Bu tarihte eğitim-öğretim veren İmam Hatip Mektepleri'nde verilen dersler ise şu şekildeydi: Türkçe, Fransızca, Arapça, Hüsn-i Hat (Yazı), Tarih, Coğrafya, Hesap (Cebir), Hayvanat ve Fizyoloji, Nebatat, Kur'an-ı Kerim, Din Dersleri, Terbiye-i Bedeniye (Beden Eğitimi) Musıki, Hitabet ve İnşad, Ahlak ve Malumat-ı Vataniye, Resm-i Hatti (Resim), Hadis-i Şerif, Edebiyat, Ruhiyat (Psikolji), Arziyat, Fizik, Kimya, Fıkıh, İlm-i Tevhid, Tabakat, Malumat'ı Kanuniye (Hukuk)Tefsir, İctimaiyat (Sosyoloji), Hıfzı's Sıhha (Sağlık).[216]

1926-1927 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde Maarif Vekaleti, İmam Hatip Mekteplerini (İstanbul ve Kütahya hariç) devlet bütçesine yük oldukları ve öğrenci ilgisizliği gerekçesiyle kapatmıştır. 1929-1930 eğitim öğretim yılında İstanbul ve

---

[212] Nahit Dinçer, **1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi**, 1. Basım, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974, s.32.
[213]**Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, Cumhuriyet Arşivi, 051.V05-2-1-31.
[214]Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998)**, 1. Basım. İstanbul: İFAV Yayınları,1999, s.31.
[215]Öcal, **100. Yılında İmam Hatip Liseleri**, s.14.
[216]Halis Ayhan, s.44.

Kütahya İmam hatip mektepleri de kapatılmıştır.[217] Bazı araştırmacılara göre kapatılmaya gerekçe gösterilen öğrenci ilgisizliği gerçekleri yansıtmamaktadır[218] ve toplumun tepkisini çekmemek adına açık tutulan bu mektepler daha kurulurken kapatılması planlanmıştır.[219]

İmam Hatip Mektepleri'ne gerekli ödeneğin ayrılmaması, mezunlarına istihdam alanı açılmaması, din adamlarının devlet görevlisi olmaktan çıkarılması, kırsal kesimden gelen öğrenciye gerekli burs ve barınmanın sağlanmaması ve din adamı/imam/vaizlerin çeşitli sebep/olaylarla gözden düşürülmesi bu mekteplere olan ilgiyi azaltmış 1930 yılının Eylül ayında İmam Hatip Mektepleri kapatılmıştır.[220]

3.1.2.2 İmam Hatip Yetiştirme Kursları

İmam Hatip Mektepleri kapatıldıktan sonra 1930-1948 yılları arasında din adamı yetiştirme görevi Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Dâru-l Kurrâlar (Kuran Kursları) aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.[221] Ancak Kur'an-ı Kerim'in yüzünden ve ezberden okumak dışında din eğitimi vermeyen bu kurumlar, toplum gerçeği olan dinin anlaşılması ve yaşanması noktasında yetersiz kalmıştır. Yine bu dönemde, 1924'te liselerin, 1927'de ortaokulların ders programlarından din derslerinin kaldırılması, dini içerikli kitapların yasaklanması ve toplatılması, dini bilgilerin kitaplardan çıkarılması sonucu doğru din bilgisine ulaşamayan toplumda dini yorumlamada yanlışlıklar büyümüş, batıl inanışlar artmıştır.

1932'de din diline müdahale edilerek 1950 yılında yeniden aslına döndürülene kadar Ezan, Kamet, Salat-ü Selam Türkçe okunmuş, 1933'te İlahiyat Fakültesi'nin eğitim ve öğretim faaliyetlerine son verilmiş, 1940'lı yıllarda Kur'an-ı Kerim ve Elif Cüzü

---

[217] Dinçer, s.32-33.
[218] Mustafa Öcal, "Kütahya İmam Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezade Şerif Ahmet Efendi ile Bir Mülakat ve Bazı Belgeler", **Diyanet Dergisi**, Sayı: 27, 1991, s.136.
[219]Michael Winter,"Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi", **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, Meral Alakuş (çev.), 1. Basım, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 242.
[220]İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi,**1. Basım, Ankara: MEB Basımevi, 1966,s.25.
[221]Ahmet Ünsür, **Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri**, 1. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005,s.155.

basımı yasaklanmıştır.[222] Kur'an kursları dışında Kur'an öğrenmek ve öğretmenin de yasak olduğu dönemde baskıların artması sonucu doğan boşlukta ülkede misyonerlik faaliyetlerinde de artış gözlemlenmiştir. "Allah'ın varlığı", "birliği" gibi ifadelerin ve bunları çağrıştıracak metinlerin yasaklandığı bu süreçte, okullarda okutulan tarih kitaplarında yer alan 8 sayfalık bir ekte "tabiatın hem kanunların sahibi, hem tabii olduğu bütün varlıkların tabiata dâhil olduğu, tabiatın dışında ve üzerindeki bütün mefhumların insan tarafından uydurulmuş şeyler oldukları"[223] gibi ifadeler, laikliğin ilanından sonra resmi ideoloji olarak din anlayışının değiştirilmeye çalışıldığının da kanıtıdır.

1946 yılında çok partili hayata fiilen geçilmesiyle imam ve hatip yokluğunda yaşanan serzenişler başta TBMM olmak üzere kamuoyunda açıkça dile getirilmiştir. Zamanın CHP İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, partisinin 1947'de toplanan 7. Kurultayı'nda yaptığı konuşmada TBMM'de görevli 6 meclis hademesinin kendisine gelerek; *"Vallahi altı köyümüzde tek bir imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor. Eğer bize imam ve hatip vermezseniz ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz."* dediklerini ifade eder.[224]

Toplumun yoğun baskısı ve yaklaşan seçimler nedeniyle CHP din eğitim ve öğretimi konusunda bazı adımlar atmaya mecbur kalmıştır. Bu amaçla; imam ve hatip yetiştirecek kurslar açılması, İlahiyat Fakültesi açılması, ilkokullarda Din Bilgisi dersinin müfredata eklenmesi gibi uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

21 Mayıs 1948 Cuma günü Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ''Din eğitiminin serbestliğine'' dair bir tebliğ yayımlanmış, İmam Hatip Mektepleri'nin kapatılmasından 18 yıl sonra 10 ilde İmam Hatip Yetiştirme Kursları açılması önergesi kabul edilmiştir.[225] 10 ay süresi olan İmam ve Hatip Yetiştirme Kursları, 15 Ocak 1949 tarihinde başta

---

[222]Mustafa Öcal, **Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat**, 2. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, s.81.
[223] Beyza Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri,**1. Basım, Ankara: Emel Matbaacılık, 1980, s.49.
[224]TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, CHP Yedinci Kurultay Tutanağı. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391, (13.10.2018).
[225]Halis Ayhan, s.174.

İstanbul ve Ankara olmak üzere Afyonkarahisar, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa'da fiilen eğitim-öğretime başlamıştır.[226]

Siyasi amaçlarla, alt yapısı tam oluşturulmadan açılan ve halkın had safhaya gelmiş din görevlisi ihtiyacını karşılayamayan bu kurslar, İmam Hatip Okullarının kurulmasında önemli bir basamak olmuş ve 1951 yılında kapanmıştır.[227]

3.1.2.3 İmam Hatip Okulları

Çok partili hayata geçiş sonrası seçim meydanlarında vaatlerde bulunan Demokrat Parti iktidara gelmiş ve uzun süre din eğitimi konusunda İmam Hatip Yetiştirme Kurslarının yetersizliği, İmam Hatip Okulları açma tartışmaları yürütülmüştür.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Milli Eğitimle ilgili bir toplantıda *"İmam Hatip Okullarının açılması zaruretine kaniyiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz."* demiştir.[228] Bu açıklamanın ardından İmam Hatip Okullarının açılışı ile ilgili çalışmalar hız kazanmış ve 13.10.1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu Kararı ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin, 17 Ekim 1951 günü onaylamasıyla, yedi yıl eğitim süreli İmam Hatip Okulu açma kararı yürürlüğe girmiştir.[229] Kararname gereği İstanbul, Ankara, Adana, Isparta, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere yedi ilde toplam 876 öğrenci ve 27 öğretmenle İmam Hatip Okulu öğretime başlamıştır.[230]

Resmi kuruluş amacı; Türk milletine hitap edecek, olgun, kültürlü, aydın hatip ve imamların yetişmesini sağlamak[231] olan İmam Hatip okullarının birinci devreleri 1954-1955 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını verdikten sonra ikinci devresi 3 yıllık lise olarak açılmıştır. Böylece İHO'lar, 4+3=7 yıllık öğretim süresi olan bir ortaöğretim kurumuna dönüşmüştür.[232] 1959 yılında Yüksek İslam Enstitüleri'nin kurulması, İmam

[226] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.96.
[227] A. Reed Howard, "Türkiye'nin Yeni İmam Hatip Okulları", **Osmanlı Devleti ve İslamiyet**, Hulusi Yavuz (çev.), 1. Basım. İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s.174.
[228] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ocak 1951.
[229] Öcal,100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.108.
[230] Öcal, Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri, s.229-230.
[231] **Resmi Gazete**, 6 Mart 1924.
[232] Dinçer, s.65

Hatip Okulu mezun ve öğrencilerinin sayılarındaki artış nedeniyle 1961 yılında "Din Eğitimi Müdürlüğü" kurulmuştur.[233] İmam Hatip Okullarının orta kısmının müfredatı genel ortaokulların programına göre daha yoğun ve ağır bir programa sahipti. Toplam 27 ayrı dersten oluşan ve %56 kültür ve fen, %44 dini ağırlıklı derslerden oluşturulan müfredatta genel ortaokullarda okutulan dersler dikkate alınmıştır. Lise kısmının müfredatı da hazırlanırken genel liselerin müfredatı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Genel liselerde 6 yılda 21 çeşit ders okutulurken İmam Hatip Okullarında 7 yılda 38 çeşit ders okutulmuştur.[234]

Türkiye'nin geçtiği siyasi krizlerden her kurum kadar etkilenen İmam Hatip Okullarının sayısal durumunda 1960 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrası bir değişiklik yaşanmazken, partili hayata geçiş sonrası Süleyman Demirel İktidarı döneminde okul sayılarında artış olmuş, ülke genelinde toplam İHO sayısı 72'ye ulaşmıştır.[235]

Her on yılda bir ülkede değişen siyasi koşullarla birlikte yeni düzenlemelere gidilen İmam Hatip Okullarının orta kısmından 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı kararla dini dersler çıkarılmış ve genel ortaokul müfredatı uygulanmaya konulmuştur. Yine bu dönemde alınan bir kararla, İmam Hatip Ortaokulu'ndan mezun olan öğrencilere imtihana girme zorunluluğu getirilmiştir. Bu yeni düzenleme İmam Hatiplerin öğrenci kaybetmesine neden olmuştur. Dört yıla çıkarılan İmam Hatip Okullarının lise kısmı için de 11 Aralık 1972'de yeni bir müfredat uygulanmaya başlanmıştır.[236]

3.1.2.4 İmam Hatip Liseleri

15 Nisan 1973 tarihinde çıkarılan bir kanunda her çeşit ortaöğretim kurumuna lise ismi verileceği belirtilmiştir.[237] Halen yürürlükte olan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile İmam Hatip Okulları'nın adı İmam Hatip Lisesi olarak değişmiştir. Kanunun 32. maddesinde İmam Hatip Liseleri şu şekilde tanımlanmıştır:

[233] Öcal,100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.123.
[234] Parmaksızoğlu, s.56.
[235] Ünsür, s.166-167.
[236] Bilgin, s.20.
[237] Ünsür, s.178.

"İmam Hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an Kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe, hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır."[238]

Bu kanunla İmam Hatip Liseleri'nden (İHL) mezun olanlara, din eğitimi veren Yüksek İslam Enstitüleri'nin yanında çeşitli üniversitelere girme hakkı da verilmiştir.[239]

1973 yılında yapılan genel seçimde kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinin programında *"Halk yardımı ile yapılıp da bu güne kadar öğrenime açılmamış bulunan binaları, yapılış maksadına uygun olarak bir an önce hizmete açılacaktır."*[240]Hükümet programında bahsedilen ve 1971 muhtırasından sonra açılışına izin verilmeyen 29 okul binası halk yardımı ile İmam Hatip olması için yaptırılan binalardır. Bu binalarda öğretime başlanması ile birlikte 72 olan İHL sayısı 1972 yılında 101 olmuştur.[241] Yine 1972 yılında düzenlenen İmam-Hatip Okulları İdare Yönetmeliği'ne göre daha önce müfredatından kaldırılmış olan Ku'ran-ı Kerim ve Arapça dersleri yeniden İmam Hatip Ortaokullarına alınmış, böylece mevcut İmam Hatip Liseleri 3+4=7 yıllık bir okul haline dönüşmüştür.[242]

Bu gelişmelerin ardından öğrenci sayısında ciddi oranda artış yaşanan İmam Hatipler'in sayısı, Demirel'in kurduğu 1975-1977 koalisyon hükümeti döneminde 144, 1977-1978 koalisyon hükümeti döneminde 86 okul daha aratarak toplam 334'e ulaşmıştır. MHP, MSP, CGP gibi partilerin dışarıdan desteklediği 1979'da kurulan Demirel azınlık hükümeti döneminde ise 39 yeni İHL daha eğitim-öğretime açılmıştır. Böylece 1951'den 12 Eylül 1980'e kadar açılan toplam İHL sayısı 374'e ulaşmıştır.[243]

---

[238]**Resmi Gazete**, 24 Haziran 1973.
[239] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.170.
[240]Nuran Dağlı, ve Belma Aktürk, **Hükümetler ve Programları**, 1. Basım, Ankara: TBMM Basımevi, 1988, s.282.
[241] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.178.
[242] MEB Temliğler Dergisi, sayı 1807, Eylül 1974, ss.395-400.
[243]MEB, **Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Brifingi, Örgün Eğitim İstatistikleri**, Sayı: 49, 19611981, 1991-1998.

İmam Hatip Okulları kuruluş amacı olan imam, vaiz ve din görevlisi yetiştirmek gerekçeleriyle 1970'li yıllara kadar yalnızca erkek öğrencileri kabul etmiştir. Ancak kız çocuklarının hem lise seviyesinde hem de dini eğitim almalarını isteyen bir velinin hukuk mücadelesi sonucu Danıştay 11. Daire'sinin 14.12.1976 tarih ve 1976/4374 sayılı kararı ile ilk kez Yozgat İHL'ye kız öğrenci kaydı yapılmıştır.[244] Bu, genel kabulü yıkmış ve İHL'lerdeki kız öğrenci sayısı giderek artmıştır.[245]

1980 askeri darbesi İmam Hatip Okullarını öğrenci ve okul binası anlamında etkilememiştir. Her ne kadar yeni okul açılmamış olsa da var olan okullara yeni binalar eklenerek yatay büyüme ile hızla büyüyen öğrenci ihtiyacına karşılık verilmeye çalışılmıştır. Yönetim tekrar sivil iktidarlara geçtiğinde, 2. Özal Hükümeti döneminde yedi İmam Hatip daha açılmış, okulların sayısı 1990'ların başında 389'a ulaşmıştır.[246]

3.1.2.5 Anadolu İmam Hatip Liseleri

İlki 1985-1986 eğitim-öğretim döneminde İstanbul Beykoz'da açılan daha sonra Kartal'a taşınan ve yurt dışındaki işçi çocuklarının eğitimi için yatılı ve yabancı dil (Almanca) ağırlıklı öğretim yaptırılabilecek Anadolu İmam Hatip Liseleri (AİHL) açılmıştır. Daha sonraki yıllarda kuruluş amacı olan yurt dışından öğrenci alımı dışında Türkiye'den yoğun ilgi gören AİHL'ler, 90'lı yıllar boyunca tartışmanın odağında olmuşlardır. Açılan AİHL sayısı, 2000 yılına kadar 7'si bağımsız müdürlük halinde, 101'i ise İmam Hatip Liseleri müdürlüklerinin yönetiminde olmak üzere toplam 108'e ulaşmıştır. Bu okullar çıkardıkları Türkiye birincileri, yabancı dil eğitimleri ve öğrencilerinin başarıları ile sık sık gündeme gelmiş, farklı uygulamalar sonucu öğrenci ve okul sayıları azaltılmaya hatta tamamen kapatılmaya çalışılmıştır.

3.2 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SONRASINDA İMAM HATİPLER

Türk siyasal tarihindeki gelişmeler pek çok eğitim kurumu gibi İmam Hatip Okullarını da farklı aşamalarda pek çok kez etkilemiştir. Yaşanan siyasi ve toplumsal

[244] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.185.
[245]TESEV, **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler Raporu**, 2004, s.75.
[246]MEB Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Tutanağı, Sayı: 94/2030, 10 Ağustos 1994.

krizler neticesinde dönem dönem duraklama yaşayan ancak genel çerçevede bakıldığında sürekli gelişim gösteren İmam Hatip Okulları, tarihinin en büyük duraklama ve gerilemesini 1990'ların sonunda 28 Şubat Post-modern darbesi olarak da bilinen dönemde yaşamıştır.[247]

28 Şubat sürecinde İmam Hatip Okullarını etkileyen pek çok uygulamanın içinde en çok kan kaybına neden olan kararlar sekiz yıllık kesintisiz eğitim, katsayı ve kılık kıyafet düzenlemesidir denilebilir.

28 Şubat 1997'de yapılan MGK kararlarında tavsiye karar maddelerinden biri olan sekiz yıllık kesintisiz eğitim, 16.08.1997 tarih ve 4306 sayılı kanun doğrultusunda yapılan bazı düzenlemeler neticesinde 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Kararın alınmasına etkili olan süreçte İmam Hatipler ile ilgili pek çok asılsız iddia ortaya atılmıştır. Siyasi süreç nedeniyle gergin ve hassas olan toplum İmam Hatipler aleyhine şartlandırılmıştır. Okul, öğretmen ve öğrenci sayıları ile ilgili kamuoyuna hatalı ve abartılı rakamlarla bilgi verilmiş, bu kurumlara iktidar tarafından iltimas geçildiği iddia edilmiştir. Örneğin; 20 Şubat 1994 günü Ali Kırca'nın yönettiği Siyaset Meydanı isimli tartışma programına katılan Hürriyet Gazetesi Başyazarı Oktay Ekşi; *"Son 7 ayda 32 yeni İmam Hatip Okulu açıldı. Bu kadar okula ihtiyaç var mı? Bunları sınırlamak, hatta belli oranlarda azaltmak gerekmektedir."* demiştir.[248] Reklam arasına giden program tekrar yanına girdiğinde iddiasını yineleyen Ekşi kendi sözlerinin hemen akabinde *"Gerçi bakanlıkça bana bugün gönderilen bir yazıda bu kadar okul açılmadığı bildirilmiştir ama…"* diyerek kendi kendini tekzip etmiştir.

Yine 1994 yılında Show TV'de yayınlanan 32. Gün isimli programın sunucusu olan Mehmet Ali Birand; *"İmam Hatip okulları adeta kapalı bir kutudur. Ne okul ne öğrenci sayısı bellidir ve ne de okudukları dersler bilinir. Çünkü bu okullarla ilgili yeterli ve gerekli araştırma yapılmamıştır"* iddiasında bulunurken, aynı günkü programda diğer

[247] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.263-264.
[248] Ali Kırca, Siyaset Meydanı, [Televizyon Programı], İstanbul: ATV, (20 Şubat 1994).

bir yapımcı olan Deniz Arman, okulların sayıları, öğrenci mevcudu ve ders programı hakkında detaylı bilgi sunmuştur.[249]

1994 Mahalli İdareler seçimi dolayısıyla televizyonda propaganda konuşması yapan CHP Genel Başkanı Deniz Baykal; *"Son yıllarda imam hatiplerin sayısı 5 kat arttı."*[250] diyerek bu okulların sayısını 2 bin civarında göstermiştir. Oysa o tarihlerde İmam Hatip Okulları'nın sayısı 391'dir.[251]

3.2.1 15. Milli Eğitim Şurası ve 8 Yıllık Kesintisiz Eğitim Tartışmaları

Yukarıda örnekleri verildiği gibi İmam Hatip okulları aleyhinde yapılan bu yayınlar ile okullara karşı kesin bir tavır ortaya koyulması gerektiği kanısı oluşturulmaya çalışılmıştır. 15. Milli Eğitim Şurası'nda ortaya koyulan yöntemlerle, sekiz yıllık kesintisiz eğitim fikri ortaya atılmış ve uygulamaya konmuştur.

Önce gündemi belirlenen, ikinci aşamada tüm illerde tartışılarak görüş bildirilen, üçüncü aşamada 13 ayrı bölge oluşturulup bu bölgelerde çıkarılan taslakların değerlendirildiği ve nihayet son aşamada bölge görüşlerinin toplanarak incelendiği Ankara'da gerçekleşen Şura, 1995 yılında Tansu Çiller'in kurduğu hükümet döneminde başlatılmış, Refah-Yol hükümet döneminde devam ettirilmiş ve ancak Mesut Yılmaz'ın kurduğu üçüncü hükümet döneminde sonlandırılabilmiştir.[252]

Şura'ya bölgelerden gönderilen dokümanlara göre, 13 ilin tamamı 8 yıllık zorunlu eğitimi benimsemekte olduğu, 8 bölgede bu zorunlu eğitimin 5+3 olarak uygulanması görüşünün benimsendiği, 5 bölgeden ise dört ve altıncı sınıftan itibaren yönlendirmeli olması şeklinde karara varıldığı görülmektedir. Bölgelerin Ortak Önerileri başlığı altında genel kabul gören görüş ise temel zorunlu eğitim süresinin 1+5+3 şeklinde düzenlenmesidir.[253]

---

[249]M. Ali Birand, 32. Gün, [Televizyon Programı], İstanbul: Show TV, (10 Ekim 1994).
[250] CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın Propaganda Konuşması, Ankara: TRT1(20 Mart 1994).
[251]Devlet İstatistik Enstitüsü, **Milli eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim**, Ankara: 1994-1995-1996, s.256-260 ve 382-386.
[252] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.278.
[253] MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Şura Genel Sekreterliği, **15. Milli Eğitim Şurası Hazırlık Dokümanı, 2000'li Yıllarda Türk Milli eğitim Sistemi,**1995, s.320.

Bölgelerden gelen bu görüşler, Milli Eğitim Şurası'nın son aşamasında değerlendirilmeye başlanmadan hemen önce İmam Hatip camiasına mensup sivil toplum örgütleri şura üyelerine kendi düşünce ve beklentilerini anlatan raporlar hazırlayıp sunmuşlardır. Bu raporlardan en dikkat çekici olanı ise Avrupa ve dünya ülkelerinin eğitim sistemleri ve din temelli okullara yaklaşımlarını içeren rapordur. Bu rapora göre laikliğin fikri ve siyasi formülünü ortaya koyan Fransa'da öğrencilerin %20'si dini okullara gitmektedirler. Bu okulların %95'i Katolik okullardan oluşmakta ve bu Katolik okulların bütçeleri de devlet tarafından karşılanmaktadır.[254] Fransa gibi laikliğin katı olarak uygulandığı bir ülkede din eğitimi oranının bu denli yüksek olması ilgi çekicidir.

Ancak bu bilgiler, görüşmeler ve raporlara rağmen 13-17 Mayıs 1996 tarihinde genel kurulda toplanan 15. Milli Eğitim Şurası'ndan herkesin beklediğinin aksine bir netice çıkmıştır. Söz konusu toplantıya bizzat katılım sağlamış olan Prof. Dr. Mustafa Öcal teklifin oylaması ile ilgili şunları ifade etmektedir:

> *"Şuranın genel kurulundaki son oylamasında; 5+3=8 yıllık kesintili zorunlu eğitim kararının geçmesi ihtimaline karşılık şura salonuna çok sayıda üye olmayan insan alınmış ve onlara da oy kullandırılmıştır. Hatta hakları olmadığı halde, 'müşahit' sıfatıyla salonda bulunanlar oy kullanmıştır. Öte yandan böyle bir kararın alınmasında, 5+3=8 yıllık modele ve okullarda din eğitimi ve öğretimi yaptırılmasına karşı olan bazı sivil toplum örgütlerinin baskıları da önemli rol oynamıştır. Bütün bu olaylar gözümüzün önünde cereyan etmiş, o gün haklı olan değil, gücü ve yetkiyi elinde barındıran taraf kazanmıştır."*[255]

Milli Eğitim Şurası'ndan çıkan sekiz yıllık kesintisiz eğitim, 28 Şubat MGK 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler) başlığı altında yayınlanan 18 maddelik kararların 3. maddesi ile resmileştirilmiştir. Bu maddeye göre:

---

[254] Albayrak, s.760.
[255] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.283.

Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından;

a) *8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtta uygulamaya konulmalıdır.*
b) *Sadece 8 yıllık temel eğitim almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak devam edeceği Kuran Kursları'nın Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.*

Alınan kararlar tüm ülke çapında yapılan eylemlerle protesto edilmiş, basın bildirileri ile kesintili zorunlu eğitimin gerçekleşmesi için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmış, sivil örgütler siyasiler ile temas kurarak yasanın ortaya çıkaracağı zararlar anlatılmaya çalışılmıştır.

TSK kararın Refah-Yol hükümeti tarafından titizlikle uygulanmasını talep etmiş olsa da bu istek ancak Başbakan Erbakan'ın istifası ve yeni kurulan Anasol-D Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasası 16 Ağustos 1997 tarihinde büyük tartışmaların odağında TBMM'den geçirilmiştir.[256]

Bu kanun doğrultusunda yapılan birtakım düzenlemeler ve uygulamalar neticesinde 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren müstakil ortaokullar, bazı mesleki ve teknik okulların bünyesindeki ortaokullar ve Kur'an-ı Kerim ve Arapça okutulan İHL bünyesindeki ortaokullar kapatılmıştır. MEB Talim ve Terbiye kurulunun kararı ile İHL'ler 1+3=4 yıllık bir ortaöğretim kurumu haline dönüştürülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı'nca İHL'nin orta 2. ve 3. sınıfına geçmiş bulunan öğrencilere öğrenimlerini bu okullarda tamamlama zorunluluğu getirilmiştir.[257] İmam Hatip Liseleri'nde öğrenim gören öğrencilerin başka liselere yatay ve dikey geçiş hakları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 19.10.1998 tarih ve 13908 sayılı genelge ile kesin

[256]İhsan Toker ve Celal Özcan, "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını", **Eskiyeni Dergisi**, Sayı:35, 2017, s.33-34.
[257]Gök, s.21.

olarak engellenmiş, alan ve katsayı problemlerinin de yaşanması ile İmam Hatip Okulları ciddi oranda öğrenci kaybetmiştir.

3.2.2 Alan Engeli ve Katsayı Problemleri

Sekiz yıllık kesintisiz eğitimin yasalaşması ile kapatılan İmam Hatip Ortaokulları ve Liselerinden geçiş hakkının engellenmesi İmam Hatip camiasında büyük tepkiye yol açmıştır. Ancak bu süreçte yaşananlar bununla sınırlı kalmamış, İHL mezunlarının rejimi tehdit ettiği kışkırtması ile alan ve katsayı engelleri getirilmiştir.

1973'te kabul edilerek yürürlüğe giren Milli Eğitim Temel Kanunu[258] gereği bütün lise ve meslek lisesi mezunları eşit haklarda üniversite sınavına girebilme hakkını elde etmiştir. Ancak 1998 yılında YÖK Başkanı Kemal Gürüz döneminde alınan bir kararla bu eşitlik meslek liseleri aleyhine hukuksuzca bozulmuştur. Bu dönemde lise mezunlarının Orta Öğretim Başarı Puanı (OBP) hesaplanırken 0,5 ile meslek liselerinin OBP'si hesaplanırken 0,2 ile çarpılmasına başlanmıştır. Bu karar normal lise mezunu ile meslek lisesi mezunu arasında üniversiteye girişte 30 puanlık ciddi bir farkı ortaya çıkarmıştır. Kararın uygulanmaya başladığı 1999 yılında yapılan dil sınavında 100 sorudan 99'una doğru cevap veren İHL mezunu öğrenci, yeni sistem ile dilediği okula girememiş, olay dönem gazetelerinde de yer almıştır.[259]

2002 yılında alınan bir kararla üniversiteye girişte yaşanan bu fark daha da açılmıştır. Normal liselerin OBP puanlarının 0,8 ile çarpılmasına karar verilen düzenlemede meslek liselerinin OBP puanları 0,3 ile çarpılmaya başlanmıştır. Bu da arada yaklaşık 50 puanlık bir fark oluşmasına neden olmuştur. Nitekim 2003 yılında yapılan üniversiteye giriş sınavında AİHL mezunu bir öğrenci (Kartal AİHL mezunu Esra Eğici) Türkiye 21.'si olduğu halde dilediği bölüme girmeye hak kazanamamıştır.

Tüm teknik ve meslek liselerinde uygulanan bölüm-alan uygulamasında İmam Hatip Liseleri diğer meslek liselerinden farklı olarak tam anlamıyla mağdur edilmiştir. Teknik ve meslek eğitimi veren liselerde, öğrenim görülen alan üniversiteye giriş

[258]Milli Eğitim Temel Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf,(08 Mayıs 2019).
[259]**Yenişafak Gazetesi**, "İHL'li Esra sevinemedi", 18 Temmuz 1999.

sınavında hangi alana tekabül ediyorsa o alanda yer alan tüm bölümleri tercih edebilme hakkı tanınırken, İmam Hatip Liseleri'ne yalnızca İlahiyat Fakülteleri'ni tercih edebilme sınırlılığı getirilmiştir. Örneğin; iletişim meslek lisesinde okuyan bir öğrenci üniversiteye giriş sınavında kendi alanını kapsayan sözel bölümünün tamamından tercih yapabilirken, İmam Hatip Liseleri için bölüm alan İmam Hatip olarak belirlenmiş ve sadece İlahiyat Fakülteleri'ni tercih etmelerinin önü açılmıştır. Yaşanan bu durum tüm teknik ve meslek liselileri mağdur etmesine karşın İmam Hatip Liseliler için iki katı hak ihlaline dönüşmüştür.

Bu uygulamaların üzerinden yıllar geçtikten sonra katsayı uygulamasının arkasında Genel Kurmay Başkanlığı olduğu iddia edilmiştir. Orgeneral Çevik Bir imzası ile YÖK Başkanı Kemal Gürüz'e hitaben 'gizli' ve 'kişiye özel' ibaresi taşımaktadır.[260] Belgeye göre üniversiteye girişte uygulanan OBP'nin 'irticacı çevrelere yaradığı' iddia edilmiş, gerekli kanuni düzenlemenin gecikmesi halinde OBP'nin getirdiği katsayıların minimize edilmesi istenmiştir. 2547 sayılı kanunun YÖK'e tanıdığı ayarlama yapma yetkisinin hatırlatıldığı belge 14 Temmuz 1998 tarihlidir. Bu tarih YÖK Başkanı Prof. Dr. Kemal Gürüz'ün katsayı ve tek sınav sistemine geçildiğini açıkladığı 30 Temmuz 1998 tarihli toplantının hemen öncesine tekabül etmektedir.

TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma Komisyon Raporuna eklenen, 28 Şubat sürecinde TSK'nın verdiği brifinglerin metinlerine göre Genelkurmay'ın İmam Hatip Okulları ile ilgili özel bir baskı çabası olduğu görülmektedir.[261] Brifing metninde;

> *"...*
>
> *-İrticai kesimin İslam devletinin kalesi olarak gördükleri imam hatip okullarında ise, durum daha da düşündürücüdür. 1995 verileri ile yapılan bir çalışmada, ülkemizdeki 561 İmam Hatip Lisesi'nde 492 bin 809 öğrenci bulunduğu ve yılda 53 bin 553 kişinin mezun olduğu tespit edilmiştir. Oysaki yıllık imam ihtiyacı 2 bin 288 kişidir. İhtiyaç fazlası 51 bin 345 kişinin, özellikle hukuk, siyasal bilgiler ve polis akademilerine bilinçli olarak*

[260] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s. 296.
[261] TBMM Raporu, s.1072.

yönlendirilmesinin amacı, kısa ve orta vadede devlet kadrolarını işgal ederek siyasal İslam olgusu içinde, İslami bir devlet yapısını oluşturmaktır.

- Öte yandan 92 bin 700 din görevlisinin mevcut olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yıllık din hizmetlerinde istihdam edilecek personel ihtiyaç sayısı 2 bin 288 kişi olarak belirlenmesine rağmen; adından da anlaşılacağı üzere, din hizmetlerinde istihdam edilmesi gereken İmam Hatip Lisesi mezunlarından 51 bin 345 kişinin halen açıkta olması gerekmektedir. Ancak bu kişiler siyasal İslam'ın kadrolaşması yönünde yerlerini bulmuşlardır." denilmektedir.

Ön yargılar ve tahminler ile yapılan bu değerlendirme TSK'nın İmam Hatip Okulları'na bakışının anlaşılması adına dikkate değerdir.

3.2.3 İmam Hatiplerde Kılık Kıyafet Yönetmeliği

İmam Hatip Okulları kız öğrenci kabul etmeye başladığı tarihten itibaren öğrenciler kendi talepleri doğrultusunda başörtüsü ile derslere girmişlerdir. Meslek derslerinin getirdiği yükümlülük gereği de başörtülü olan öğrenciler, çıkarılan kılık kıyafet yönetmelikleriyle başlarını açarak okula girmeye zorlanmışlardır. Nisan 1997'de dönemin Bursa Valisi Orhan Taşanlar bilgi ekinde Garnizon Komutanlığı bulunduğu halde, kaymakamlara ve resmi kuruluşlara Kıyafet Yönetmeliği konulu bir yazı göndermiştir.[262] Herkesin kıyafet bakımından yönetmelik hükümlerine uymaları gerektiği, aksi halde işlem yapılacağının bildirildiği resmi yazı 1980 askeri darbesinin ardından hazırlanıp uygulamaya konulan kılık kıyafet yönetmeliğini hatırlatmaktadır.

Haziran 1997'de Kurulan ANASOL-D Hükümetinin Milli Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay'ın "Genelge 1998/04" başlıklı resmi yazısında ise İHL'deki kız öğrenci ve öğretmenlerin Kur'an-ı Kerim dersi de dâhil olmak üzere istisnasız tüm derslerde başlarını açmaları istenmiştir. Bursa İmam Hatip Lisesi'ne başlayan uygulama süreç içerisinde Türkiye'nin tamamında uygulamaya koyulmuş, başta İstanbul olmak üzere özellikle büyükşehirlerde yoğun tepkilere sebep olmuştur.

[262] Ünsür, s.306.

1997-1998 öğretim yılında 571 olan İHL ve AİHL sayısı 2002-2003 eğitim öğretim döneminde 536'ya düşmüş, yani 35 İmam Hatip Lisesi kapatılmış, yine 28 Şubat öncesi 601 bine kadar yükselen öğrenci nüfusu, 2002-2003 yılına gelindiğinde toplam 65 bin öğrenciye kadar gerilemiştir.[263]

3.2.4 Katsayı Uygulamasının Kaldırılması

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleşen Genel Seçimler sonucu tek başına iktidara gelen Ak Parti, seçim meydanlarında, tabanına verdiği İmam Hatiplerde yaşanan sıkıntıları çözme sözünü 2004 yılına dek yerine getirememiştir. Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kurulan 2. AK Parti Hükümeti döneminde katsayı uygulamasının hafifletilmesi için 4 Mayıs 2004 tarihinde "Yükseköğretim Kanunu ve Yüksek Öğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısının 5. maddesi ve 2547 sayılı kanunun 45. maddesinin (a) fıkrasının değiştirilmesi teklifi" Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulmuştur. Yaşanan tartışmalar ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in veto ettiği yasa değişikliği "Avrupa Birliği'ni öncelikli gören" hükümet tarafından bir süre dondurulmuştur.[264]

2007'de yapılan Genel Seçimler sonucunda yeniden tek başına iktidar olan Ak Parti, katsayı uygulamasının kaldırılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuş ve katsayı uygulaması 21 Temmuz 2009 tarihinde kaldırıldığı resmen açıklanmıştır. Ancak İstanbul barosu kararın iptali için Danıştay'a başvurmuş, karar iptal edilince YÖK katsayı eşitsizliğini tamamen ortadan kaldırıp tüm öğrencilerin eşit koşullarda sınava girmeleri için 2010 yılında yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Öğrencilerin puanlarının alana yönelik tercihlerinde 0,15, alan dışı tercihlerinde 0,13 ile çarpılacak olan bu düzenleme de Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer'in 1 Aralık 2011 tarihinde açıkladığı yeni bir karar ile kaldırılmıştır. Son uygulanan puan sisteminde herkesin puanının 0,12 ile çarpılma yoluna gidileceğini belirtilmiştir. Bu kararla tüm ortaöğretim mezunu öğrenciler eşit şartlarda üniversiteye giriş hakkı kazanmıştır.[265]

---

[263] Öcal, 100. Yılında İmam Hatipler, s.188.
[264] TESEV Raporu, s.75.
[265] Erkan Altıntaş, "Öğrencilerde İmam Hatip Lisesi Algısı (Batman örneği)",**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Hitit Üniversitesi SBE 2016, s.40.

3.2.5 Yeniden Açılan İmam Hatip Ortaokulları

28 Şubat sürecinde 8 yıllık kesintisiz eğitim ile kapatılan İmam Hatip Ortaokulları, kamuoyunda 4+4+4 kademeli eğitim yasası olarak bilinen 30 Mart 2012 tarihli 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la birlikte yeniden açılmıştır.[266]

Bu yasa dört yıllık ortaokulları normal ortaokullar ve İmam Hatip Ortaokulları olarak iki eşit türe ayırmıştır. Söz konusu yasa esnek ve kademeli yapısıyla İmam Hatip Ortaokulları'ndan mezun olanlara istedikleri lise türüne gitme hakkı vermiştir. İlgili düzenleme ile 4. sınıfı bitiren öğrenciye ikametine yakın bulunan İmam Hatip Ortaokulu'na gitme hakkı tanınmaktadır.

3.2.6 İmam Hatipli Kimliğine Bakış

İmam Hatip Okulları, hiç şüphesiz başlangıçta cenaze defni, ezan okuma, namaz kıldırma gibi görevleri yerine getirmesi için halkın talep ettiği insan modeli yetiştirmek için kurulmuştur. Ancak bu durum toplumun kendisine dini pratikleri yerine getirmede hizmet edecek insan tipiyle sınırlı kalmamaktadır. Doç. Dr. İsmail Sağlam, İmam Hatip Okulları'nda yetişmesinin arzu edildiği insan modelini şöyle özetler:

> *"Halkın ihtiyacı olan bazı din görevlerini yerine getirmekle beraber, halkla bütünleşerek dini hayatın canlanmasına ve yeni yetişen nesillere aktarılmasına öncülük edecek, aynı zamanda daha ileri seviyede bilgi ve birikim elde ederek dini yaşayışın hayatın her alanında yaşanabileceğini gösterecek insanlar yetiştirmektir."*

İmam Hatip camiası için önemli isimlerden biri olan Mahmut Celalettin Ökten, İmam Hatipler'de yetiştirmek istediği öğrenci modelini şöyle özetler: *"Asrın ilmiyle mücehhez, şark ve gaybı bilen, tavizsiz fakat müsamahakar din alimi yetiştirmek*

[266] **Resmi Gazete**, Sayı: 28261, 11 Nisan 2012.

istiyorum… Bu okullarda okuyanların felsefe, sosyoloji, psikoloji, fizik, kimya ve matematiğin yanında tabii ki dini ilimlerde de iyi yetişmeleri gerekir."[267]

Yukarıda tanımı yapılan İmam Hatipli Kimliği toplumda da karşılığını bulmuş, her ne kadar yöneticiler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılsa da İmam Hatip Okulları halkın teveccühünü görmüştür. Yasak ve dayatmaların olmadığı her dönemde öğrenci rakamları katlanarak atmış olan İmam Hatip öğrencileri, sınırlandırılması, denetlenmesi gereken kişiler, 'rejim karşıtı terör yanlıları' oldukları fikrine sahip pek çok kişi tarafından da müspet olarak anılmışlardır. Medyada 28 Şubat sürecinin öne çıkan isimlerinden olan ve sürece yön vermede katkısı olduğunu yıllar sonra kendi köşesinden itiraf eden M. Ali Birand,[268] 27 Temmuz 1997 tarihli köşe yazısında İmam Hatipler'in devlet liselerinden farkının, daha iyi, disiplinli, iyi eğitimli ve temiz olmasından ileri geldiğini söylemektedir.[269] Tüm bu değerlendirmelerden sonra Türk toplumunda İmam Hatipli kimliğinin genel anlamda olumlu anlam taşıdığından bahsetmek yanlış olmayacaktır.

28 Şubat sürecinde İmam hatipler aleyhinde gerçekleşen pek çok düzenleme ile çok sayıda hak ihlali gerçekleştirilmiş, toplum nezdinde olumlu yönde kabul görmüş bu okulların karşı karşıya kaldığı dayatmacı tutum, halk tarafından protestolarla sebep olmuştur. İmam Hatipler ile ilgili uygulamalar medyada da sıklıkla yer almıştır. 28 Şubat sürecinin ana gündem maddelerinden biri haline getirilen İmam Hatip Okulları, siyasal iktidarı yıpratmak amacı güdenlerin de manipüle ettiği toplumsal bir probleme dönüştürülmeye çalışılmıştır. Medya konu ile ilgili mesnetsiz ve kanıtsız iddialarda bulunmuş, İmam Hatip okulları üzerinden toplum mühendisliği yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde, ana akım medyada yayınlanan İmam Hatip Okulları ile ilgili haberler detaylı olarak incelenecektir.

---

[267] Hayrettin Karaman, **İmam Hatiplilik Şuuru,**1. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.135.
[268] **Hürriyet Gazetesi**, "…Evet Genlerimizde darbecilik vardı…",19 Mayıs 2011.
[269] M. Ali Birand, "İmam Hatipler İle Devlet Okulları Farkı", **Sabah Gazetesi,** 27 Nisan 1997.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM, 28 ŞUBAT SÜRECİNDE SABAH VE HÜRRİYET GAZETELERİNDE İMAM HATİP OKULLARI İLE İLGİLİ YAYINLANAN HABERLERİN SÖYLEM ANALİZİ

4.1. ÇALIŞMADA ANALİZ EDİLECEK SORUNSAL

Toplumun gündemi takip etme dinamikleri incelendiğinde yazılı basın, tarihinin her döneminde ilk sıralarda yer almıştır. Yazılı basının kitleler üzerinde etki gücü ise hep çok yüksek olmuş, -daha önceki bölümlerde irdelendiği gibi- medya patronları da sıklıkla bu gücü, bilgi-haber aktarmanın ötesinde kamuoyu oluşturmak ya da yönlendirmekte kullanmışlardır. Teun Adrian van Dijk: "Dünyada olup bitenlerle ilgili bilginin elde edilmesi ve dolayısıyla kanaat oluşumu, çoğunluk tarafından paylaşılan basın ve televizyondaki haber söyleminden kaynaklanır."[270] demektedir. Tam da bu işlevi ile yazılı basın, daha önceki bölümlerde de irdelendiği gibi, tüm dünyada toplumda kanaat oluşturmak, belli bir konuda refleks geliştirmek ve propaganda amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Türkiye'de de cumhuriyetin kurulmasından önce kullanılmaya başlanan yazılı basının etki gücü cumhuriyetin ilanından sonra da sürdürülmüş, toplum dinamikleri basın aracılığı ile inşa edilmeye yahut denetlenmeye çalışılmıştır. Basının bu etki gücünü ziyadesiyle kullanan güçlerden biri de kuşkusuz silahlı kuvvetler olmuştur.

Türkiye'de siyasi kültürün şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri olan ordu ve silahlı darbe tehdidi yadsınamaz bir gerçektir. Karabelias, sivil ve askeri ilişkiler ile ilgili 1998 yılında yaptığı Türkiye ve Yunanistan karşılaştırmalı analizde, orduya asker alım şekilleri, seçilenlerin yetiştirilmesi, yüksek rütbeli askerlerin davranışlarını irdeledikten sonra "*Ordu kurumsal olarak kendisini Kemalist ideolojinin yegâne koruyucusu olarak görmektedir"*[271] demektedir. Bu reflekslerle hareket ederek sivil yönetimi domine etme arzusunda olan silahlı kuvvetler ise cumhuriyetin ilanından beri yönetime el koyarak demokrasiyi pek çok kez sekteye uğratmıştır.

[270] van Dijk, 1999.
[271] Gerassimos Karabelias, "Civil-Military Relations: a Comparative Analysis of the Role of the Military in the Political Transformation of Post-war Turkey and Greece: 1980-1995", 1998, http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/karabeli.pdf. (07 Mart 2019).

Türkiye siyaseti üzerinde her zaman gücünü hissettiren silahlı kuvvetlerin, dönemin şartlarına göre farklı yöntemler kullanması sivil yönetimin üzerindeki baskıyı da değiştirmiştir. "28 Şubat Post-Modern Darbe olarak tanımlanan dönemde, "topuyla tüfeğiyle siyaseti dizayn eden bir ordudan "maliyeti" daha düşük fakat etki bakımından güçlü taktikleri kullanan bir orduya yönelinmesi bu dönemin gerekliliğindendir."[272] Devran, Türkiye'de tek kanallı radyo ve televizyon döneminde kitle iletişimi kontrol edebilmek için TRT'yi ele geçirmenin yeterli olduğunu ancak iletişim teknolojilerindeki gelişimlerle birlikte söylemlerin ulusal ölçekte kontrol edilmesinin zorlaştığını, medyanın niteliği değiştikçe asker, sivil siyaset ve toplum arasındaki iletişimin boyut değiştirdiğini söylemektedir.[273] 28 Şubat sürecinde de ordu geleneksel darbe araçlarını kullanmamış, toplum üzerinde etki gücü yüksek olan basında etkinliğini göstererek, sivil iktidarı istifaya zorlamıştır.

Askerin basın aracılığıyla iktidarı yıpratmak için kullandığı alanlardan birisi, din ağırlıklı eğitimi ile Türkiye gündeminde olan İmam Hatip okulları olmuştur. Sivil iktidara yönetimden el çektirmek amacıyla, bu okullar hakkında yapılan haberler manipüle edilmiştir. Basının toplum üzerindeki etki gücünü göstermesi ve en bilinen örneklerden olması bakımından, araştırma kapsamına alınan gazetelerin dışında olmasına rağmen ana akım medyanın güçlü aktörlerinden olan Milliyet Gazetesi'nin 13 Kasım 1996 tarihli sayısında yer alan Yalçın Doğan'ın köşe yazısı dikkate değerdir.

Türk basınında günümüzü de kapsayacak şekilde sıkça kullanılan ve medya tarafından dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan'a atfedilen *"İmam Hatip Okulları arka bahçemizdir"* beyanı esasen ilk kez Milliyet'te, Yalçın Doğan'ın *"RP'nin Arka Bahçesi"*[274] başlıklı yazısında kullanılmıştır. Yıllar boyu kendisi, avukatı ve partisi tarafından tekzip edilmesine rağmen Necmettin Erbakan bu söylem ile eleştirilmiş, İmam Hatip okulları ise Refah Partisi ile ilişkilendirilerek politize edilmeye çalışılmıştır.

---

[272] Halil Peçe ve İlhan Bilici, "Türk Siyasal Hayatında Asker-Sivil İlişkileri, 15 Temmuz ve Dinî Gruplar Meselesi", 2018, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/506654, (11 Aralık 2018).
[273] Devran, 15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı, s.4.
[274] Yalçın Doğan, "RP'nin Arka Bahçesi", **Milliyet Gazetesi,** 13 Kasım 1996, s.15.

Doğan'ın bahsi geçen köşe yazısı şöyle:

> *"...*
>
> *Son günlerin modasına uygun, bu kez RP'li Ceylan Türkiye'yi ayağa kaldırıyor. İki yıl önce Hollanda'da yaptığı bir konuşma, önceki akşam TV'de yayınlanıyor. Sözüm ona, "İmam Hatip Okulları'nın liseye dönüştürülmesi ve buradan mezun olanların üniversitelere girmesi 1974 CHP-MSP hükümetine" dayanıyormuş!.. Az kalsın harp okullarına da gireceklermiş, ama Fahri Korutürk engellemiş!.. Hiçbiri doğru değil.*
>
> *...*
>
> *İH'ler lise olunca, mezunları ilk kez 1976'da yani MC döneminde* ***"sadece İlahiyat Fakültesi'ne girme hakkını"*** *kazanıyor. Bir başka ara rejim sırasında, 12 Eylül döneminde, 16.6.1983'te, aynı yasadaki bir değişiklikle,* ***"İH liseleri hem mesleğe, hem yüksek öğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan kurumlar"*** *olarak tanımlanıyor. Bu tanım İH liselerinden mezun olanlara* ***"harp okulları hariç, tüm üniversitelere girme hakkını"*** *getiriyor.*
>
> *...*
>
> *İH mezunları üniversitelerde genellikle* ***"hukuk ve kamu yönetimi"*** *tercih ediyor. Oradan İçişleri, Emniyet ve Adalet birimlerine yerleşiyor. RP'nin kadroları buralarda oluşuyor. İH'ler gerçekte RP'nin arka bahçesi!.."*

Doğan'ın yazısında iddia ettiğinin aksine, yapılan araştırmalar göstermektedir ki 1995-1996 Eğitim Öğretim yılında, İmam Hatip Okullarından mezun olan 79 bin 238 kişiden[275] %23'ü İlahiyat bölümünü tercih etmiş, buna karşılık %16'lık bir bölüm Hukuk Fakültesi'ni seçmiştir.[276] (Tercih edilen diğer bazı bölümlerin yüzde oranları ise şöyle; %18.8 Mühendislik, %14.2 Tıp, %10.4 Sosyal Bilimler, %6.4 Askeri Eğitim, %6.0 bilinmiyor. Araştırmaya göre yükseköğrenim tercih etmeyecek öğrencilerin oranı %4.6.)

[275] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri. s.267.
[276] PİAR-Gallup Kamuoyu Araştırma Şirketi, "İmam Hatip Lisesi Araştırması", Nisan 1997.http://www.piararastirma.com/ArastirmaAlani-egitim-29, (26 Ocak 2018).

Bu rakamlara rağmen Yalçın Doğan, İmam Hatip Okulu öğrencilerinin gerçeğin aksine hukuk ve kamu yönetimi bölümlerini tercih ettiklerini söyleyerek, İmam Hatip Okulları hakkında toplumda olumsuz kanaat geliştirmenin yanı sıra Refah Partisi'nin kadrolaştığı düşüncesinin doğmasını sağlamıştır.

Doğan'ın köşe yazısında ilk kez telaffuz edilen ve daha sonra genel geçer bir yargıya dönüştürülen "İmam Hatipler RP'nin arka bahçesidir" söylemi, 2 Nisan 1997'de Ana Vatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın açıklamalarında da yer almıştır. Hürriyet Gazetesi'nde *"Yılmaz: Orta Yol Olmazsa İç Savaş Çıkar"* başlığı ile çıkan haberde Yılmaz;[277]

> *"Birbirine zıt gibi görünen bu iki zihniyet temelde aynı anlayışa sahiptir. Biri milletimizi sola çekmeye, diğeri sağa çekmeye çalışmaktadır. CHP çizgisine, halkımız demokrasiye geçişle dur demiştir. RP Türkiye'yi Araplaştırmaya, Acemleştirmeye çalışmaktadır. Biz bu iki kutbun partisiyle mutabık olamayız. Biri ister ki, okullar dinsiz ve milliyetsiz bir nesil yetiştirsin. Diğeri İmam Hatipler onların arka bahçesi, yetiştirenler mücahitleridir. Biz evlatlarımızın ne dinsiz, ne de yobaz olarak yetişmesini istiyoruz."* demiştir.

Yılmaz'dan yirmi iki gün sonra Bülent Ecevit de;

> *"Kesintisiz sekiz yıllık eğitim rejim için önemli. İki ayrı kuşak yetiştiriliyor. Erbakan İmam Hatipleri kendi fidanlığı gibi görüyor. Bu okullar Refah Partisi'nin arka bahçesi olmamalı."* açıklamalarında bulunmuştur.[278]

Bu gündemin üzerinden yıllar geçmesine rağmen 2004 yılında Cüneyt Ülsever'in Hürriyet'teki köşesinde *"İmam Hatipler ve Erbakan*" başlıklı yazısında kaleme aldığı şu cümleler yapılan yönlendirme çabasının başarısını ortaya koymaktadır:

> *"Necmettin Erbakan İmam Hatipler için 'onlar bizim arka bahçemiz!' dememiş miydi?*

[277] **Hürriyet Gazetesi,** "Yılmaz: Orta yol olmazsa iç savaş çıkar",3 Nisan 1997, s.1-35.
[278] **Hürriyet Gazetesi**, 24 Nisan 1997, s.37.

... 'Onlar bizim arka bahçemiz' sözü Türkiye'nin her köşesinde, eski RP'liler dışında her türlü görüş, inanç ve cinsten insan tarafından ortak korku korosu olarak seslendiriliyor.

...İmam Hatipli gençlere en fazla zarar veren insan maalesef Necmettin Erbakan'dır."[279]

Ülsever'e, bu cümlelerinden dolayı Erbakan'ın avukatı Av. Muzaffer Önder bir mektup göndermiş, müvekkili olan Erbakan'ın bu konudan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve kendisinden tekzip yayınlamasını istemiştir.[280] Fakat Ülsever'in gelecek tarihli yazıları incelendiğinde böyle bir düzeltme yayınlamadığı görülmüştür.

Kamuoyunda etki gücü yüksek olan, ana akım olarak nitelendirilen gazete ve televizyon programlarında yayınlanan yukarıdaki örneklere benzer yorum ve haberler toplumda, İmam Hatip Okulları hakkında olumsuz bir ön yargının yerleşmesine aracılık etmişlerdir. 28 Şubat MGK kararlarının da alındığı 1997 yılında bu ve benzer haberler iktidar partisini yıpratarak yönetimden el çektirmek amacıyla bilinçli olarak arttırılmıştır.

Yukarıda alıntılanan haber ve köşe yazısı araştırma kapsamında seçilen kaynaklardan olmaması araştırmanın birimi ile uyum sağlamaması nedeniyle eleştirel söylem analizine dâhil edilmemişlerdir. Bu bölümde kullanılan yazı ve haberler, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde analiz edilecek haberlerin alt metninin daha iyi anlaşılabilmesi için kullanılmışlardır.

Çalışmanın bu bölümünde İmam Hatip Okulları ile ilgili Sabah Gazetesi ve Hürriyet Gazetesi'nde çıkan haberler incelenecektir. Analizi yapılacak gazeteler, incelenen döneme ait okunma oranları sebebi ile tercih edilmiştir.[281] Çalışmada, yayınların söyleminde yer alan ideolojik üretimin, medya kuruluşunun bağlı bulunduğu holding gruplarının ideolojik atmosferinin etkisinde olduğu, örnek haberlerin söylem çözümlemesine gidilerek analiz edilmiştir.

---

[279] Cüneyt Ülsever,"İmam Hatipler ve Erbakan", **Hürriyet Gazetesi,** 21 Haziran 2004, s.23.
[280] **Milli Gazete,** 24 Haziran 2004.
[281] TUİK, "1993-2000 Yıllarında Türkiye'de Süreli Yayın Okunma Oranları", https://biruni.tuik.gov.tr, (30 Ocak 2017).

Gazete haberlerinin analizi yapılırken, öznel değerlendirmelerden uzak durularak, konu ve olaylar arasındaki bağlantılar-çelişkiler incelemeye tabi olan gazetelerin aynı haftadaki benzer haber ve köşe yazılarıyla ve farklı ideolojik çizgide yayın yapan gazeteler ile karşılaştırılarak ortaya çıkarılacaktır.

4.2. ARAŞTIRMANIN METODU

İdeoloji nedir? İdeoloji; siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir siyasi partinin, bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel, ahlaki, estetik düşünceler bütünüdür. [282]

İdeolojiler, toplumsal oluşum olarak ancak dil ile ortaya çıkabilmesi, ancak dilde anlatım bulması nedeniyle söylem ile doğrudan ilişkilidir.[283] Bu bağlamda büyük ölçüde söylem aracılığıyla yayılmakta oldukları söylenebilir.

Söylem ise; basit olarak kullanılan dil ve dil pratiğidir; sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi sosyal hayatın diğer yönleriyle de ilişkilidir.[284] Söylem için iç içe geçmiş katmanlar bütünüdür de denilebilir. Özel bir amaçla incelenerek bu katmanlar ayrı ayrı çözümlendiğinde söylemin anlamlandırılması mümkün olabilmektedir. Aksi takdirde ideolojik söylem bir bütün olarak aktarılanın bilinçaltına yerleşme ve güdümleme amacı taşır.

İdeolojik kontrol araçları egemen kesimde yer alanlar tarafından kontrol edilmektedir. Söz konusu ideolojik araçların en önemlisi medyadır. Haberin söylemi düşünüldüğünde en basit bilgide dahi pek çok katmanın üst üste bindiğinden söz edilebilir. Bu katmanlar ile hâkim ideoloji yeniden ve yeniden inşa edilmektedir.[285] İnal'a göre; dil ve söylem, toplumdaki güç/iktidar ilişkilerinin dayandığı cinsel, etnik, dinsel farklılıkların yansıdığı bir mücadele alanıdır. Haber içinde sözcük seçimleri ise belli bir

---

[282] Doğu Ergil, "İdeoloji Üzerine Düşünceler", [Elektronik Versiyon], Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1983, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000099562/5000092724, (8 Nisan 2019)

[283] Leyla Ilgın, "Söylem ve İdeoloji-Mitoloji-Din-İdeoloji", Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (hzl), **Söylem ve İdeoloji** içinde, 2. Basım, İstanbul: Su Yayınları, 2015.s. 292.

[284] Edibe Sözen, **Söylem,**1. Basım, İstanbul: Paradigma Yayınları,1999, s.20.

[285] Ömer Özer, **Kazanılmış Hakların Tersine Çevrilmesi,**4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.106.

ideolojik seçimi ve tavrı yansıtır.[286] Devran ise sözcüklerin kullanıldıkları bağlama ve biçime göre sözlükteki anlamlarının ötesinde anlamlar ifade etmektedir ve kültürel anlam da ifade edebilirler.[287] Bu ideolojik seçimleri ve anlamları ortaya çıkarmak için söylem analizinden faydalanmak gerekmektedir.

1970'lerden sonra akademik çevrelerde kültürel çalışmalar kapsamında gelişmeye başlayan söylem analizi, sosyal ve kültürel araştırmalarda kullanılan bir çözümleme yöntemidir. Söylem analizi, incelediği bir söylemde değişen ve dönüşen bilgileri ortaya çıkarır. "Aktarılan bilgi ne söylemek istiyor?" sorusunun yanıtıdır.

Kültürel çalışmaların, özellikle medya incelemesi açısından, haber araştırmaları yapılırken kullandığı alanlardan biri eleştirel söylem çözümlemesi alanıdır. Türkiye'de doksanlı yıllardan beri eleştirel haber çözümlemeleri yapılmaktadır. Söylem çözümlemesi yapılırken odak nokta yalnız dil iken, eleştirel söylem çözümlemesi ideolojik boyutu da çalışmaya dâhil eder.

Bu çalışma kapsamında alandaki çalışmalarıyla öne çıkan isim Teun Adrian van Dijk'in eleştirel haber çözümleme modeli kullanılacaktır. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni, haberin ideolojik sunumunun ortaya çıkarılmasına uygun bir model öneriyor olmasıdır. Van Dijk, bu alanda çalışmalar yürüten Allan Bell, Norman Fairclough, Phil Graham ve Michael Pecheux gibi isimlerin çözümlemelerinden daha etkili tanımlamalar sunar. Diğerlerinin aksine ideolojiye vurgu yapan, alandaki çalışmalara göndermelerde bulunan ve haberi farklı yönleri ile analiz eden Van Dijk, daha kapsamlı ama daha muntazam bir çözümleme sunar.

Devran, Van Dijk'in formüle ettiği haber çözümlemesi yöntemini; metnin içeriği, retoriği, semantiği ve anlatı yapısını kapsamaktadır der. Yöntemin mikro ve makro yapının çözümlenmesi şeklinde tasarlandığını söyleyen Devran, mikro yapı çözümlemesinde metnin sesleri, sözcükleri, cümle yapıları ve anlamlarının ele

[286] Ayşe İnal. **Haberi Okumak**,2. Basım, İstanbul: Temuçin Yayınları, 1996, s.73.
[287] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji**, s.101.

alındığından söz ederken, makro yapıda metnin teması, tematik yapısı, konusu gibi söylemin bütün boyutlarının ele alındığını ifade eder.[288]

Özer'e göre ise Van Dijk'ın sunduğu eleştirel haber çözümleme modeli şu şekilde açıklanabilir:

1. Ortalama Etkileşim Stratejileri
    a. Kendini Olumlu Sunma
    b. Ötekini Olumlu Sunma
2. Bizim "İyi" Onların "Kötü" eylemlerini içeren Makro Dil Edimleri
    a. Suçlama
    b. Savunma
3. Anlamsal Makro Yapılar: Tema Seçimi
    a. Biz/Onlar hakkındaki olumlu/olumsuz temaları önemsizleştirmek/önemini azaltmak
4. Global olanı destekleyen ve tamamlayan yerel dil edimleri
    a. Suçlamaları kanıtlayan ifadeler
5. Bizim - Onların olumlu/olumsuz eylemler açısından yerel anlamlar
    a. Çok-az detay vermek
    b. Genel-Özel olma
    c. Belirsiz (üstü kapalı) olma-Kesin olma
    d. Açık-Dolaylı olma
    e. Vs.
6. Sözlük: bizim için olumlu, onlar için olumsuz sözcükler seçme
7. Yerel sözdizimi
    a. Bizim - Onların olumlu/olumsuz sorumluluklarımızı vurgulayan /önemini azaltan aktif vs. pasif cümleler
8. Retorik Figürler
    a. Olumlu-olumsuz anlamalarda abartı vs. örtmece
    b. Bizim-Onların olumlu/olumsuz varlıklarını vurgulayan kinaye ve metaforlar
9. İfadeler: Ses ve Görsel

[288] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.64.

a. Olumlu-olumsuz anlamları vurgulamak (geniş, koyu)
b. Olumlu/olumsuz anlamlar için düzen (birinci, sonuncu; en üst, en alt)[289]

Çalışmada Teun Van Dijk'ın yukarıda modeli verilen Eleştirel Söylem Çözümlemesi kullanılarak, 28 Şubat Darbe sürecinde yayın yapan iki gazetenin, (Sabah ve Hürriyet Gazeteleri) "Analiz Edilen Sorunsal" bölümünde detayları ile açıklanan konuya içkin haberleri sunuş biçimleri ortaya konulacaktır. Çalışmada haberlerin söyleminde yapılan ideolojik üretim, bağlantılı haber ve köşe yazıları da kullanılarak analiz edilecektir.

4.3. AARAŞTIRMANIN BİRİMİ

Araştırmanın örneklemini 1996-2001 yılları arasında Sabah ve Hürriyet Gazetelerinde İmam Hatip Okulları ile ilgili yayınlanan haberler oluşturmaktadır. Her ne kadar 28 Şubat sürecinin tarihsel olarak geriye ve ileriye doğru kökenleri ve etkileri olduğu varsayılsa da incelemeye bir sınırlama getirmek amacıyla, 28 Şubat MGK kararlarının öncesinde, sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasasının tartışılmaya başlandığı 15. Milli Eğitim Şura'sının hemen sonrası ve 2001 yılında İmam Hatip Okulları'nda başörtüsü eylemlerinin sonlandırılması ile arasındaki süre temel alınacaktır.

4.4. BULGULAR VE ANALİZİ

4.4.1. Sabah Gazetesi 11.10.1996 Tarihli Yayın

Çalışma kapsamında seçilen süreli yayınlarda 1996 yılına ait incelenebilecek tek haber Sabah Gazetesi'nin 11 Ekim 1996 tarihli baskısında baş sayfadan anons ve sayfa 22'de devamı verilen *"İmam Hatip'te Büyük Tahrik"* başlıklı haberidir.

Başlık: *İmam Hatip'te Büyük Tahrik*[290]

[289] Ömer Özer, **Haber, Söylem, İdeoloji**, 1. Basım, İstanbul: Literatürk Yayınları, 2011, s.127-128
[290] **Sabah Gazetesi,** "İmam Hatipte büyük tahrik",11 Ekim 1996, s.1\22.

Başlık tek başına okunduğunda provokasyon yapan birilerinin, İmam Hatip Okulları hakkında kışkırtıcı eylemler yaptığı düşünülmektedir. Başlık altında yer alan spot da başlığı destekler içeriktedir:

> *"Üsküdar İmam Hatip Lisesi'ne dışarıdan gelen bir grup, okuldaki öğrencileri de kışkırtarak şeriat gösterisi yaptı. Okuldaki bir öğretmenin Kur'an-ı Kerim ve din aleyhine sözler sarf etmesini protesto ettiğini iddia eden gruba, polis müdahalede bulunmadı."*

Başlığı destekleyen spotta İmam Hatip Lisesi'ne gelen provokatörlerin öğrencileri kışkırttığı ve eylem yapmaya yönlendirdiği anlamı açıkça verilmiştir. Polisin gruba müdahale etmediğinin, haberin öz bölümü olan spotta verilmesi, polisin gruba müsamaha gösterdiği, güvenlik güçlerinin karışıklığa göz yumduğu şeklinde tercüme edilebilir. Cümle yapılarına bakıldığında, aktif ve pasif her iki tür cümle yapısı olduğundan söz edilebilir. "Kışkırtılan öğrenciler" pasif, "şeriat gösterisi yapan eylemciler" aktif, "polis müdahalede bulunmadı" pasif cümle yapısındadır.

Retorik unsur olarak haberin fotoğrafları işlevseldir. İlk sayfada başlığın hemen altında yer alan eylem fotoğrafının bitişiğine, başlığı ve haber içeriği olmayan sadece fotoğraf ve fotoğraf altı yazısı bulunan farklı bir haberin görseli yerleştirilmiştir. Yakalanan bir terör örgütünün el konulan silahlarının olduğu fotoğraf, İmam Hatip öğrencilerinin okul önünde eylem yaparken çekilen görüntüsü ile yan yana konumlandırılarak okuyucu üzerinde iki görsel aynı habere ait gibi bir intiba oluşturulmaktadır.

Haber metninin yer aldığı sayfa 22'deki başlık "*İmam Hatip'te şeriatçı gösteri"* olarak verilmiştir. Başlık altında yer alan spotta *"Akit gazetesinin dünkü yayını üzerine Üsküdar İmam Hatip Lisesi önünde toplanan kalabalık bayraklar açarak şeriat çığlıkları attı"* cümlesi yer almaktadır. Yalnızca başlık ve spot üzerine analiz yapılsa dahi retorik olarak sorunun öneminin arttırıldığı, ön varsayımlar devreye sokularak kutuplaştırma stratejisi uygulandığı söylenebilir. Baş sayfada yer alan anons fotoğraflarından farklı olarak iç sayfada yer alan iki görsel incelendiğinde ise manipülatif etkinin yoğun olarak kullanımından söz edilebilir. Eylem yapan öğrencilerin göründüğü bir fotoğraf karesinin

haricinde, habere bağlı olarak olay esnasında çekilip çekilmediği anlaşılamayan bir kare daha bulunmaktadır. Bu görüntüde sadece çarşaflı kadınlar ve sarıklı erkekler yer almakta öğrenciler çerçevede yer almamaktadır. Devran, muhabirlerin karşıt oldukları kişilerin görsellerini özellikle olumsuz anlam ifade edecek şekilde paylaştıklarını ifade eder.[291] Habere ilişkin fotoğraflar da bu tespite uygun olarak konumlanmakta ve paylaşılan görsel ile öğrenciler çarşaflı/sarık-cübbeliymiş gibi bir his uyandırılmakta ve İmam Hatip Okulu öğrencileri ile ilgili bilinçli olarak hatalı algı üretilmesine katkı sunulmaktadır.

Yine sayfa 22'de fotoğraf altında *"Okul önünde toplanan 100 kişilik grup, yeşil bayraklar açıp, şeriat çığlıkları attılar"* yazmaktadır. Geçmiş bir tarih olduğu göz önüne alındığında, olayların gerçekliği tespit edilemese de haberde retorik olarak sorunun öneminin arttırıldığı ve şiddette vurgu yapıldığı tespit edilmektedir. "*Şeriat çığlıkları attılar"* söylemi ile örtük olarak "savaş naraları atmak gibi" irite edici düşüncelere vurgu yapılmıştır.

Haber Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haberde, Üsküdar İmam Hatip Lisesi'nde görev alan bir öğretmenin öğrencileri ile olan bazı tartışmaları sonucunda gelişen eylemler ve olayların Yeni Akit Gazetesi tarafından haberleştirilmesi konu edilmiştir. Haberin girişinde eylemin oluş şeklinden ziyade Yeni Akit gazetesinin olayı haberleştirmesine vurgu yapılmıştır. Bu yönü ile haber girişinde bilgi vermek yerine hedef gösterme seçilmiştir.

Haberde ana olayın sunumu yapılırken şiddet ön plana çıkarılmıştır. Eylem sırasında herhangi bir fiziki saldırı ya da polis müdahalesi olmamasına karşın, konuya özne olan öğretmen geçmiş yıllarda bir terör saldırısında ölen eşi üzerinden konumlandırılmış ve öğretmen ile ilgili herhangi başka bilgi verilmemiştir.

Sonuçlar: Haberde yer verilen olaya, kışkırtma unsuru üzerinden haber değeri atfedilmiştir. Haberde yer alan bilgilerin doğrulu ya da yanlışlığı üzerine bir kanıt sunma girişiminde bulunulmamıştır. Oysa gerçekleştirilen eylemin gerekçesinin doğruluğu

[291] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.107.

haber değeri taşımaktadır. Haber sunumunun sonuçlarına bakıldığında eylemciler sebepsiz yere öğrencileri kışkırtan ve şiddet yanlısı kişilerdir.

Haberin ikinci sonucu eylemcilerin silahlı örgütlerle ilişkili olabileceğidir. Gerek fotoğraflar gerek özne olan öğretmenin ölen eşi üzerinden tanımlanması incelendiğinde örtük olarak eylemciler, silahlı saldırı düzenleyen terör örgütleri ile yan yana getirilmiştir.

Haberin bir diğer sonucu ise şiddet yanlısı eylemcilere göz yuman polislerdir. Güvenlik güçleri izinsiz gösteri yapan ve kanun dışı sloganlar atan topluluğa müdahale etmeyerek görevini yerine getirmemiştir.

Haberde ardalan ve bağlam bilgisi bulunmaktadır. Öğretmen ile tartışan öğrenciler ve Akit Gazetesi'nin haberi eyleme öncü olaylardır. Şiddet yanlısı gruplar ile özdeşleştirilen eylemciler, bu çalışmanın ana konusu ile uyum sağlamaktadır.

Fotoğraflar, kullanılan dilin yapısı ve verilen bilginin yetersizliği incelendiğinde gazete haberi doğru olsa dahi manipülatif etkiye aracılık ettiği söylenebilir.

Analizi yapılan haberle bağlantılı olan haber ve köşe yazıları incelecek olunursa Can Ataklı'nın köşe yazısı dikkate değerdir. Sabah Gazetesi 12 Ekim 1996 tarihli baskısında yer alan köşesinde Ataklı; *"Refah ve yandaşları ortamı çok geriyor"* başlıklı bir yazı kaleme almıştır.[292] Ataklı yazısına; *"Son günlerde kiminle konuşsam söze ilk giriş 'şeriatçı akımların giderek güçlenmesi' üzerine oluyor"* cümlesiyle başlamış, daha sonra da yukarıda haberi verilen olaya yorum getirmiştir. Ataklı'nın bahsi geçen yazısında özellikle şu bölüm dikkat çekicidir:

> *"... Çok genç ve cahil oldukları anlaşılan bu kesim sanıyorum kendilerine empoze edilenleri söylüyorlardı.*
>
> *... Yarın öbür gün, 'Ben İslam'a karşı çıktığı için bu adamı öldürdüm' diye ortaya çıkanlar olursa bunun hesabını kim, nasıl verecek?"*

[292] Can Ataklı, "Refah ve Yandaşları ortamı çok geriyor", **Sabah Gazetesi,** 12 Ekim 1996, s.6.

Yine aynı gazetenin aynı hafta yayınlanan bir haberinde "*4 Yıldızlı Paşa: Endişeliyiz"*[293] başlığıyla bir haber yayınlanmıştır. Haberde Antalya'da gerçekleşen NATO Uluslararası Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda dört yıldızlı bir paşanın gazetecilerle sohbeti konu edilmiştir. Haberin spota çıkarılan ve en dikkat çeken cümlesi ise şu şekildedir:

> *"İsminin açıklanmasını istemeyen 4 yıldızlı bir paşa, gazetecilerle sohbeti sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin laiklik konusunda rahatsız olduğunu söyledi."*

Devran, gazetelerin ideolojilerinin, temsil ettikleri söylemlerin doğru olduğunu kanıtlamak için aynı konuya ilişkin açıklama ve haberlere yer veren başka haberler hazırladığını ifade eder. Böylece, objektiflik ilkesine özen gösterdiği imasıyla, belli konulardaki, söylemlerini güçlendirmektedirler.[294] Bu tespitten hareketle analiz edilen haber, bağlantılı olduğu haber ve köşe yazısı ile değerlendirildiğinde konuya ilişkin bilinçli bir yönlendirme yapıldığı düşünülmektedir.

4.4.2. Sabah Gazetesi 01.04.1997 Tarihli Yayın

Sabah Gazetesi'nin 1 Nisan 1997 günü yayınlanan sayısında yer alan "*İmam-Hatip Zirvesi*" başlıklı haber, birkaç sivil toplum örgütünün sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile ilgili tepkilerini göstermek üzere Ankara'da siyasileri ziyaretlerini konu edinmektedir.

Sürmanşet: *Mezunlar Derneği Liderleri Ziyaret Etti*[295]

Manşet: *İmam-Hatip Zirvesi*

Gazetenin on altıncı sayfasında yer alan haber fotoğrafsız olarak yayınlanmıştır. Haberin üst başlığı okunduğunda hangi mezun derneğinin hangi liderleri ziyaret ettiği anlaşılamasa da manşet dikkate alındığında söz konusu derneklerin İmam Hatip Okulu mezun dernekleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hangi liderlerin ziyaret edildiğine dair

---

[293] **Sabah Gazetesi**,"4 Yıldızlı Paşa: Endişeliyiz",13 Ekim 1996, s.1\s.19.
[294] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s. 167.
[295] **Sabah Gazetesi,** "Mezunlar Derneği Liderleri Ziyaret Etti: İmam Hatip Zirvesi", 01 Nisan 1997, s.16.

bilgi, haber içeriği okunmadan anlaşılmamaktadır. Habercilik kuralları dikkate alındığında üst başlık dikkat çekmeyi ve merak uyandırmayı hedeflemektedir.

Spotta, *"Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapıldığı saatlerde, 8 yıllık kesintisiz eğitime karşı çıkan dernekler liderleri ziyaret etti."* denilmektedir. Spotta ilk dikkat çeken *"Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapıldığı saatlerde"* cümlesidir. Devran, habere konu olan olayla ilgili zamanlamanın vurgulanmasının haber için en önemli anlam öğelerinden olduğunu söyler.[296] Bu bağlamda mezun derneklerinin liderleri ziyareti ile hiçbir ilgisi olmamasına karşın, irtica gündemi ile toplandığı belirtilen Milli Güvenlik Kurulu toplantısının, haberin anonsundan metne dâhil edilmesi dikkat çekicidir.

Ana metnin giriş cümlesinde *"İmam-Hatip liseleri için bir araya gelen İlim Yayma Cemiyeti, Ensar Vakfı, ÖNDER Vakfı ve ANİMDER sekiz yıllık temel eğitimin kesintisiz olarak uygulanmak istenmesini komplo olarak değerlendirdi"* denilmektedir. Haberin bu giriş cümlesi ile başlık ve spot arasında herhangi bir bağ kurulamamaktadır.

Haberin devamında dernek temsilcilerinden oluşan bir gurubun YDP, DSP ve DYP liderlerini ziyaret ettikleri söylemektedir. Bu ziyaretler arasında yalnızca daha önce ANAP grubunda olan YDP Başkanı Hasan Celal Güzel'in görüşme sonucunda yaptığı açıklamalara yer verilmiş; *"Daha önce ANAP gurubu olarak 5+3 için kanun teklifi vermiştik. Ordu peygamber ocağı ama tavrımızı koyarız, okulların önüne yatarız."* cümlesi alıntılanmıştır. Beyanatın doğruluğu kesin olsa dahi pek çok partide pek çok liderin görüşmesinden yalnız bu görüşmenin habere taşınması ve bu cümlelere vurgu yapılması dikkate değerdir. *"Okulların önüne yatarız"* vurgusu, İmam Hatiplerin siyasi odakların korumasında olduğu hissini uyandırmaktadır. Alıntılanan cümlede orduya karşı olan tavır ve İmam Hatip Okullarına olan korumacı tutum, ordu ile İmam Hatip Okullarının karşı cephelerde yer alan taraflar olarak yansıtmaktadır. Bu bağlamda gazete haber içeriğinde objektif olsa da tercih edilen açıklamalar ile manipülatif etkiye aracılık etmektedir.

[296] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.108.

Metnin devamında sivil toplum kuruluşlarından oluşan heyetin dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'i ve DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i ziyaretlerinden bahsedilmektedir. Bu ziyaretlerden öne çıkarılan cümleler yine sekiz yıllık kesintisiz eğitimle, okulların genel durumu ve benzeri konularla değil, İmam Hatip Okullarının belirli parti ve gruplarla özdeşleştirilmesidir.

Çiller'in programında olmamasına karşın heyeti kabul etmesine vurgu yapılmış, siyasilerin İmam Hatip heyetiyle ne kadar ilgili olduğuna bu yolla dikkat çekilmiştir. Çiller'in konuşmasından;

> *"İmam Hatipliler bir partinin güdümünde, diğer partiler de bunun karşısında gibi bir görüntü çıkıyor. Siyasi kavganın ortasında oluyorsunuz, hiçbir partinin gençlik kolları haline gelmeyin"* alıntısı yapılmıştır.

Haberde Ecevit ile olan görüşme sonrası yapılan açıklamalardan ise;

> "*Özellikle RP ve onun gibi bazı çevreler sanki Türkiye'de ayrı bir millet yetiştirmek istiyorlar. Sorun, başta RP olmak üzere dini siyasallaştıran bazı çevrelerin imam hatip okulu öğrencilerini kendi amaçladıkları bir yaşan biçiminin fidanlığı gibi görüp, göstermelerinden kaynaklanmıştır"* cümleleri kullanılmıştır.

Her iki açıklama da incelendiğinde, başka herhangi bir detayın haberde yer almaması dikkate değerdir. Verilen bilgilere göre sanki görüşmelerde yalnızca bu konunun gündem edildiği gibi bir intiba yaratmaktadır. Çiller'in *"Hiçbir partinin gençlik kolları olmayın"* açıklaması ve Ecevit'in *"İmam Hatiplerin siyasi partilerin arka bahçesi olma"* iddiasına yaptığı göndermenin kullanılması örtük olarak okurun fikrini bir noktaya çekme çabasıdır. İşaret edilen noktada İmam Hatip Okullarının iktidar partisi ile özdeşleştirilmesi söz konusudur. Yapılan görüşmelerden yalnızca bu detayların haber içeriğinde yer alması ise manipülatif etkinin açık bir örneğidir.

Haberin Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haberin girişinde konuyla ilgisi olmayan bilgiler verilerek okuyucunun dikkati belli bir odağa yönlendirilmek istenmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun toplantısı özellikle vurgulanarak bu yol ile örtük olarak

tehlike vurgusu yapılmış ve okuyucunun haber içeriğinde var olan bilgiye bakışı bir odağa çekilmiştir. Ana olayın sunumunda gazete objektif davranarak açıklamaları alıntılama yoluna gittiyse de seçilen açıklamaların birbiriyle olan benzerliği ve tek noktaya olan işaretleri manipülatif etkinin varlığını göstermektedir.

Sonuçlar: Haberde söz edilen heyetin, görüşülen liderlere taleplerinden, bu taleplere verilen vaat ya da yanıtlardan söz edilmemiş, yalnız İmam Hatip Okulları ile ilgili genel-geçer kanılarına değinilmiştir.

Yukarıda incelendiği şekli ile İmam Hatip Okullarını ordu ile karşı saflarda gösterme çabasından bahsedilebilir.

Yalnız haber içeriği dikkate alındığında dahi, İmam Hatip Okulu öğrenci, öğretmen ve velilerinin -bu yönde bir eğilimi, faaliyeti olmamasına karşın- bazı çevrelerin örgütlü mensubu gibi yansıtılması, siyasi partiler ile ilişkilendirmesi söz konusudur. Tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde gazetenin manipülatif etkiye aracılık ettiği çıkarımı yapılmaktadır.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile ilgili rahatsızlıklarını dile getirmek için liderleri ziyaret eden sivil toplum kuruluşları heyeti haberin ardalan ve bağlam bilgisidir. Gazete haberin kaynağına dair herhangi bir kaynak göstermemektedir.

Haberin yayınlandığı tarihten bir gün sonra Çetin Altan "*Şeytanın Gör Dediği"* isimli kösesinde *"Yaşam Biçiminde Alaturka Ve Alafranga Çekişmesi Sürüyor"* başlığı ile bir yazı kaleme almıştır.[297] Osmanlıdan beri "*ilerici"* ve *"gerici"* olarak nitelendirdiği halk tabakalarını tarif ederken yaşadığı dönemle ilgili şöyle bir tanımlama yapmaktadır:

> *"Bugün bir buçuk milyonu bulan Kur'an kursu ve İmam Hatip Okulu öğrencileriyle, Ankara'da Dokuzuncu Senfoniyi dinlerken çağdaşlık gösterisi yapan binlerce Türk arasında uçurum açıldıkça açılmakta.*

[297] Çetin Altan, "Şeytanın Gör Dediği: Yaşam Biçiminde alaturka ve alafranga", **Sabah Gazetesi,** 02 Nisan 1997,s.12.

Çünkü 'alaturka yaşamın' bayraktarları da, 'alafranga yaşamın' öncüleri gibi hazineden geçinme hakkına kavuşmak istiyorlar.

Yani efendim sarık, tesbih, lata ve başörtüleriyle 'ileri gelenlerden' olmak istiyorlar."

Aynı tarihli gazetenin on sekizinci sayfasında yer alan bir haber *"İmam Hatipli kızlara örgüt üyeliği suçlaması"* başlığı taşımaktadır.[298] Haberde, Diyarbakır'da lise öğrencisi olan yedi kız öğrencinin yasadışı Kürdistan İslam Partisi'ne üye oldukları gerekçesi ile yakalandıkları konu edilmektedir. Yakalanan öğrencilerin İmam Hatip öğrencisi olduğuna yapılan vurgu dikkat çekicidir.

Sabah Gazetesi'nin başyazarı olan Güngör Mengi, 3 Nisan'da yayınlanan "*Sabah Diyor Ki…"* isimli köşesinde "*Bu Eğitimle Nereye?"* başlıklı bir yazı kaleme almıştır.[299] Yazısında İmam Hatipler hakkında bir araştırmadan alıntılar yaptıktan sonra; *"... Dinsel eğitimi laik eğitimin yerine geçirme tırmanışı fark edilmiş, devlet bu gidişi durdurmaya karar vermiş, fakat hükümet direniyor. Bu okulların yanlışı, çığlık çığlığa bağırıyor…"* demiş ve İmam Hatip Okulları üzerinden hükümeti eleştirmiştir.

Yine aynı tarihli gazetede Hasan Cemal "*İmam Hatip'le Kuran Kursu"*[300] başlıklı yazısında;

> *"Hiçbir rejim, kendi temelini kemirecek insanları yetiştirmez. Biz eğer laiklik ve demokrasiyi bir hayat tarzı olarak benimsemiş isek, bunun gereğini yapmak zorundayız. Laiklik ve demokrasi düşmanlığına devlet eliyle yatırım yapılamaz. Bu ne laikliğe ne demokrasiye sığar. Bu sadece aymazlıktır.*
>
> *Sekiz yıllık temel kesintisiz olarak kabul edilmeli, İmam Hatip Liseleri ve Kur'an kursları da laiklik ve demokrasi açısından gerekli düzenlemelere tabii kılınmalıdır."* diyerek İmam Hatip Okulları

[298] **Sabah Gazetesi**, "İmam Hatipli Kızlara Örgüt Üyeliği Suçlaması",02 Nisan 1997, s.18.
[299] Güngör Mengi, "Sabah Diyor Ki: Bu Eğitimle Nereye?", **Sabah Gazetesi,** 3 Nisan 1997, s.3.
[300] Hasan Cemal, "İmam Hatiple Kur'an Kursu", **Sabah Gazetesi**,3 Nisan 1997, s.25.

öğrencilerinin, ülke geleceği için tehdit içerdiğini ima etmekte ve hükümeti göreve çağırmaktadır.

Yukarıda eleştirel söylem analizi yapılan haber konusunu farklı siyasal eğilimde yayın çizgisine sahip olan Yenişafak Gazetesi *"İmam Hatiplerin Liderler Turu"* başlığı ile yayınlamıştır.[301] Ziyaret edilen liderlerin açıklamalarından alıntıların yapıldığı haberde, sekiz yıllık kesintisiz eğitim modelinden çok 5+3 kesintili eğitim modelinin tavsiye edildiği alıntılara yer verilmiştir.

Analizi edilen gazete haberi ile karşıt gazetenin haberleri dikkate alındığında konunun objektif habercilikten uzak, kamuya bilgi aktarma amacının dışında ve her gazete tarafından bağlı bulunduğu kurumun ideolojik çizgisinde üretim yaptığı anlaşılmaktadır.

4.4.3. Sabah Gazetesi 26.04.1997 Tarihli Yayın

Sabah Gazetesi'nin 26 Nisan 1997 tarihinde yayınlanan sayısında "*Askerin Cebindeki Broşür"* başlıklı haberi "Sabah Özel Haber" logosu taşımaktadır.

Başlık: *Askerin Cebindeki Broşür*[302]

Gazetenin sürmanşetten verdiği haber ilk sayfada fotoğrafsız, devamı olan sayfa on beşte ise bir büyük fotoğraf ile yayınlanmıştır. İlk sayfada "Askerin Cebindeki Broşür" başlığı kullanılırken, haberin devamı olan on beşinci sayfada ise "*20 Sayfalık Uyarı Broşürü*" başlığı tercih edilmiştir.

Haberin başlığı okunduğunda konuya ilişkin herhangi bir bilgi vermediği ancak dikkat uyandırdığı görülmektedir. Başlığın hemen altında yer alan spotta *"Dini eğitimle Milli Görüşçü partilerin aldığı oy oranı arasındaki bağlantıyı gösteren broşürde 8 yıllık eğitimin önemi vurgulanıyor."* denilmektedir. Cümlenin girişinde yer alan *'Dini eğitimle'* tanımı, spotun geri kalan bölümünden farklı yazı karakteri ile yazılarak dikkat cümlenin bu bölümüne odaklandırılmıştır. Spot cümlesi incelenecek olursa, önemli bir bilgi paylaşmadığı merakı arttırmaya yönelik bir içerikte olduğu dikkat çekmektedir.

[301] **Yenişafak Gazetesi,** "İmam Hatiplilerin Liderler Turu",1 Nisan 1997, s.1\s.4.
[302] **Sabah Gazetesi**, "Askerin Cebindeki Broşür",26 Nisan 1997, s.1\15.

Haberin anons bölümü şu şekildedir:

> *"'Siyasal İslam'ın Yayılması" adlı broşür 20 sayfa ve kapağı fıstık yeşil renkli. Cebe sığacak büyüklükteki broşürün girişinde, "Bu çalışma devletin resmi kurumlarından kaynaklarından yararlanarak yapılmıştır' denildi.*
> *Bu gidişin sonu ne olur?*
> *Broşürde imam hatiplerin yıllar içindeki gelişimi din eğitimi, alan seçmelerin iktidarı nasıl etkileyeceği anlatılıyor. Sonuçta mevcut durumun sürmesi halinde Milli Görüşçü partilerin büyük bir çoğunlukla iktidara gelip istedikleri rejimi kuracakları hatırlatılıyor."*

Anonsun giriş paragrafında şekli, rengi, sayfa sayısı gibi detayları belirtilen ve devletin resmi kaynaklarından yararlanılarak hazırlandığı söylenen broşürün kim tarafından yapıldığı, ne amaçla hazırlandığı, askerin elinde bulunan bir broşürün nasıl elde edildiği gibi bilgilere ulaşılamamaktadır. Bu durum haberin objektifliğine olan güvenilirliği zedelemektedir.

Anonsun ikinci paragrafında, broşür içeriğin İmam Hatip Okulları ve Milli Görüş arasında organik bir bağ olduğu düşündürtülmektedir. İmam Hatip Okullarında okuyan yahut bu okullardan mezun olan her bireyin Milli Görüş hareketinin siyasi uzantısının seçmeni olduğu ile ilgili bir ön kabul yapılmaktadır.

Sayfa on beşte yer alan devam haberinde "*20 Sayfalık Uyarı Broşürü"* başlığı kullanılmıştır. Başlık altındaki spot; *"'Siyasal İslam'ın Yayılması' adlı broşürde 'Mevcut durum devam ettiği takdirde 2005 yılında şeriat isteyenler yüzde 66 ile iktidara gelecekler' deniliyor"* şeklindedir. Cümle incelendiğinde gazetenin herhangi bir yorum katmadığı, haberi yapılan broşürden alıntı yapıldığı görülmektedir.

Haber metninin ilk paragrafı şu şekildedir:

> *"Askerin cebindeki 20 sayfalık 'Siyasal İslam'ın Yayılması' adlı broşür, 'Siyasal İslam'ın yayılma çalışmaları ve din evrensel kimliği altında sürdürülen faaliyetler', 'Geleceğin seçmen ve yöneticilerinin din eğitimi ile yetiştirilme ve yönlendirilmeleri', 'Gelir dağılımındaki dengesizliğin irticai faaliyetlere etkisi' ve 'sonuç' olmak üzere dört bölümden oluşuyor."*

Metnin devamında broşürün hangi devlet kurumlarının resmi verilerine dayanarak hazırlandığı gibi detaylara ve sonuç bölümünün mesajlarına yer verilmektedir.

Haberde "*Milli Gelir ve İrticai Hareketler", "Seçen Nasıl Yetişiyor?"* ve "*Amaç, Şeriat Devleti Kurmak"* alt başlıkları yer almaktadır. "*Milli Gelir ve İrticai Hareketler"* alt başlığında, broşürde Milli Görüş hareketinin finans kaynakları ve ilişkili olduğu düşünülen yurt dışı aşırı dinci örgütlerin incelendiğinden bahsedilmektedir.

"Seçmen Nasıl Yetiştiriliyor?" alt başlığında ise broşüre göre İmam Hatip Okulları'nın açıldığı yıllar, artış oranları, öğrenci sayıları ve yıllara göre değişimi incelenmektedir. Bu alt başlık çalışma konumuzla uyumlu olduğu için dikkate değerdir.

Kur'an kurslarının ve öğrencilerinin ülke genelindeki sayısının da belirtildiği bölümde, İmam Hatip Okulları öğrencilerinin yıllar içerisindeki artış hızı, farklı dönemlerdeki siyasi iktidarların konuya yaklaşımları yer almaktadır. Haberin bu bölümünde yer alan verilerin broşürden alıntılandığına dair herhangi bir uyarı verilmemektedir. Buradan, kullanılan verilerin haberi yapan muhabir tarafından paylaşıldığı çıkarılmaktadır.

"Amaç Şeriat Devleti Kurmak" alt başlığında okullardaki öğrenci sayıları ve ihtiyaç duyulan din görevlisi sayıları verilmiştir. Haberde dikkat çekilen sayısal oranların ardından *"Bu veriler, hükümetin politikasına göre yüzde değişimlerinin çok kolay ve belirgin olarak yapılabileceğini göstermektedir"* denilmektedir. Objektiflikten uzak bu yaklaşımla, İmam Hatip Okullarının ve öğrencilerinin önlenmemesi halinde rejim değişikliğine gidecekleri, amaçlarının şeriat devleti kurmak olduğu iddia edilmektedir.

Haberin fotoğrafı ise ayrıca incelenmeye değerdir. Sayfanın tam ortasına yerleştirilen fotoğraf, bir grup çarşaflı kadının sokakta yürürken yüksek bir konumdan çekilmiş görüntüsüdür. İmam hatipler ile ilgili verilerin verildiği haberde çarşaflı kadın fotoğrafı kullanarak okuyucu kitlesi üzerinde öğrencilerin böyle giyindiklerine dair bir duygu yaratılmaya çalışılmaktadır. Nerede çekildiği belli olmayan ve yalnız sokakta yürümekte olan kadınların görüldüğü fotoğraf ile örtük olarak imam hatip öğrencilerinin haber metninde özellikle seçilen "irticacı-şeriatçı" olduklarına gönderme yapılmaktadır.

Haberin Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haberin girişinde dikkat çekmek ve merak uyandırmak amaçlanmış ve haberi yapılan broşürün en çarpıcı noktaları anonsa taşınmıştır. Ana olayın sunumunda gazete şeffaflık ilkesini göz ardı etmiş ve haberin içeriğinde yer alan bilgileri sadece tek bir odakla okuyucuya sunmuştur.

Sonuçlar: Sunumu yapılan broşür ile ilgili sayfa sayısı, rengi, boyutu, içeriğin tamamı gibi tüm detayları paylaşan gazete, ne amaçla hazırlandığı, bu çalışmayı kimin talep ettiği gibi noktaları belirtmemekle birlikte, broşür ile ilgili nasıl bir kaynaktan bilgi aldıklarına dair de herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Özel haber logosu ile verilen haberin hangi muhabir tarafından hazırlandığı bilgisi de verilmemektedir. Kaynak belirtilmemesi haberin doğruluğuna zarar vermektedir.

Haber metni içerisinde İmam Hatip Okulu öğrencilerinin Milli Görüş hareketinin doğal bir uzantısı olduğu iddiası kutuplaştırma stratejisidir. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin gelecekte iktidarı ele geçirecekleri ve şeriat devleti kuracaklarına dair düşüncenin savunulduğu haberde niyet okuyuculuğu yapılarak manipülatif bir etki uyandırılmaktadır. Toplumun savunma mekanizmalarını harekete geçirmek amacıyla ötekinin –İmam Hatip Okulu öğrencilerinin- kötü olduğunu vurgulamak için abartmalar kullanılmıştır.

Haberde ardalan bilgisi mevcut olmamakla birlikte, askerin İmam Hatip Okulları ve Milli Görüş arasında olduğunu düşündürten organik bağa dair broşür bağlam bilgisidir.

Haberin yayınlandığı 26 Nisan tarihinde gazetenin başyazarı olarak Mengi Güngör'ün *"Sabah Diyor Ki"* isimli köşesine taşıdığı *"Artık Çok Zor"*[303] başlıklı yazısının, gazetenin genel anlamda konuya yönelik ideolojik bakış açısının bir özeti olduğu söylenebilir. Bahsi geçen yazının ilgili bölümü şu şekildedir:

> *"Çağdaş devlet din dostudur. Toplumu din tacirlerinin fesadından korurken dini de korur. Türkiye Cumhuriyeti bunu kanıtlamıştır.*

[303] Güngör Mengi, "Artık çok zor", **Sabah Gazetesi**, 26 Nisan 1997, s.3.

Fakat bugün geldiğimiz nokta, dine dayalı düzene geri dönüş sürecinin başladığı konusunda ciddi kaygılara sebep oluyor.

Devlet çağın istediği niteliklere ve morale uygun vatandaş yetiştiremiyor.

Temel eğitimin kesintisiz 8 yıla çıkarılması bu hastalığa çare bulmanın birinci tedbiridir.

Bu tedbirin önündeki engel bir hükümetse, o hükümetin düşmesi kayıp değil önemli bir kazanç sayılmalıdır.

Sabah'ın bugünkü manşetine konu olan broşür, demokratik-laik devlet değerlerine bağlı vatandaşlar yetiştirmek amaçlı eğitim kurumlarına alternatif olarak açılan ve hızla çoğalan İmam Hatip okullarının tehdit yarattığını belirtiyor.

... Cumhuriyet değerlerine uygun eğitilmemiş bu insanların amaçlı olarak hukuk ve siyasal bilgiler fakülteleri ile polis akademilerine yönlendirildikleri anlatılıyor.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim, özellikle dar gelirli aile çocuklarının, 11-12 yaşında İmam Hatip Okulları tarafından teslim alınmasını önleyecektir."

Sabah Gazetesi'nin 28 Nisan 1997 tarihli baskısı manşet haberi *"Refah'a 8 Yıl Bombası Düştü"* başlığıyla çıkmıştır.[304] Haberin spotunda *"Erbakan'ın MGK'da imam hatiplerin orta kısmını kapatacak tasarıya 'aynen katılıyorum' demesi Refah'ta isyan başlattı"* denmektedir. Bu spot ile 8 yıllık kesintisiz eğitim sadece İmam Hatip Okullarını ilgilendiren bir konu gibi yansıtılmıştır.

[304] **Sabah Gazetesi**, "Refah'a 8 yıl bombası düştü", 28 Nisan 1997, s.1\18.

Yine 28 Nisan tarihinde Sedat Sertoğlu'nun *"Paşa Paşa İmzalar"*[305] başlıklı köşe yazısı dikkate değerdir. Erbakan'ın 8 yıllık kesintisiz eğitim yasasını imzalamasının konu edildiği yazıda Sertoğlu;

> *"İster 'kaderin cilvesi' deyin, ister 'Sen de mi Brütüs?' diye yorum yapın, ister 'pes vallahi' şeklinde bir cümle kullanın sonuç ortada..*
>
> *İmam Hatip Liseleri'nin orta kısmını kapatmak Erbakan'a nasip olacak... Her kula nasip olmaz böyle bir şey...*
>
> *...*
>
> *Bu hükümetin artık esprisi bile kalmadı.. Bize göre zaten ölü doğmuştu kendileri..*

Safları sıklaştıralım.. Cenazeyi kaldırmaya hazır olun.." diyerek hem Refah Partisi ve İmam Hatipler arasında organik bir bağ kurmakta hem de iktidara ömür biçmektedir.

4.4.4. Hürriyet Gazetesi 12.05.1997 Tarihli Yayın

Hürriyet Gazetesi'nin 12 Mayıs tarihli yayınının manşet haberi, sekiz yıllık kesintisiz eğitime tepki göstermek için 11 Mayıs günü birden fazla sivil dernek ve vakıf tarafından İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda organize edilen mitingin haberidir. Ulusal ve yerel pek çok gazetede haberi yayınlanan mitingin, Hürriyet Gazetesi'nde yer alan haberinin eleştirel söylem analizi aşağıdaki gibidir.

Başlık: *Çiller'in Türkiye'si*[306]

Manşetten verilen haberin yalnızca başlığı dikkate alındığında dönemin başbakanı olarak görev yapan Tansu Çiller ile ilgili bir haber içeriği ile karşılaşılacağı fikri doğmaktadır. Ancak spot incelendiğinde haberin konusu ile Çiller arasında hiçbir bağ kurulmamaktadır. Spotta; *"8 yıllık kesintisiz eğitim bahane edilerek dün İstanbul'da İran görüntüleri sergilendi; yeşil bayraklar açan sarıklı cübbeli grup, 'Yaşasın şeriat'*

[305] Sedat Sertoğlu, "Paşa paşa imzalar", **Sabah Gazetesi**, 28 Nisan 1997, s.16.
[306] **Hürriyet Gazetesi**, "Çiller'in Türkiyesi",12 Mayıs 1997, s.1\39.

sloganları attı." denilmektedir. "Bahane edilerek" gibi yorum içeren tanımlamalar ile tarafsız habercilik dilinin dışına çıkılmaktadır. Olay içeriğini aktarmaktan uzaklaşılarak, abartmalar vasıtasıyla retorik olarak sorunun önemini arttırma yoluna gidilmektedir.

Baş sayfada manşetten verilen bu haberin dışında; *"Erez: Çiller'in Mitingi Fiyasko"* ve "*Baykal: Çiller Hesabını Versin"* başlıkları ile iç sayfalarda yer alan iki haberin ve Doğan Hızlan'ın *"DYP Mitinginin Ardından"* başlıklı köşe yazısının anonsu yer almaktadır. İmam Hatiplilerin düzenlediği eylem haberinin verildiği sayfada, bir gün önce gerçekleşen DYP mitingi haberlerinin bitişik konumlandırılması bir gruplandırma oluşturmakta ve eylem haberinin başlığı ile birlikte olayların siyasi çizgide geliştiği şeklinde genel bir kanı doğurmaktadır.

Haber okurlarının davranışlarını ve tercihlerini ortaya çıkarmak amacıyla Türkiye'nin 67 ilinden 964 kişi ile yapılan Haber Tüketicisi Araştırması'na[307] göre gazete okuyucularının %48,76'sı gazetelerin yalnızca fotoğraflarına bakarak, manşet ve spotlarını okuyarak bilgi edinmeyi tercih etmektedir. Bu bilgi ışığında değerlendirildiğinde haberin başlık ve spot seçiminin, aktarılan haberin siyasi bir olay olduğu ve şiddet içerdiği düşüncesi uyandırmak adına seçildiği söylenebilir.

Haberin baş sayfada yer alan bölümünde "*Bizler ve Ötekiler", "Onları Yola Getireceğiz", "Yeşil Bayraklar Açtılar" ve "Şeriat Geliyor Sloganları"* alt başlıkları bulunmaktadır.

"Bizler ve Ötekiler" alt başlığında eyleme pek çok Refah Partili milletvekilinin katılım gösterdiğine vurgu yapılarak olayın önemi arttırılmak istenmiştir. Haber metninde; *"Yapılan konuşmalarda Türk toplumu bizler ve ötekiler olarak ikiye bölünmek istendi"* denilmektedir. Eylemde yapılan herhangi bir konuşma alıntılanmazken, bu çıkarımın hangi söylem neticesinde edinildiği bilinememektedir. Okuyucu tarafından haberin kanıtlanabilirliği mümkün olmadığından gazete hedef kitlesi üzerinde var olan güvenilirliğini kullanarak içerikte manipülasyon yapmaktadır.

[307] Twentify Araştırma. "Haber Tüketicisi 2.0 Araştırması". www.twentify.com (27 Aralık 2018)

Haberin baş sayfada kullanılan üç farklı fotoğrafı incelemeye değerdir. Üç fotoğrafın ikisinin eylem alanından olduğuna dair herhangi bir kanıt sunulamaz. Geniş açı kullanılmayan görüntülerde sadece bir grup insan görülmektedir.

Habere ilişkin ilk fotoğraf eylem alanını net olarak gösteren tek karedir. Sultanahmet Meydanı'nda yer alan mitingi gösteren bu karede, haber içeriğinde iddia edildiği gibi yeşil bayraklar görünmemektedir.

Habere ait fotoğrafların bir diğeri sarıklı beş erkeğin yer aldığı bir karedir. Eylemin yapıldığı alana dair hiçbir detayın yer almadığı kare manipülatif etkiye açıktır.

Söz konusu son fotoğraf ise üç çarşaflı kadının görüldüğü bir fotoğraftır. Yine bu karenin de eylem alanında çekildiğine dair bir detay görülememektedir.

Haberin sayfa üçte devam eden bölümünde başlık olarak yine *Çiller'in Türkiye'si* seçilmiştir. Haber metni incelendiğinde içeriğin hiçbir bölümünde Tansu Çiller isminin geçmediği görülmektedir.

İç sayfadaki haber metninin ilk paragrafında;

> *"İşte özledikleri manzara buydu. Türk insanını dindar ve laik diye bölmeye çalışanlar dün Sultanahmet meydanında özledikleri Türkiye'yi sergilediler…*

Eylem için bir araya gelen yaklaşık 30 bin kişi kapkara çarşafları, sarıkları ve cihat çığlıklarıyla niyetlerini açığa serdiler" denilmektedir. Kullanılan dil haber metni kurallarından uzak, yoruma açık, kişisel fikirleri barındıran bir muhtevadadır. *'Kapkara çarşafları, sarıkları'* gibi kelimelerin seçimi haberde kutuplaştırma stratejisi uygulandığını göstermektedir.

Haberin devamında; *"Refah Partisine yakınlığı ile bilinen İmam hatip Okulları aile birliği ve koruma derneklerinin oluşturduğu komitece düzenlenen İmam Hatiplerime Dokunma mitingine sayıları 100'ü bulan radikal İslamcı örgüt katılırken, miting şeriat gösterisine dönüştü"* denilmektedir. Radikal İslamcı grupların eyleme katılımıyla ilgili resmi makamlarca yapılan herhangi bir açıklama olmadan ortaya konan bu iddia, ön

kabuller üzerinden okuyucuyu etkileme çabası olarak görülebilir. Bu yöntem ile eylemi yapanların kötü olduğunu vurgulamak için abartmalar yapıldığı sonucuna varılmaktadır.

Eylem haberinin devamında mitinge katılım sağlayan Refah Partisi milletvekillerinin isimleri verilmektedir. Haber başlığında DYP ile ilişkilendirilen eylem, RP milletvekillerinin katılımlarına dikkat çekilerek siyasallaştırılmaya çalışılmaktadır.

Haberin Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haberin başlığı ve ana olayın sunumu arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Başlıkta dikkat çekilen odak nokta metin içerisine bağlanmamıştır. Bu bağlamda okuyucunun dikkatine bilinçli olarak yön verme çabasından söz edilebilir. Ana olayın sunumu objektif habercilikten uzaktır. Metin retoriğinde şiddete yönlendirme bulunmaktadır.

Sonuçlar: Haberde eylemin yapılış amacından, eyleme katılan kişilerin taleplerinden bahsedilmemiş, toplanan kitlenin görüntüsü konu edilmiştir. Toplum merakının bu yöne kanalize edilmesine çalışılmıştır. Olayın neden olduğu, kitlenin talepleri, eylem sonunda ulaşılan sonuçlar gibi detaylar da toplum merakı açısından haber değeri taşıyabilecek noktalardır. Ancak haberde bu konulara yer verilmemiştir.

Haber analizinde ulaşılan birinci sonuç gerek başlık kullanımı, gerek içerikte siyasilerin eyleme katılımının vurgulanmasıyla, eylemcilerin siyasallaştırılma çabasıdır. Haberin detayında sivil toplum örgütlerince düzenlenen bir organizasyon olduğundan bahsedilmesine karşın eylemcilerin DYP ve RP ile ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Ulaşılan ikinci sonuç eylemi yapanların metaforlar ve benzetmeler kullanılarak ötekileştirilme çabasıdır. ‘Yeşil sarıklılar, çarşaflılar, İran görüntüleri’ gibi kelime seçimleri ile kutuplaştırma stratejisi uygulanmıştır.

Çıkarılan son sonuç ise eylemcilerin -İmam Hatip Okulları öğrenci, veli ve mensuplarının- radikal İslamcı gruplarla özdeşleştirilerek, siyasi partiler ile bağdaştırılarak ötekileştirilmesidir. Bu bağlamda İmam Hatip Okulları hakkında manipülasyon yapıldığı çıkarımı yapılabilir.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim kararına tepki göstermek için eylem yapılması ardalan ve bağlam bilgisi olarak yer almaktadır.

Habere konu olan eylem gerçek olmasına karşın kullanılan başlık, objektif habercilikten uzak metin yapısı, kullanılan fotoğrafların yoruma açık oluşu ile toplumun geçmiş tecrübelerinden gelen kaygı-korkuların üzerinden algı yönetimi gerçekleştirilmiştir.

Devran, bir olayın bir gazetede fiyasko olarak sunulurken, başka bir gazetede başarı olarak okunabileceğini bunun olumsuz okumaya örnek olduğunu ifade eder.[308] Analiz haberine konu olan "İmam Hatibime Dokunma Mitingi" ile ilgili de pek çok gazete gibi farklı ideolojide yayın yapan Yenişafak Gazetesi ve Milli Gazete'de haberi manşetten vermişlerdir. Yenişafak Gazetesi; *"İşte Türkiye Bu"*[309] manşetini kullanmış ve gazetenin tamamında habere üç tam sayfa ayırmıştır. Milli Gazete ise *"Okulumu Kapatmayın"*[310] manşetini tercih etmiş ve iç sayfada bir tam sayfa olarak haberi duyurmuştur.

Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan habere kıyasla bu gazetelerin Türk bayraklı gençleri, çocukların coşkusunu ve meydandaki kalabalığı genel olarak gösteren fotoğrafları kullanmaları dikkat çekicidir. Her iki gazetenin haber metinlerinde ise retorik olarak daha barışçıl mesajların paylaşılması, toplanan kitlenin ülkeye ve demokrasiye olan bağlılıklarının vurgulanması söz konusu kurumların İmam Hatip meselesine ideolojik olarak bakış açılarının yansımalarıdır.

Analiz edilen haberle ilgili Hürriyet Gazetesi'ndeki yansımalara dönmek gerekirse gazetenin 13 Mayıs tarihli baskısında miting ile ilgili *"Sultanahmet'i Mahvettiler"*[311] başlıklı haberi incelemeye değerdir. Savcılığın eyleme katılanlar hakkında soruşturma başlatmasını konu edinen haberin fotoğraf altı yazısında; *"Temizlik imandan gelir anlayışını çiğneyerek Sultanahmet Meydanı'nı çöp alanına çeviren*

[308] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.140.
[309] **Yenişafak Gazetesi**, "İşte Türkiye Bu", 12 Mayıs 1997, s.1\2\3.
[310] **Milli Gazete**, "Okulumu Kapatmayın",12 Mayıs 1997, S.1\8.
[311] **Hürriyet Gazetesi**. "Sultanahmeti Mahvettiler",13 Mayıs 1997, s.38.

kalabalıklar işte bu görüntüleri bıraktılar arkalarında" denilerek çöp fotoğrafı paylaşılmış, eylemciler hakkında olumsuz kanaat geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Aynı günkü gazetenin manşet haberi ise silahlı bir saldırganın Hürriyet Gazetesi'ne saldırısı üzerine olmuş, gazete *"Tahriklerin Sonu"*[312] manşeti ile basılmıştır. Sayfa 41'de devam eden haberde saldırganın İmam Hatip mezunu olduğu hem spotta hem metin içerisinde sıklıkla vurgulanmıştır.

Gazetenin yazarlarından Fatih Altaylı da "*Teke Tek"* isimli köşesinde ise "*Cumhuriyetime Dokunma"* başlıklı yazısıyla konuya değinmiştir. Yazısına;

"Herkes bir miting peşinde…

Kimse 'Hakkım nedir?' demeden 'Haddim nedir?' bilmeden, miting üzerine miting düzenliyor..

Memleketi parçalamaya sürükleyen çeteciler, yalan rüzgârı estirenler şeriatçılar gösterilerine kılıf arıyorlar…

Hırsızlar ve rejim düşmanı arsızlar sözde halk desteğine sığınmak için meydanlara koşuyorlar" cümleleri ile başlayan Altaylı şöyle son vermektedir:

"Peki, bu ülkenin gerçek sahipleri nerede? Hadi soralım kendimize 'Biz neredeyiz?'

… Niye biz toplanamayız o Sultanahmet Meydanı'nda?

Bugünden kötüsü var mı?

Bir miting de biz yapalım…

Adını 'Cumhuriyetime Dokunma' koyalım…

[312] **Hürriyet Gazetesi**. "Tahriklerin Sonu", 13 Mayıs 1997, s.1\41.

Var mısınız?"

Altaylı'nın yazısında, "rejim düşmanı" ve "şeriatçılar" olarak tanımladığı İmam Hatiplilerin karşısına "ülkenin aydınlık güçleri" ve "gerçek sahipleri" olarak konumlandırdığı kitleye olan eylem çağrısının, toplumda kutuplaştırma çabası olduğu tespit edilmektedir.

Tüm bu verilerin ışığında gazetenin ideolojik söylem üretimine katkı sunduğu tespit edilmektedir.

4.4.5. Sabah Gazetesi 12.05.1997 Tarihli Yayın

Sabah Gazetesi'nin 12 Mayıs tarihli baskısında manşet *"İşte Sonuç"* isimli haberdir. Haber Sultanahmet Meydanı'nda 10 Mayıs Cumartesi günü gerçekleşen DYP mitingini ve 11 Mayıs tarihinde düzenlenen 'İmam Hatibime Dokunma' eylemini konu almaktadır. Haberin van Dijk'in modeli olan eleştirel söylem analizi aşağıdaki gibidir.

Başlık: *İşte Sonuç*[313]

Haberin yalnız başlığı incelendiğinde; bilgi vermekten ziyade okuyucuda merak uyandırmanın hedeflendiği görülmektedir. Habercilik kuralları gereği başlık, yazılı basın kurallarına uygundur.

Haber başlığının hemen altında yer alan spot ise şu şekildedir; *"Refahyol'un DYP'yi nasıl erittiğini İstanbul'da arka arkaya yapılan iki miting açıkça ortaya koydu."* Haberin içeriğine dair bilgi veren bu bölümden, konunun İstanbul'da yapılan iki farklı siyasi partinin mitingi arasındaki fark ve bir siyasi partinin diğerine olan üstünlüğü olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Cümlenin girişi olan *"Refahyol'un DYP'yi nasıl erittiği"* bölümü farklı renkle yazılarak odağın burada toplanması sağlanmıştır. Spotta okunduğunda edinilen izlenim ile haber içeriği bağdaşmazken, kullanılan renk farklılıkları ve vurgusu ile okuyucu dikkatinin tek odakta toplamaya çalışıldığı görülmektedir.

[313] **Sabah Gazetesi**, "İşte sonuç", 12 Mayıs 1997, s.1\20.

Olaya ilişkin kısa bilgilerin yer aldığı baş sayfada 2 farklı fotoğraf kullanılmıştır. Bu iki fotoğraftan birinin üzerinde "10 Mayıs 1997 Sultanahmet: DYP Mitingi", diğerinin üzerinde "11 Mayıs 1997 Sultanahmet: Refah Mitingi" yazmaktadır. Fotoğraflar yüksek bir açıdan, yalnız kalabalığı gösterecek şekilde çekilmiştir. İlk fotoğrafta daha zayıf görülen topluluğun yerini ikinci fotoğrafta kalabalık insan kitleleri almıştır. Her iki görselin altında da fotoğraf altı yazıları yer almaktadır. Bu yazılar sırasıyla aşağıdaki gibidir;

"*Helikopterden çekilen bu fotoğraflar, meydanın iki günkü görüntüsü arasındaki farkı açıkça gösteriyor. Üstteki fotoğrafta Cumartesi günü yapılan DYP mitinginde Sultanahmet Meydanı'nın yanındaki havuz çevresinin nasıl boş olduğu görülüyor. Katılanlar Çiller'in konuştu kürsünün önünde toplanmış durumda."*

"Sultanahmet Meydanı'nda dün helikopterle aynı açıdan çekilen ikinci fotoğraf. Bu mitingde Erbakan yok ama Çiller'in bizzat katıldığı DYP mitinginin iki misli bir kalabalık Sultanahmet'te toplanmış. Çiller'in mitingi sırasında bomboş olan havuz çevresi bile dolu. Katılım DYP'yi ikiye katlamış."

Haber içeriğine geçmeden yalnız fotoğraflar ve fotoğraf altı yazıları değerlendirilse dahi, bilgide manipülasyon yapılarak okuyucunun aldatıldığı açıktır. Sivil toplum örgütleri tarafından düzenlenen ve basının yakından izlediği 'İmam Hatibime Dokunma' eyleminin Refah Partisi'nin mitingi olduğunu iddia eden gazete, izleyici kitlesini yanlış bilgilendirmekte, İmam Hatip Okulları ile iktidar partisini açıkça birlikte göstermektedir. Haberin yalnız bu bölümü incelendiğinde dahi gazetenin manipülasyon yaparak algı yönlendirmesi yaptığı görülmektedir.

İlk sayfada yer alan haber metninde DYP'nin hangi yanlışları yaparak seçmen kitlesini azalttığına dair bilgi ve yorum paylaşılmıştır.

"İşte Sonuç" başlığı ile manşetten verilen haber sayfa 20'de "*Refah DYP'yi Eritiyor"* başlığı ile devam etmektedir. Bu sayfada yer alan spotta eylemin ismine yer verilse de yine eylem ve Refah Partisi ile doğrudan ilişki kurulmaktadır. Spotta; *"Refah*

destekli İmam Hatibime Dokunma Mitingi'ne, DYP mitinginden daha fazla ilgi olması, Refahyol'un DYP'ye kan kaybettirdiğini gösterdi" denilmektedir. Herhangi bir kanıt olmaksızın bu ilişkinin kurulması bilgide manipülasyon yapıldığının açık göstergesidir.

Bu sayfada yer alan haber metninin ilk yarısında, 11 Mayıs Cumartesi günü yapılan DYP Mitingi'nin hazırlığı ve miting gününe dair izlenimlerle, DYP seçmeninin Çiller'i neden yalnız bıraktığına dair yorumlar paylaşılmaktadır. Bu değerlendirmelerin yapıldığı bölümde 12 Mayıs Pazar günü yapılan mitingle kıyaslamalar yapılırken, sıklıkla 'Refah destekli İmam Hatip eylemi' vurgusunun yapılması dikkat çekicidir.

Haberin son bölümünün odağında 11 Mayıs Pazar günü İmam Hatipliler tarafından yapılan eylem bulunmaktadır. *"Sultanahmet'te Seçim Çağrısı"* alt başlığını taşıyan bölümün ikinci paragrafında gösterinin, 100'den fazla kuruluşun desteklediği bir platform tarafından düzenlendiği söylense de metin içerisinde sıklıkla mitingin Refah Partisi tarafından desteklendiği fikri tekrar edilmiştir.

Haber Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haber girişi ve ana olayın sunumu birbirine bağlanmıştır. Spotta verilen bilgiler haber içeriğinde sürdürülmüş, verilmek istenen fikir fotoğraflar ile desteklenmiştir. Bu bağlamda haberin habercilik kurallarına uygun olduğu söylenebilir. Ancak var olan bilgiyi manipüle ederek okuyucunun ön varsayımları üzerinden korkuları tetiklenmeye çalışılmıştır.

Sonuçlar: Mitinglerin nasıl geçtiği kaç kişinin katıldığı ve katılımcı konuşmalarına haberde okuyucu merakı üzerinden haber değeri verilmiştir. "İmam Hatibime Dokunma" eylemi de konusu itibariyle okurun merakı açısından haber değeri taşımasına karşın gazete bilinçli bir tercihle bilgiyi manipüle etmiştir.

Varılan bir diğer sonuç, haberin başlığı ve girişinde yapılan eylemin kaynağına dair gerekli bilginin paylaşılmamış, bilgi eksiltimi yoluyla algı yönlendirme yapılmış olduğudur. Haber metninde yalnızca bir tek cümlede organizasyonun kim tarafından yapıldığına değinilmiş, diğer taraftan doğru bilgi olmamasına karşın eylem, "RP Mitingi" olarak yansıtılmıştır. Böylece eyleme katılanlar da eylem amacı da siyasallaştırılmışlardır.

Analizde ulaşılan son sonuç ise farklı tarih ve konulu bir haberin bu haber ile bağdaştırılarak yayımlanmasının manipülatif etkiyi güçlendirdiğidir. DYP mitinginin bilgi, yorum ve fotoğraflarıyla harmanlanarak yayınlanan "İmam Hatibime Dokunma" eyleminin bilgisi, sorunun önemini arttırmıştır.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitime tepki ve siyasal partilerin seçmeniyle buluşması haberin ardalan ve bağlam bilgisidir. Gazete habere kaynak olarak kendi muhabirleri ve foto muhabirlerini göstermiştir.

Eylemin siyasi kanadının olduğu mesajının verildiği haber ile aynı tarihli gazetede yer alan M. Ali Birand'ın köşe yazısı incelemeye değerdir. Birand *"Biz 'Gidiyor' Diyoruz, Oysa Refah 'Geliyormuş'"*[314]başlıklı köşesinde, İmam Hatiplerin, Refah Partisi'nin oy deposuna dönüştüğünü, bu okulların partiyi kurtarıcı olarak gördüğünü iddia etmektedir. Birand'ın yazısındaki ilgili bölüm şöyle:

> *"Refah şu sıralarda imam hatiplileri toptan kazanmış gibi görünüyor. Eskiden imam hatip mezunları sadece Refah'a katılmıyorlardı. Refah'ın oy deposu değillerdi. ANAP, DSP hatta sol partilere dahi oy verirlerdi. Şimdi tümü, adeta tek kurtarıcı gibi görmeye başladıkları Refah'a yöneliyorlar."*

Birand yazısının devamında tek kaygısının "Refah'a karşı olduğu izlenimi verilecek bir askeri darbe" olduğunu vurguluyor.

Yine aynı gazetenin 13 Mayıs tarihli baskısında baş sayfadan anonsu verilen *"Komutanlar Toplandı"*[315] başlıklı haber konumuzla bağlantılıdır. Haberde Genelkurmay karargâhında olağanüstü toplanan, Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı konu edilmiştir. Komutanların "Sultanahmet Mitingi'ni ve gerginleşen ortamı değerlendirdiği" ve gizli olduğu söylenen haberin iç sayfada yayınlanan devamında, toplantı katılımcılarından, gündem maddelerinden, toplantı notlarına kadar her detayın bilindiği bir haber yayınlanmıştır. Eylemde yapıldığı iddia edilen şeriat çağrısının değerlendirildiğine vurgu yapılan haberde, komutanların; *"RP'li milletvekillerinin*

---

[314] M. Ali Birand, "Biz gidiyor diyoruz, oysa Refah "geliyormuş", **Sabah Gazetesi**,12 Mayıs 1997, s.14.
[315] **Sabah Gazetesi**, "Komutanlar Toplandı",13 Mayıs 1997, s.1\23.

mitingde yaptıkları Anayasa ve yasalara aykırı demeçleri nedeniyle TBMM Başkanlığı'nın harekete geçmesini beklediği" belirtilmiştir. Komutanların basın bildirisi yayınladığına dair herhangi bilginin yer almadığı haberde, toplantı notlarının nasıl ve nereden elde edildiği belirtilmemektedir.

Aynı toplantı ile ilgili olan ve 14 Mayıs tarihinde verilen *"Askerler: Demirel Yetkisini Kullanmalı"*[316] başlıklı haberde, komutanların 'Sultanahmet Mitingi'ni İmam Hatiplere sahip çıkan masum bir gösteri' olarak görmediği, 'şeriatçı bir kalkışmanın provası' olarak değerlendirildiği söylenmektedir. Gazete kaynak belirtmeyerek yaptığı her iki haberde de kurumun okuyucu üzerindeki güvenilirliğini kullanmaktadır.

Gazetenin yaşanan gelişmelere bakış açısı 'Komutanlar Toplandı' haberiyle aynı tarihte yayınlanan Fatih Çekirge'nin *"Hangi İmam Hatip"*[317] başlıklı yazısından net olarak görülebilmektedir. Çekirge, eylemle ilgili eleştirilerini belirtirken İmam Hatipleri bir kez daha tek tip insan modeli yetiştirmek ve masum olmamakla suçlanmaktadır. Yazısı ilgili bölüm şu şekildedir:

> *"...İmam Hatipler yalnızca bir okul ya da eğitim yuvası değilmiş.*
>
> *Tek tip insan modelinin "üretim merkeziymiş...*
>
> *... Dün Sultanahmet Meydanı'nda yapılan bu miting, İmam Hatip Liseleri'nin masum bir eğitim yuvası olmadığını açıkça göstermektedir.*
>
> *Belli ki orada Müslümanlığın en temel özelliği olan "insan sevgisi" değil bir "kin" ve "nefret tedrisatı" uygulanıyormuş..."*

Çekirge'nin yazısından bir gün sonra M. Ali Birand'ın köşesinden askeri vesayeti davet niteliğindeki yazısı ilgi uyandırıcıdır. Birand, "*Artık Herkes Sıkıldı*"[318] başlıklı köşesinde;

---

[316] **Sabah Gazetesi,** "Askerler: Demirel yetkisini kullanmalı", 14 Mayıs 1997, s.20.
[317] Fatih Çekirge, "Hangi İmam Hatip?", **Sabah Gazetesi**,13 Mayıs 1997, s.18.
[318] M. Ali Birand, "Artık Herkes Sıkıldı", **Sabah Gazetesi**,14 Mayıs 1997, s.14\14.

'Artık hükümetin günlerini saymaktan bıktım. Her gün yenilerinin pazarlandığı karanlık senaryolardan da fena halde sıkıldım.

... Bu kısır döngü artık toplumu baydırdı. Ne olacaksa olsun... Darbe olacaksa olsun... Yeni hükümet kurulacaksa kurulsun. Ancak bir şeyler olsun..." diyerek hükümeti eleştirmektedir.

Sabah Gazetesi'nde, analize konu olan haberin yayınlandığı haftanın son gününde, ilk sayfadan verilen bir haber, miting sonrası "olağanüstü toplanan komutanlar" ile ilgili olması ve yaşanan zeminin anlaşılması adına mühimdir. *"Siyasilere Laiklik Uyarısı"*[319] başlığı taşıyan haberde Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın *"Laik Türkiye'yi canımız pahasına koruyacağız"* diyerek kararlılık mesajı verdiği söylenmektedir. Bu açıklamanın ilk sayfadan verilmesi ve geniş kapsamlı paylaşılması, gazetenin bağlı bulunduğu kurumun ideolojik yapısını yansıtmaktadır.

4.4.6. Sabah Gazetesi 30.05.1997 Tarihli Yayın

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasasına tepki vermek amacıyla Ankara'da yapılan eylem haberine pek çok gazete de olduğu gibi Sabah Gazetesi'nde de manşetten yer verilmiştir. Haber "*Susmayız"* manşetiyle baş sayfadan yayınlanmış ve sayfa 3 ile sayfa 20'de devam ettirilmiştir.

Başlık: *Susmayız*[320]

Manşet tek başına ele alındığında herhangi bir bilgi vermediği, başlıktan herhangi bir fikir edinilemediği görülmektedir. Baş sayfanın tamamının bu habere ayrılmış olması, haberin yoğun fotoğraf paylaşımı ile desteklenmesi ise olayın önemini arttırmakta, başlığın desteği ile okuyucuda merak duygusu uyandırmaktadır.

Haberin özü olarak değerlendirilen spotu incelendiğinde başlıkla arasında bağ kurulmaktadır. Spotta; *"Şeriat isteyenler 'satılmış' diyor; polis copla saldırıp hastanelik ediyor. Ama Türk Basını bu saldırılarla susmayacak... Şeriat isteyeni de, çeteleri de, yolsuzlukları da yazmaya devam edecek"* denilmektedir. Spottan yapılacak

[319] **Sabah Gazetesi,** "Siyasilere laiklik uyarısı",15 Mayıs 1997, s.1\23.
[320] **Sabah Gazetesi**, "Susmayız", 30 Temmuz 1997,s.1\3\20.

çıkarım; şeriat isteyen ve yolsuzluk yapan çetelerin ve polisin basına saldırısı olmaktadır. Spot ve başlık birlikte değerlendirildiğinde ikisinin birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Haberin metnine geçmeden önce fotoğraflarını incelemek de yerinde olacaktır. Sayfada 4 farklı fotoğraf kullanılmıştır. Bunlardan ikisi eylem yapan kitleye ait olup daha küçük boyutta fotoğraflardır. Daha büyük boyutta kullanılan ve asıl dikkat çeken fotoğraflarda ise kim tarafından saldırıya uğradığı belli olmayan, yaralanmış basın mensupları görülmektedir. Bu görsellerden en dikkat çekeni ise başı kanlar içinde kalmış bir muhabirin, düştüğü yerden görüntü almaya devam ettiği fotoğrafıdır. Özelde bu kare haberin başlığı ve spotu ile uyum içerisindedir. Canı pahasına görevini yapmaya devam eden muhabir, gazetenin "susturulamayacağının" da kanıtı gibidir.

Yusuf Devran, haberde "biz" ve "öteki"nin temsil edilme biçiminin haberin ve yazarının ideolojisi hakkında ciddi ölçüde ipucu sağlayabildiğini söylemekte ve "ötekinin" şu özelliklerle vurgulandığını belirtmektedir: Ortalama değerlerden sapma, şiddet ve tehdit yöntemlerini kullanma, toplumsal değerleri istismar etme.[321] Göstericilerin eylem anındaki yürüyüşlerinden bir anın göründüğü fotoğraf altında "*Polis vurdu, sakallılar alkışladı*" yazmaktadır. "*Çoğu çember sakallı*" ve "*şalvarlı*" eylemci olarak tarif edilen göstericiler, giyimleri ve şiddet yanlısı olarak tarif edilen tutumları ile kalıp yargılara hapsedilmekte ve Devran'ın tespitine uygun olarak "ötekinin" kötü sunulması için abartmalara yer verilmektedir.

Haber metni *"Ankara'da dün inanılması güç olaylar yaşandı. İmam Hatipleri bahane edip Başkent'e gelen, ancak istediği kalabalığı toplayamayan bir grup, "Şeriat isteriz" sloganları ile Ankara'yı birbirine kattı*" şeklinde başlamaktadır. Haberin girişinden şiddet öznesinin eylemciler olduğu düşünülmektedir. "Başkent'in altını üstüne getiren eylemciler" olarak tanımlanan göstericilerin "polisin hoşgörüsü" ile meclise de girebildikleri iddia edilmektedir. Seçilen bu cümle yapıları ile gösterilerin şiddet-kaos barındırdığı ve polisin gruba müsamaha gösterdiği bilgisi çıkarılmaktadır. Polisin eylemcilere karşı aldığı "yumuşak" tedbirler ve muhabirlere karşı gösterdiği "şiddetin" kınandığı haberde yetkililer olayla ilgili göreve davet edilmektedir.

[321] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.126.

Haberin yazım biçimiyle belli bir konuya odaklanılabilir, bir metinde bir yazıyı italik yapma, altını çizme o ifadenin farklılığının vurgulanması amacıyla yapılır.[322] Haberin sayfa 3'de "*Ayıp.. Ayıp*" başlığı ile verilen devamında bu durumun örneği görülmektedir. Başlığın üstüne yerleştirilmiş fotoğraflarda polisin eylemcilere müdahalesi ile basın mensuplarına saldırısı görülmekte ve *"Polis Meclis'i basmak isteyip, şeriat naraları atanlara **'hoşgörü'** örneği gösterdi su sıktı. Hiçbir suçu olmayan gazetecilere ise coplarla saldırdı"* denilmektedir. Hoşgörü kelimesinin tırnak içinde, kalın punto ve farklı renk yazılması ile "su sıktı" ve "gazetecilere copla saldırdı" bölümlerinin altı çizili olarak verilmesi, polisin görevini suiistimal ettiğini, eylemcilere göz yumduğunu örtük olarak belirtmektedir.

Haberin spotunda "Ankara'da akıl almaz ittifak" suçlamasıyla eylemciler ve polisi işbirliğinde gösterilmekte, göstericilerin polisi sloganlarıyla yönlendirdiği iddia edilmektedir.

Haber metni dikkate alındığında eylemciler ile siyasiler arasında bağ kurulduğu görülmektedir. Eylemde yapıldığı söylenen pek çok konuşmaya karşın, yalnız RP'li milletvekilleri ile yapılan görüşmelere yer verilmesi ve nedeni açıklanmadan "Refah Partili milletvekilleri sayesinde meclise girildiğinin" üzerinde durulması dikkat çekmektedir.

Eyleme ilişkin haberin son paragrafında *"Polisin basın mensuplarını dövmesinden sonra "rahatlayan" göstericiler, topluca dua ettikten sonra tekbirler getirip alkış tutarak dağıldılar"* denmektedir. Sözcük seçimi olarak 'rahatlayan' kelimesinin kullanılması ve tırnak içine alınarak vurgulanması sorunun öneminin arttırılmasıdır.

Sayfa 20'de devam eden habere başlık olarak *"Başkent'te Şeriatçı Gösteri*" seçilmiştir. Yaşanan olaylara ilişkin birinci ve üçüncü sayfalarda özellikle vurgulanan polisin eylemcilere hoşgörülü davranması ve basın mensuplarına uyguladığı şiddet sayfa 20'de de geniş olarak yer almaktadır. Haberde, bekleyiş halinde olan ve namaz kılan eylemcilerin görüldüğü fotoğraflar kullanılmış ve foto altında "*protestocu grup çok rahattı"* denilmiştir. Haberin verildiği diğer iki sayfada metin içerisinde kullanılan

[322] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.106.

polisin eylemcilere "hoşgörü"lü davrandığı iddiası bu sayfada fotoğraflar ile yansıtılmaya çalışılmıştır.

Eylem haberini yayınlayan diğer gazetelerden farklı olarak (bu gazetelerde 66 eylemcinin gözaltına alındığı kaydedilmiştir) toplamda 55 kişinin gözaltına alındığının belirtildiği haber metninde diğer sayfalarda olduğu gibi eylemcilerin kılık kıyafeti, polisin gösterilere göz yumması ve basın mensuplarına yapılan şiddete yer verilmekte ve Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın eyleme olan "desteğinden" bahsedilmektedir.

Haberin Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haberin girişinde eksik bilginin verilmesi ile şiddet olayları ön plana çıkarılmaktadır. Başlık ve spot seçimi ile yaşanan gerginliğin ana konusunun basın mensupları olduğu fikri uyandırılmaktadır.

Spotta seçilen "İmam Hatipleri bahane etmek" gibi sözcük gruplarıyla eylemin amacı basitleştirilmekte, ana olayın sunumunda ağırlıklı olarak habercilere uygulanan şiddetin vurgulanması, eylemcilerden "şeriatçılar" olarak bahsedilmesi ve polisin tutumunun sıklıkla habere konu edilmesiyle şiddet olaylarının önemi arttırmakta, fotoğrafların kullanımıyla haber tek bir odak üzerinden kurgulanmaktadır.

Sonuçlar: Habere özne olan eylemciler, namaz kılarken çekilen fotoğraflarının kullanımı ve kılık kıyafetlerinin tanımlanmasıyla stereotipleştirilmiş ve olumsuz olarak sunulmuştur. Kendini olumlu sunmanın ortalama strateji ile ötekinin (eylemcilerin) kötü olduğunu vurgulamak için abartmalar yapılmıştır.

Analizi yapılan her üç sayfada da haberin öznesi şiddet olarak belirlenmiş ve haberin hikâyesi buna göre kurgulanmıştır. Eylemcilerin attığı iddia edilen sloganlar ve polis şiddetinden sonra rahatladığının ifade edilmesi, göstericileri azmettiren konumuna yükseltmektedir. Eyleme gerekçe olan konu ve miting sırasında gerçekleşen diğer olaylar da okuyucu merakı açısında haber değeri taşımasına karşın noktalara değinilmemiş, yalnız şiddet unsuru ön plana çıkarılarak sorunun önemi arttırılmıştır.

Haberde eylemcilerin Refah Partili milletvekilleri yardımıyla meclise girebildiğinden bahsedilmektedir. Ancak meclise ne amaçla girildiği ve orada ne yapıldığıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Göstericilerin, siyasiler "sayesinde" meclise girebildiklerine dikkat çekilen haber onları siyasallaştırmakta ve eksik bilgi verilmesi ile haberde manipülasyon yapmaktadır.

Bu sonuçlar değerlendirildiğinde ve gazetenin yayın yaptığı ideolojik çizgi dikkate alındığında gazetenin eylem ve eylemciler ile ilgili kutuplaştırma stratejisi uyguladığı, haber bilgisini eksilterek manipüle ettiği ve haberi bir odak noktası ile vererek algı yönetimi uyguladığı söylenebilmektedir.

Sekiz yıllık kesintisiz eğitime karşı çıkmak için Ankara'da eylem yapılması ve gösteri sırasında yaşanan şiddet haberin ardalan ve bağlam bilgisidir. Gazete haber kaynağı olarak kendi bünyesinde çalışan muhabir ekibini göstermektedir.

Haberle aynı gün Güngör Mengi'nin "*Sabah Diyor Ki…"* isimli köşesinde başyazar olarak kaleme aldığı yazı, gazetenin konuya ilişkin bakış açısını ortaya koymaktadır. *"Rejim Kavgası"*[323] başlığıyla yayınlanan yazısında Mengi, sekiz yıllık kesintisiz temel eğitimi bir cumhuriyet ve uluslaşma projesi olarak gördüğünü, çünkü bu değerlerin kurtarılmaya ihtiyacı olduğunu vurgulayarak yazısına başlamaktadır. Erbakan ve ekibinin İmam Hatip Okullarını Refah'ın arka bahçesi olarak gördükleri iddiasını yineleyen Mengi; *"Eğitim reformu, irticaya tek etkili tedbirdir. Türkiye'nin geleceğini güven altına almanın çaresi, yeni kuşakları çağdaş eğitimle yetiştirmektir. Yaşadığımız olay aslında eğitim modeli tartışması değil, rejim kavgasıdır."* diyerek kesintisiz eğitime tepki veren kitleyi rejim karşıtı ilan etmektedir.

İmam Hatip Okullarını demokrasi karşıtı olarak gördüğünü söyleyen Mengi ile aynı minvalde bir yazı kaleme alan M. Ali Birand da İmam Hatiplerin durumunu devlet liseleri ile karşılaştırmaktadır. Birand, *"İmam Hatipler Ve Devlet Okulları Farkı"*[324] başlıklı yazısında üstü kapalı olarak İmam Hatip Liseli gençleri laik düşünmemekle itham etmekte, hatta onları bir tehdit olarak gördüğünü açıkça söylemekte ve "devlet liselerinden çok farklı bir eğitim" almakla suçladığı bu öğrencilerin yeniden yönlendirilmelerini talep etmektedir. Birand'ın yazısının ilgili bölümü şöyle:

> *"…İmam Hatipler ilk önce ülkeye aydınlık, bilgili imamlar yetiştirmek için açılmış. Zaman içinde hem sayıları hem de işlevleri değişmiş. İmam yetiştirmek yerine, devlet liselerinden çok farklı eğitim veren bir sisteme*

[323] Mengi Güngör, "Rejim Kavgası", **Sabah Gazetesi,**30 Temmuz 1997, s.3.
[324] M. Ali Birand, **Sabah Gazetesi**, 30 Temmuz 1997.

dönüşmüş. Bütün bu değişiklikleri uygulayanlar da laiklik konusunda mangalda kül bırakmayan liderler Demirel'ler, Ecevit'ler…

Neyse olan olmuş ve bugüne gelinmiş. Mutlaka bir önlem alınmalı ve imam hatip lisesi mezunları yeniden yönlendirilmeliler.

…Doğal olanı, imam hatipleri yeniden düzenleyip, laik sisteme tehlike yaratacak bir noktaya gelmeleri önlenirken, devletin kendi liselerinin düzeyini ve kalitesini arttırmasıdır.

…Tek çare devletin fazla pay ayırması, eğitim sistemini çağdaşlaştırması, yani doğru dürüst laik sistemin koruyucusu düşünceli gençler yetiştirmesidir."

Birand'ın yazısında iddia ettiğinin aksine Milli Eğitim Bakanlığı kayıtları gösteriyor ki İmam Hatip Okulları, devlet liseleri ile aynı dersleri işlemekte, bunun yanı sıra meslek lisesi olma statüsü ile gerekli mesleki dersleri de müfredatında barındırmaktadır.[325]

Aynı tarihli gazetede eylemle ilgili *"Korna Basma Eylemi!"*[326] başlığıyla yazısı yayınlanan Necati Doğru, sekiz yıllık kesintisiz eğitimi korna çalarak protesto edenleri "dinci" olarak nitelendirmekte ve *"Dinciler de demokratik haklarını kullansınlar. Çok iyi… Yapsınlar tabii… Halk da onları izlesin. Fakat korna basma eylemi tutmaz."* diyerek, eyleme destek verenleri ciddiye almadığını belirtmekte, "Halk da onları izlesin" diyerek protestoları yapanları halktan ayırmaktadır.

Gazete taraması yapıldığında, Ankara'da yapılan eylemin yankılarının hafta boyunca sürdüğü gözlemlenmektedir. 31 Temmuz Perşembe günü Necati Doğru, *"Hem Kornalı, Hem Takkeli"*[327] başlığıyla yayınlanan köşesinde eylemcileri aynı yazıda dört kez "Arap taklitçisi takkeliler, sakallı şalvarlılar, kirlenmiş bakışlı, kızgın yüzlü, gerilmiş hatlı, küfürbaz ağızlı, eli taşlı olanlar" olarak nitelendirmiş ve *"Okuluma ve kitabıma*

[325] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.210.
[326] Necati Doğru, "Korna basma eylemi", **Sabah Gazetesi,** 30 Temmuz 1997, s.7.
[327] Necati Doğru, "Hem kornalı, hem takkeli", **Sabah Gazetesi**, 31 Temmuz 1997, s.23.

dokundurmam diye yollara dökülen ve kendilerini 'taşıt aracı kornası sesiyle' ifade eden bir eylem biçimini benimsemiş olanlar var. Nihayet özgürlük var. Onlar da görüş söyleyecek. Kınayacak bir durumumuz yok. Ama kornacıların hiç şansı yok…" diyerek göstericileri eleştirmiştir. Devran, basının kullandıkları dil ve söylemlerle toplumun bazı kesimlerini ötelemeye, dışlamaya eğilimi içerisinde olduklarını ifade etmektedir.[328]

Yapılan haber analizi ve bağlantılı köşe yazılarından, gazetenin eylemin konusuna ve eylemcilere bakış açısı ve konuyu siyasilerle bütünleştirme çabası görülmektedir. Tüm bu değerlendirmelerin ışığında gazetenin ideolojik söylem ürettiğinden bahsedilebilir.

4.4.7. Hürriyet Gazetesi 30.07.1997 Tarihli Yayın

Hürriyet Gazetesi'nin 30 Temmuz 1997 tarihli baskısı *Tehlikeli Tahrik* manşeti ile yayınlanmıştır. Haberde kesintisiz eğitimi protesto etmek için Ankara'da eylem yapan bir grubun davranışları konu edilmiştir. Gazetenin 39. sayfasında haberin devamı yer almaktadır. Haber başlıkları, spotları, ana metin ve fotoğrafların eleştirel söylem analizi aşağıdaki gibidir.

Başlık: *Tehlikeli Tahrik*[329]

Haberin yalnız başlığı değerlendirmeye tabii tutulursa, okuyucu ile herhangi bir bilgi paylaşmadığı ancak kelime seçimlerine dikkat edilirse, haber konusunun gerginlik içeren bir olay olduğu düşünülmektedir.

Tam sayfa olarak verilen haberin spotunda; *"Kesintisiz eğitimi protesto için Ankara'da toplanan aşırı dinci gruplar Genelkurmay ve kuvvet komutanlıklarının önüne giderek çirkin sloganlar attı."* denilmektedir. Spotta habercilik kurallarına uygun olarak kim, ne, nerede, nasıl, ne yapıyordu sorularına cevap bulmak mümkün olmaktadır. Cümle, pasif cümle yapısına sahiptir. Kelime seçimleri şiddet unsurunu ön plana çıkarmış, bu yolla örtük olarak tehlike duygusunun önemi arttırılmıştır.

Baş sayfada haberle ilgili üç farklı fotoğraf paylaşılmıştır. Bu fotoğrafların ilkinde ellerinde Türk bayrakları ile yürüyen bir grup sakallı erkek görünmektedir. Fotoğraf

[328] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.168.
[329] **Hürriyet Gazetesi**, "Tehlikeli Tahrik", 30 Temmuz 1997, s.1\39.

altında; "*İşte 8 yıla karşı çıkanlar. Genelkurmay önünde taşkınlık yapan göstericilerden 551'i gözaltına alındı. Sakallı, takkeli, şalvarlı göstericiler arasında İBDA-C militanları da vardı"* yazmaktadır. Herhangi bir şiddet unsuru, slogan yazan pankart ve buna benzer öğelerin görülmediği fotoğraftaki kişiler ile ilgili İBDA-C bağlantısı, yalnızca bu kişilerin kılık kıyafetleri üzerinden yapılmaktadır. James Watson ve Anne Hill'e göre *"Bir konuya kalıp yargıyla hiç yaşama şansı sunmadan bakma eğilimini ifade eden stereotipileştirme, işine yaradığı işini kolaylaştırdığı için medyanın sıkça kullandığı yöntemdir ve önyargıyla yan yana durmaktadır."*[330] Bu bağlamda fotoğraf ve fotoğraf altı değerlendirildiğinde haberi yapanların, eylemcileri yalnız giyimleri üzerinden terör örgütleri ile bağlantılandırdığı, okuyucunun zihninde önyargı oluşmasına aracılık ettiği tespit edilmektedir.

Haberin diğer iki fotoğrafında çatıya yerleştirilmiş keskin nişancılar ve başka bir eylemde bir gazeteciye saldırdığı iddia edilen Recep Görmez isimli şahsın de eylemde olduğuna dair bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafların altında ise *"Önceki gösterilerde yeşil bayrak açan göstericiler bu kez takıyye yaparak sadece Türk bayrakları taşıdırlar."* denilmekte, karede bulunmayan bir görüntü üzerinden yorum yapılmaktadır.

Haber metninde eylemcilerin seslerini duyan komutanların gösteriye olan kızgınlığından, eyleme katılımın beklenenin altında olmasından, atılan sloganlardan bahsedilmektedir. Haberde *"Keskin Nişancılar", "Tehdit Sloganları", "İBDA-C Militanları"* ve "*Tekbir Getirdiler"* ara başlıkları kullanılmıştır. "*İBDA-C Militanları*" ara başlığında eylemin Refah Partisi ve radikal İslamcıların işbirliğinde hazırlandığı iddia edilmektedir. Konuyla ilgili süreci anlatan Prof. Dr. Mustafa Öcal'a göre, Ankara'da bu eylemin organizasyonunda öncü olan kurumlar; kısa adı ANİMDER olan Ankara İmam Hatip Mezunları Derneği ve kısa adı TİDEF olan Türkiye İmam Hatip ve İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonudur.[331]

Haber detayında sadece araba kornaları ve sloganlarla tepki gösterildiği belirtilen eylem ile ilgili Refah Partisi ve radikal İslamcı gruplarla özdeşleştirme çabası, gazetenin

---

[330] **A Dictionary of Communication and Media Studies,** James Watson and Anne Hill, Routledge: Edward Arnold Press. 1993.
[331] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.286.

okuyucusunun fikrini yönlendirme çabasıdır. Bu yöntemle İmam Hatip camiası hem siyasallaştırılmış hem de tehlikeli gruplar olarak yansıtılmıştır.

Eylem ile ilgili haberin iç sayfada yer alan devamında *"Fiyasko Eylem"* başlığı kullanılmıştır. Tam sayfa olarak verilen haberde 6 farklı fotoğraf kullanılmış ve fotoğraflar fotoğraf altı yazılarla desteklenmiştir.

Paylaşılan fotoğrafların ilkinde, ellerine Türk bayrağı ile slogan atan bir grup erkek görünmektedir. Fotoğraf altı yazıda *"Bir yanda Refah bir yanda İBDA-C işareti yapan eylemciler aradaki bağın kanıtıydı"* denilmektedir. Söz konusu fotoğrafta eylemcilerin simge olan herhangi bir hareket yaptığı görülmemektedir.

Kullanılan diğer fotoğrafta, eyleme katılan çarşaflı kadınlar bulunmaktadır. Foto altı yazısında çarşaflı kadınlar "ortaçağ karanlığından çıkıp gelmiş" olarak tanımlanmaktadır. Yazının devamında, "*... Çağdaşlıktan ve uygarlıktan nasibi olmayan sakallı, takkeli, şalvarlı erkeklerle, simsiyah çarşafların içine kapanmış kadınlar, 70 yıldır çağdaşlaşmaya, Batılılaşmaya uğraşan Ankara sokaklarında, laik cumhuriyetin bağrına sokulmuş bir bıçak gibi duruyorlardı"* denilmektedir.

Ana haber metninde özellikle polisin eylemcilere yumuşak davrandığı müdahale etmediği vurgusu sıklıkla yapılmıştır. Eylemin izinli olduğunun ve fiziki saldırı içermediğinin bilgisinin de paylaşıldığı haberde, polisin göstericilere müdahale etmemesi eleştirilmektedir. Miting sırasında 66 göstericinin gözaltına alındığının da paylaşıldığı haberde, polisin eylemcilere müdahale etmediği çıkarımı gerçekçi bir bilgi paylaşımından uzaktır. Gazete, polisin eylemcilere "oldukça yumuşak" davrandığını iddia ederek örtük olarak, polisin görevini yapmadığını, "şeriatçı/radikal İslamcılara" ayrıcalık tanındığını iddia etmektedir.

Haberin son alt başlığı "*Askerde Öfke*"dir. İrtica brifingi için Genelkurmay Karargâhı'nda olduğuna dikkat çekilen Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın, eylemcilere olan öfkesi vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı önünde toplanan "şeriatçı" eylemciler ile öfkeli olduğuna işaret edilen Karadayı'nın simgeleştirilmesi aracılığıyla İmam Hatipli eylemciler ile ordunun, karşıt saflarda gösterilmesi amaçlanmıştır.

Sonuçlar: Haber analizinde edinilen birinci sonuç, kullanılan kelimelerin yapısına bakıldığında şiddete yönlendirme yapıldığı ve eylemcilerin bazı dar kalıplar ile tanımlandığıdır. Bu yöntem ile okuyucunun geçmiş korkuları harekete geçirerek belli bir zümreye karşı tepki beslemesine yol açıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Çıkarılan bir diğer sonuç, göstericilerin giyimleri üzerinden kalıp yargı oluşturulduğudur. Haberde eylemcilerin giyimlerinin "modern" ve "batılı" olmadığı vurgusunun yapılması, ellerinde Türk Bayrağı olmasına karşın İBDA-C işaretleri yaptıklarına dair iddia ile okuyucuda eyleme ve eylemcilere karşı tepki oluşturulması amaçlanmıştır. Muhabirler kendi ideolojisini haberin içerisinde söylem olarak yerleştirirken karşıt oldukları kişilerin olumsuz olarak görülen eylemlerinde aktörleri haberin önüne geçirerek kamuoyuna yansıtırlar.[332] Çıkarılan sonuç bu tespit ile uyumluluk göstermektedir.

Ulaşılan son sonuca göre ise; basın ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla yapılan çağrıya rağmen eylemin, Refah Partisi'nin ve İBDA-C organizasyonu olduğu iddiasıyla birlikte, göstericiler şiddet yanlısı, siyasi ve terörist olarak etiketlenmektedir.

Türkiye'nin kuruluşundan beri resmi ideoloji olarak benimsediği Batılı ülkeler gibi olma tavrı, ülkeyi yönetenleri olduğu gibi medyayı da kalıplara sokmuştur. Bu ideolojik bakış ile hareket eden gazete, eylemcileri giyimleri üzerinden dar bir kalıba hapsetmekte ve yapılan haberde objektif habercilik dilinden uzaklaşmaktadır. Bu yöntem ile retorik olarak sorunun önemi arttırılmaktadır.

Haberin ardalan ve bağlam bilgisi sekiz yıllık kesintisiz eğitim kanununa tepki için toplanan eylemcilerdir. Olay kamu merakı açısından haber değeri taşımaktadır. Haber kaynağı olarak gazetenin Ankara muhabirleri gösterilmiştir.

Eyleme ilişkin haber ile aynı gün yayınlanan Emin Çölaşan'ın "*Oyun Tutmadı"*[333] başlıklı yazısı okuyucu kanaatini yönlendirmesi açısından dikkate değerdir. Çölaşan, eylemde gelişen gerginliklerle ilgili mitinge destek verdiğini iddia ettiği Erbakan'ı

[332] Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji,** s.123.
[333] Emin Çölaşan, "Oyun Tutmadı", **Hürriyet Gazetesi,**30 Temmuz 1997, s.5.

suçlamakta ve *"...sekiz yıllık temel eğitim konusunu Milli Güvenlik Kurulu'nda hükümeti temsil eden zamanın başbakanı Necmettin Erbakan imzalamıştı! Evet, bu kararların altında Bay Erbakan'ın kapı gibi imzası var*" demektedir. Ancak dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan, 28 Şubat MGK Kararları'nın altına Erbakan'ın imza atmadığını iddia etmektedir. Kazan MGK toplantısındaki imza krizi ile ilgili şunları söylemektedir:

> *"Erbakan söz kendisine geldiğinde sakin ve uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir noktasında Demirel sözünü kesti ve 'MGK Genel Sekreterliği'nde bu incelemeyi yapacak ne yeterli hukuk müşavirleri ne hukuk uzmanları var. Bence Genel Sekreter bir yazı ile bu kararları hükümete göndersin, incelemeyi hükümet yapsın' dedi. Bu çok yerinde tespit tüm üyeler tarafından tartışılmadan kabul edildi. Konu Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi'ne geldi. Yapılan uzun tartışmalardan sonra her iki tarafın hassasiyetleri de gözetilerek Sincan ve türban gibi özel konulara değinilmeden bir orta yol bulundu ve bildiri yazılıp o gece basına dağıtıldı.*
>
> *Tarihi MGK toplantısından bir gün sonra henüz imzalanmamış MGK tavsiye kararlarının yazılmasında Hükümet ve MGK Askeri kanadı arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Hükümet bazı ifadelerin tavsiye kararlarından çıkarılması için çaba harcıyordu. Tartışmaların sonucunda Tavsiye Kararları'nın MGK Basın Bildirisi'ndeki çerçeve içinde yazılmasında mutabakata varıldı. Ancak bu kararların arkasına Hükümetin önüne getirilmeyen ek maddeler koyulmuş, bu maddeler MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç tarafından imzalanmış ve medyaya böylece servis edilmişti. Yani medyanın imzaladı diye verdiği metin altındaki imzalar Başbakan Necmettin Erbakan da dâhil Milli Güvenlik Kurulu üyelerine ait olmayıp, MGK Genel Sekreteri orgeneral İlhan Kılıç'a aitti."*[334]

Bu konuya dair detaylı açıklama çalışmanın üçüncü bölümünde kaynak belgeler ışında incelenmiştir.

[334] Kazan, s.260\267.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Çölaşan'ın Refah Partisi'ni İmam Hatiplerle ilişkilendiği yazısında, basında manipüle edilen bilgiyi kullandığı, toplum algısını yönlendirici etkiye katkı sağladığı görülmektedir.

Çölaşan ile aynı tarihli gazetede Oktay Ekşi de İmam Hatipler ile ilgili bir yazı kaleme alıyor ve *"Ankara'yı basmaya kalkanlara ve onları kışkırtanlara teşekkür etmeliyiz. Eğer bu kışkırtma olmasaydı, laikliğe bağlı bazı muhterem gafilleri uyandırmak mümkün olmayacaktı."*[335] diyerek eylemcileri Ankara'yı basan anarşist bir grup olarak nitelendirmektedir.

Eylem haberinden bir gün sonra konuyla ilgili haftanın son haberi, gazetenin baş sayfasında tam merkezde bir fotoğraf ve foto altı yazısından oluşmaktadır. *"İşte Cumhuriyetin Kızı"*[336] ismiyle verilen fotoğrafta genç bir kız elinde bir resim çerçevesi tutmakta ve bu çerçeveyi eylemcilere göstermektedir. Foto altı yazısında; *"Başkent sokaklarından 31 Mart provası yapan çember sakallı göstericilere en anlamlı yanıt, sokaktan geçen bir genç kızdan geldi. Elindeki çerçeveli Atatürk resmini, şeriat özlemcilerine gösteren genç kız, 'Burası İran değil, Atatürk Türkiye'si mesajı verdi.'"* denilmektedir. Herhangi bir açıklamada bulunmayan genç kızın ağzından yazılan bu cümleler ile gazete, kıyafetleri üzerinden toplumu kutuplaştırmaktadır. Ötekinin kötü olduğunu vurgulamak için "çember sakallılar", "şeriat özlemcileri" gibi nitelendirmelerde bulunulmuştur.

Miting farklı ideolojik çizgide yayın yapan Yenişafak Gazetesi'nde "*Milletin Uyarısı"*[337] başlığı ile yer almaktadır. Haberde "Ankara'da eğitim haklarını arayan ve kesintisiz eğitime karşı çıkmak için toplanan" kalabalığın on binleri bulduğu belirtilmiştir. Ana metinde eylemcilerin talepleri belirtilirken, gösteride polis ve gazeteciler arasında yaşanan şiddete ilişkin çok kısıtlı bilgi yer almıştır. Haberin fotoğraflarında da yalnız ellerinde Türk Bayrakları olan kitleler kullanılmıştır. Haberin

[335] Oktay Ekşi, **"**İHL'ler ve Gerçekler", **Hürriyet Gazetesi,** 30 Temmuz 1997, s.37.
[336] **Hürriyet Gazetesi**, "İşte Cumhuriyetin Kızı", 31 Temmuz 1997, s.1.
[337] **Yenişafak Gazetesi,** "Milletin Uyarısı",30 Temmuz 1997,s.1\2.

söylemi, kullanılan görsellerin seçimi gazetenin ideolojik çizgisiyle bağlantılıdır. Gazete eylemi yapanların taleplerini haklı bulmakta ve bu yönlü yayın yapmaktadır.

Mitingin haberini olumlu olarak paylaşan bir diğer gazete Milli Gazete'dir. Eylem ilk sayfadan "*Millet Reyini Gösterdi"*[338] ve iç sayfada "*Baskı İstemiyoruz"* başlıklarıyla verilmiştir. Haberde özellikle "milli irade" vurgusu yapılmış, halkın kesintisiz sekiz yıllık eğitime karşı olduklarına dikkat çekilmiştir. Milli Gazete'de Yenişafak Gazetesi gibi eylemde yaşanan gerginliklere değinmemiş ve göstericilerin bayraklı fotoğraflarını, kitlenin taleplerini ve TBMM'ye dilekçe verdiklerini haberin öznesi konumuna getirmiştir.

Analizi yapılan haberler ve bu haberle bağlantılı haber, köşe yazıları ve karşıt ideolojiden gazetelerin olayı görüş biçimleri incelendiğinde Hürriyet Gazetesi'nde ideolojik çizgisinin devamı olarak haber içeriğinde abartmalara gidildiği, şiddetin ön plana çıkarıldığı, toplum üzerinde kutuplaştırma stratejisine başvurduğu gözlemlenmektedir.

4.4.8. Hürriyet Gazetesi 16.02.1998 Tarihli Yayın

Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan haber, dönemin Milli Eğitim Bakanı'nın ilk ve orta dereceli okullarda yaptığı bazı düzenlemeler hakkındaki açıklamaları ile ilgilidir. Haber birinci sayfada fotoğrafsız anons olarak duyurulmuş ve üç madde ile haber içeriği özetlenmiştir. Devam haberi yedinci sayfadan yine fotoğrafsız olarak verilmiştir.

Başlık: *İmam-Hatipte Türban Yasağı*[339]

Başlık, tek başına alındığında habere konu sadece türban yasağıymış ve bu durum sadece İmam Hatip Okullarına özelmiş gibi bir fikir oluşturmaktadır. Haberin içeriği ise ancak spot okunduğunda anlaşılmaktadır.

- *"Milli Eğitim Bakanı Uluğbay, özellikle imam-hatip liselerinde olmak üzere resmi ve özel tüm ilk ve ortaöğretim kurumlarında Atatürk ilke ve devrimlerine aykırı başörtüsü ve kıyafetin yasak olduğunu duyurdu.*

[338] **Milli Gazete,** "Millet reyini gösterdi",30 Temmuz 1997,s.1\8.
[339] **Hürriyet Gazetesi**, "İmam Hatipte türban yasağı", 16 Şubat 1997,s.1\s.7.

- *Okullar yarıyıl tatiline girmeden önce tüm illere genelge gönderen Uluğbay, İmam-Hatip liselerinde kız öğrencilerin yalnız Kur'an derslerinde başlarını örtebileceklerini anımsattı.*
- *Uluğbay, vali ve milli eğitim müdürlerini önlem almaları için uyardı ve aksi tutum içinde olanlar hakkında yasal işlem yapılmasını istedi. Genelgenin uygulamasına bugün başlanıyor."*

Burada genel habercilik kurallarına göre özelden genele gidildiği söylenebilir. Spotta yer alan maddeler okunduğunda yasağın yalnızca İmam Hatip Okullarına yönelik olmadığı, tüm ülkede Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bulunan resmi ve özel okulları kapsadığı görülmektedir. Konuya içkin açıklamalarda bulunan dönemin Milli eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay'ın cümlelerinden birebir alıntı yapılmamasına karşın, özellikle İmam Hatip Okullarına yaptığı vurgu öne çıkarılmıştır. Bakanın tüm açıklamalarına dair özet bilginin yer aldığı üç maddeden ikisinde İmam Hatip Okullarıyla bağlı konulara değinilmesi gazetenin konuyla ilgili okuyucuda belli bir perspektif oluşturma çabasıdır.

İç sayfada devam eden habere "*İmam-Hatip Operasyonu*" başlığı kullanılmıştır. Burada da başlık habere ilişkin konunun yine İmam Hatipler öznelinde olduğunu düşündürtmektedir. Bakanlığın yeni ders döneminde ilk ve orta dereceli okul öğrencileri hakkında yaptığı düzenlemelerin yer aldığı haberde, Bakan Uluğbay'ın açıklamalarına doğrudan alıntı olarak hiç yer verilmemiş, açıklamalar haberi yapan muhabirin yorumlarıyla aktarılmıştır.

"Türbana Yasak", "Karma Eğitim", "Hazırlık Sınıfı" ve "*Müfredat Değişiyor"* alt başlıkları ile verilen haberin içeriğinde sık sık İmam Hatip Okulları ismi anılmış ve bilgide eksiltim yapılarak haber manipüle edilmiştir.

"*Karma Eğitim*" alt başlığında; *"Milli Eğitim Temel Yasası uyarınca kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuyacağı liseler olarak açılmasına karşın, ayrı bina ve sınıflarda öğretim yaptıran İmam-Hatiplerde en geç önümüzdeki yıldan itibaren kız ve erkek öğrencilerin bir arada okumaları sağlanacak"* cümlesi yer almaktadır. Bakan'ın açıklamalarından alıntılanmayan bilginin sunulduğu haberde, Uluğbay'ın imam hatipler ile ilgili vurgu yaptığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Türk eğitim-öğretim

tarihi incelendiğinde günümüzde olduğu gibi 90'lı yıllarda da kız erkek ayrı eğitim veren pek çok özel ortaokul ve lise mevcuttur.[340] Haberin başında da belirtildiği üzere uygulanacak tüm kurallar Milli Eğitim'e bağlı tüm okullar için geçerlidir. Buna karşın haberde yalnızca İmam Hatip Okullarına yönelik bir düzenlemenin olduğu fikri uyandırılmaktadır.

Haber metni detaylı olarak incelendiğinde başlık ve alt başlıklar arasında bir özelden genele gidiş olduğu anlaşılmaktadır. Gazete, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüm okullarda yapılan düzenlemeleri, İmam Hatip Okulları üzerinden yansıtmayı seçmiştir. Aslında bu tutum gazetenin ideolojik çizgisi ile de açıklanabilir.

Haber Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Ana olayın sunumu haberin tamamına yansıtılmamıştır. Gazete ana olayı bir öznel üzerinden yansıtmış, İmam Hatip Okullarında yapılacak düzenlemelerden bahsederken diğer okullarda ne gibi değişiklikler uygulanacağından söz etmemiştir. Kuşkusuz Milli Eğitim Bakanı'nın açıklamalarında haberde verilenlerden daha başka açıklamalar da yapılmış, düzenlemelere dair bilgiler aktarılmıştır. Haberin girişi gibi ana metinde de odak tek noktaya indirgenmiş ve sorunun önemi arttırılmıştır.

Sonuçlar: Haberde yer verilen bilgilere kamuoyu merakı açısından haber değeri verilmiştir. Oysa açıklamaların tamamı da haber değeri taşımaktadır. Van Dijk'in teorileri referans alındığında farklı önermelere ulaşılmaktadır. Örneğin; İmam Hatip Okullarında yaşanan bu kuralsızlıkların süratle düzeltilmesi gerekmektedir.

Anonsta yer verilen Vali ve Milli Eğitim Müdürlerinin önlem alması için uyarılması, alınan kararların direnişle karşılanabileceğine işaret etmektedir. Bu yol ile cumhuriyet kurulduğundan beri kolektif bilinçte yer etmiş olan "şeriat geliyor" kaygısı, okuyucuya belli unsurlarla üstü kapalı olarak hissettirilmektedir.

Gazete haber kaynağı olarak kendi bünyelerinde çalışan muhabirlerini göstermiştir. Haberde ardalan ve bağlam bilgisi yer almamaktadır. Açıklamaların ne amaçla

[340] Tunahan Coşkun, "Pedogoji ve İdeoloji Kıskacında Karma Eğitim". İnsan ve Hayat Dergisi,2017, https://insanvehayat.com/pedagoji-ideoloji-kiskacinda-karma-egitim/, (6 Mayıs 2018)

yapıldığına ve yaşanan hangi olayların bu kararların alınmasına sebep olduğuna dair bilgiye sahip olunamamaktadır. Habere göre yasağa muhatap kişiler yalnızca İmam Hatip Okulu idareci, öğretmen ve öğrencileridir. Bu ise gerçeği yansıtmamaktadır. Gazetenin bağlı bulunduğu holdingin yahut yayın yönetmenlerinin ideolojik bakış açısı, bilginin önüne geçmiştir.

Metnin yapısına genel olarak bakıldığında haberin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı belirtilebilir. İdeolojik üretimin yönü, açıklamaların İmam Hatip Okullarına getirilen yasaklar üzerinden kurulmasına işaret etmektedir. Eğitime getirilen diğer tüm düzenlemeler haberde görmezden gelinmiştir.

Haberin yayınlandığı tarihten bir gün sonra yani 17 Şubat 1998 tarihinde Yenişafak Gazetesi'nde "*Kartel Kışkırtıyor"*[341] başlıklı bir haber yer almış ve Hürriyet Gazetesi'nin yukarıda analizi yapılan haberi konu edilmiştir. Yenişafak Gazetesi'nin haber içeriği dikkate alındığında, her ne kadar bir tek gazetenin (Hürriyet Gazetesi) üzerinden genelleme yapıldığı ve durumun tüm medyaya mal edildiği görülse de, analizde irdelendiği şekli ile konunun genel anlamda tüm liseleri kapsayan bir mesele olduğu ancak Hürriyet Gazetesi'nin durumu İmam Hatip Okullarına odakladığından bahsedilmektedir.

Yapılan gazete taramasında Hürriyet Gazetesi'nde bu tarihten sonra çalışmanın kapsamında olan sorunsal ve zaman birimiyle bağlantılı herhangi bir köşe yazısına rastlanmamaktadır. Bununla birlikte yukarıda analizi yapılan haberin yayınlandığı hafta verilen iki küçük haber, çalışma birimi kapsamında belirlenen son haberlerdir.

Haberlerden ilki 20 Şubat 1998 tarihinde "*13 Türbanlı Öğretmene Soruşturma"*[342] haberidir. Haber, Aydın İmam Hatip okulunda görev yapan 13 kadın öğretmenin kılık kıyafet yönetmeliğine uymadığı gerekçesiyle haklarında açılan davayı konu almaktadır.

Bahsi geçen diğer haber ise 23 Şubat Pazartesi günü sayfa 35'te yayınlanan *"Başörtüsü Mesleki Giysidir"*[343] başlıklı haberdir. Kılık kıyafet genelgesinin İmam

[341] **Yenişafak Gazetesi**, "Kartel Kışkıtıryor",17 Şubat 1998, s.1.
[342] **Hürriyet Gazetesi**,"13 türbanlı öğretmene soruşturma",20 Nisan 1998, s.35.
[343] **Hürriyet Gazetesi**, "Başörtüsü mesleki giysidir", 23 Nisan 1998, s.35.

Hatiplerde de uygulanmaya başladığını duyuran haberde, ANAP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keseciler'in "Başörtüsü İmam Hatiplerin mesleki giysisi olarak değerlendirilmedir" açıklamasına yer verilerek konunun çözüm yerinin meclis olduğunu söylemektedir.

4.4.9. Sabah Gazetesi 24.02.1998 Tarihli Yayın

Dönemin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan kılık kıyafet düzenlemesi sonucunda genelgeye uymayan öğrenci ve kamu çalışanları sayılarının paylaşıldığı haber, fotoğrafsız olarak gazetenin yirmi üçüncü sayfasından verilmiştir.

Başlık: *Okullarda Türbana Geçit Yok*[344]

Haberin başlığı tek başına incelendiğinde okuyucuda genel bir fikir oluşturmaktadır. Başlığın altında yer alan spot ile başlık arasında ise herhangi bir bağ kurulamamaktadır. Spotta; *"11 ilde 265 eğitimci için idari soruşturma açılırken, İstanbul'da 40 eğitimci cezalandırıldı."* denilmektedir. Ancak ana metninde haberin detayları incelendiğinde başlık ve spot anlam kazanmaktadır.

Haberin ilk paragrafında, Türkiye genelinde kılık kıyafet genelgesine uymadıkları gerekçesiyle kurumlarından uzaklaştırılan, meslekten ihraç edilen memur ve öğretmenlerin o tarihe kadar olan rakamları paylaşılmıştır. Paragrafın sonunda İstanbul Milli Eğitim Müdürü Ömer Balıbey'in *"Herkes yasaya uyacak!"* şeklindeki açıklamasına yer verilmesi ise dikkat çekicidir. İstanbul ile ilgili herhangi bir verinin paylaşılmamasına, sayısal verileri paylaşılan illerin yetkili açıklamalarına yer verilmemesine karşın, Balıbey'in açıklaması içerik ile ilintisizdir.

Metnin ikinci bölümünde farklı illerde yaşanan durumlardan örnekler verilmiştir. En dikkat çekici örnek ise *"İmam Hatipli öğrencilerin okula başörtüsüyle girmeyi sürdürmesi üzerine, okullarda Milli Güvenlik dersine giren subayların geri çekilmesi"* olmuştur.

Son paragraf olan üçüncü bölüm "*İmam-Hatiplerde Durum*" ara başlığı ile verilmiştir. Öğrencilerin derslere örtülü olarak girmeye devam ettiğini, idarecilerin-

[344] **Sabah Gazetesi**, "Okullarda türbana geçit yok", 24 Nisan 1998, s.23.

gazeteye göre- "konuya ilişkin bahanelerini" içeren bölümün en dikkat çeken yeri tırnak içerisinde ve kalın punto ile vurgulanan "iknaya" çalışılmalarıdır.

Türban yasağı ortaöğretim kurumlarında uygulanmaya başlanmadan üniversitelerde uygulamaya konmuştur. Başını açmak istemeyen üniversite öğrencilerine özellikle İstanbul Üniversite'sinde adı sıkça duyulan "ikna odaları" kurulmuş ve bu odalarda öğrencilere psikolojik şiddet uygulandığı iddia edilmiştir.[345] Bu bağlamda "ikna" kelimesinin haber metninde tırnak içerisinde verilmesi örtük olarak okuyucusunu etkilemektedir.

Haberin Girişi ve ana Olayın Sunumu: Haberin Girişinde sayısal verilerle cezalandırılan insanlardan bahsedilmiş ama bu cezaların nedenlerine değinilmemiştir. Ana olayın sunumunda ise yine sayısal verilere paylaşılarak haberin doğruluğu güçlendirilmiştir. Ancak verilen sayısal bilgiler içerisinde farklı kurum isimleri zikredilse de örnekleme İmam Hatip Okulları üzerinden yapılmıştır.

Sonuçlar: Haberde örnekleri paylaşılan iller arasında İstanbul olmamasına karşın İstanbul Milli Eğitim Müdürü'nün açıklamalarına yer verilmesi sorunun İstanbul için önemine değer atfetmektedir. Balıbey'in kararlılık açıklamalarının paylaşılması ile örtük olarak İstanbul okuyucusuna mesaj verilmektedir. Gazetenin burada manipülatif etkiye aracılık ettiği görülmektedir.

Habere ilişkin ikinci sonuç kullanılan cümle yapılarının okuyucuyu belli bir odağa yönelttiğidir. "Konuya ilişkin bahane", "ikna çabaları" gibi sözcük seçimleri geçmişte yaşanan gerginliklere işaret etmektedir. Okuyucunun algısının bu yol ile etkileme çabasına gidildiği söylenebilir.

Başlarını açmayarak çalışmaya, eğitim almaya devam eden kamu görevlisi, öğretmen ve öğrencilerin cezalandırılması haberin ardalan ve bağlam bilgisidir. Gazete habere kaynak olarak Anadolu Ajansı'nı göstermektedir.

Haberin yayınlandığı tarihten üç gün sonra Fatih Çekirge "*Türban Gerilimi Zorluyor*"[346] başlıklı yazısında, İmam Hatiplerde yaşanan gerginliklerin sebebi olan başörtüsü yasağını "dini değil, siyasi simge" olarak nitelendirmektedir. Genelkurmay

[345] Dinçer, s.163.
[346] Fatih Çekirge, "Türban Gerilimi Zorluyor", **Sabah Gazetesi**, 27 Nisan 2000, s.24.

Başkanı Karadayı'nın kılık kıyafet uygulamaları ile ilgili "endişesini" yazısına aktaran Çekirge yazısına;

> *"Görünürde türbanın kamu kurum ve kuruluşlarında yasaklandığı şeklinde kararlar alınıyor ama uygulamada el altından başka mesajlar veriliyor. Çünkü artık türban 'dini değil, bir 'siyasi simge' halini alıyor. Dahası dinin siyasallaşmasının simgesi oluyor. Ankara yavaş yavaş ve gizliden gizliye bir gerilime yaklaşıyor…"* şeklinde devam etmektedir.

Askerin endişelerini dile getiren Çekirge'nin Ankara'nın yeni bir gerilime yaklaştığını aynı yazıda iddia etmesi, yeni bir askeri müdahaleye işaret olarak görülebilir.

Refah Partisi 16 Ocak 1998'de "laikliğe aykırı eylemlerin odağı olduğu" gerekçesiyle kapatılmıştır. Refah partisinin siyaset sahnesinden çekilmesinin ardından pek çok gazete gibi haberlerini analiz ettiğimiz Sabah ve Hürriyet Gazetelerinde de İmam Hatip Okullarıyla ilgili haberler azalmıştır. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim sonrası, üniversiteye girişte yaşanan katsayı problemleri*, okullara uygulanmaya başlanan kılık kıyafet genelgesi gibi gelişmeler İmam Hatip Okulu öğrenci ve velileri tarafından protesto edilmeye devam etmiştir. Ancak gazetelerde bu konuya ilişkin protestolara dair hiç yayın yapılmamıştır. Sabah ve Hürriyet gazetelerinin 1999 yılı incelemelerinde İmam Hatip Okulu öğrenci, öğretmen, mezun ve velileri hakkında herhangi bir habere rastlanmamıştır.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay'ın 12 Ocak 1998'de Bursa Valiliğine gönderdiği genelge[347] ile başlayan ve 2000'li yılların başında Türkiye'deki ilk ve orta dereceli tüm okullarda uygulamaya sokulan başörtüsü yasağına karşı özellikle İstanbul'da bulunan pek çok İmam Hatip Okulunda protesto edilmiştir. Derslere

[347] Öcal, 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, s.306.

*1973'te yürürlüğe konan Milli Eğitim Temel Kanunu gereği bütün lise ve meslek lisesi mezunlarının eşit şartlarda üniversite sınavına girme hakkı, 1998 yılında YÖK'ün aldığı bir kararla değiştirilmiştir. Bu tarihten itibaren lise mezunlarının OBP belirlenirken 0,5 ile meslek lisesi mezunlarının OBP hesaplanmasına 0,2 ile çarpılmasına karar verilmiştir. Aradaki fark 2003 yılında arttırılmış liselerin OBP belirlenmesinde 0,8 ile meslek liselerin OBP belirlenmesinde 0,3 ile çarpımı esas alınmıştır. Katsayı uygulamasında 2010 yılında genel liselerin puanlarının 0,15, meslek liselerinin puanlarının 0,13 ile çarpılmasına karar verilmiş ve en nihayetinde 01 Aralık 2011 Perşembe günü YÖK tarafından yapılan açıklama ile bu rakamlar kaldırılmıştır.

girmeyen öğrenciler her gün okul önlerinde eylem yapmalarına karşın çalışmada incelenen gazetelerde gösterilere yer verilmemiştir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde çalışmaya konu olan gazetelerin, Refah Partisi kapatıldıktan sonra giderek azalan hatta hiç yer verilmeyen haberlerle, İmam Hatip Okullarını siyasi iktidarı yıpratarak yönetimden el çektirmek amacıyla bir araç olarak kullandığını ve hâkim ideolojik söylemi yeniden ürettiğini söyleyebiliriz.

Çalışma kapsamında belirlenen gazetelerde yukarıda yapılan açıklamaya istisna olan tek bir haber bulunmaktadır. Seçilen zaman dilimi içerisinde bulunduğundan aşağıda haberin analizi yapılmaktadır.

4.4.10. Sabah Gazetesi 30.09.2000 Tarihli Yayın

Bu çalışma kapsamında analizi yapılacak son haber Sabah Gazetesi'ne ait "*Sokakta Ders Şovu"* isimli haberdir.

Başlık: *Türbanlı Öğrenciden Sokakta Ders Şovu*[348]

Haberin yalnız başlığı incelendiğinde türbanlı bir öğrencinin sokakta ders aldığı/verdiği ile ilgili bir düşünce oluşmaktadır. Okuyucuya haber içeriği ile ilgili bir fikir vermesinin dışında merak unsurunu da tetiklemektedir.

Haber "Gündem" isimli sayfa 36'da sağ sütunda yayınlanan kısa bir haberdir. Haberde oturma eylemi yapan İmam Hatip öğrencilerini gösteren bir fotoğraf kullanılmakta, fotoğraf altı yazısında *'Türbanlarını çıkarmadıkları için sınıflara alınmayan öğrenciler, olayı protesto için sokakta ders yaptı'* denilmektedir. Görselde, fotoğraf altında verilen bilgiye dair herhangi bir görüntü bulunmamaktadır.

Haber metni;

> *"İmam Hatip Liselerinde türban yasağının başlatılmasından sonra hazırlık sınıfına kayıtlarını yaptıran ancak okula girişte başlarını açmayan öğrenciler, derslere alınmadılar. Okula gelmelerine rağmen yok yazılar Kazım Karabekir İmam Hatip Kız Lisesi hazırlık öğrencileri dün okul dışında eylem yaptı."* şeklinde başlamaktadır.

[348] **Sabah Gazetesi**, "Türbanlı öğrenciden sokakta ders şovu", 30 Eylül 2000, s.36.

Haberde yer alan bilgiye göre eyleme yalnız İmam Hatip Lisesi hazırlık sınıfı öğrencilerinin katıldığı sonucu çıkmaktadır. Metnin devamında *"Eğitim haklarının engellenemeyeceğini söyleyen hazırlık sınıfı öğrencileri sokak arasında yere oturup ders işledi"* denilmektedir. Bu cümleyle haber girişinde yapılan vurgunun desteklenmesi amaçlanmıştır.

Haberin Girişi ve Ana Olayın Sunumu: Haber girişi ve ana olayın sunumunda eylemi yapan kişilerin sadece hazırlık sınıfı öğrencileri olduğu fikri uyandırılarak eksik bilgi verme yönetimiyle manipülatif etki oluşturulmuştur.

Sonuçlar: Haberde İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin eylem yapma gerekçesine ilişkin yeterli bilgi paylaşılmamıştır. "Türban yasağının başlamasından sonra kayıt yaptıran öğrenciler" olduklarına dikkat çekilerek, eylemcilerin yasağı bilmelerine rağmen İmam Hatip Okulunu tercih ettiklerine örtük olarak vurgu yapılmıştır. Metinden, problemin üst sınıflarda okuyan ve İmam Hatip Okulunu tercih ederken böyle bir uygulamadan habersiz olarak kayıt yaptıran öğrencileri kapsamamakta olduğu, bu sebeple eylemi hazırlık sınıfı öğrencilerinin yaptığı gibi bir sonuç çıkarılmaktadır. Okuyucunun fikrinin yanlış yönlendiren gazete manipülatif etkiye aracılık etmektedir.

Yine haber metninde "güvenlik güçlerinin çemberi altında" eylem yapıldığına dikkat çekilmesi örtük olarak öğrenci/eylemcilerin tehdit unsuru olduğu düşüncesinin uyandırılmasıdır.

Gazete var olan bilgiyi eksilterek manipüle etmekte ve okuyucusunun ilgisini haberin tek bir noktasına (hazırlık öğrencilerinin yaptığı eylem) odaklamaktadır.

Türban yasağının İmam Hatip öğrencileri tarafından protesto edilmesi ardalan ve bağlam bilgisidir. Gazete kaynak olarak bünyesinde çalışan bir muhabiri göstermektedir.

Haberin alt metninin anlaşılması için aynı günlü gazetede İlker Sarıyer'in yazısı incelemeye değerdir. "*Doğruya Doğru"* isimli köşesinde "*Türban"*[349] başlığıyla bir yazı kaleme almış ve yazıda İmam Hatip Okullarının azaltılmasını önermiştir. Sarıyer'in yazısında ilgili bölüm şu şekildedir:

> *"Türban'ın 'siyasal çizgisine' karşıyım. Sosyal içerikli bir tercih olarak kalsa kimi ilgilendirir. Ama türban masum 'başörtüsü' değil…*

[349] İlker Sarıyer, "Türban". **Sabah Gazetesi**,30 Eylül 2000, s.34.

Yine de İmam Hatip Liselerindeki türban çıkarma zorlamasının mantığını anlamakta güçlük çekiyorum.

Bu okulları neden açtın?

'Kadın imama ihtiyaç mı vardı?

Sahiden ihtiyaç yoksa bu liseleri artık azaltma noktasına gitmek gerekmiyor mu?"

Analize konu olan olay Yenişafak Gazetesi'nde "*Sokakta Anayasa Dersi"*[350] başlığıyla verilmiştir. Haberde,

"Üç haftadır okullarına girmeleri engellenen Kazım Karabekir Kız İHL öğrencileri, okulların önünde "Büyüklere" hukuk dersi verdi. Polis, tahtaya Anayasa'nın 24. maddesindeki "Kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz" ibaresini ve Kur'an-ı Kerim'deki örtünme ayetlerini yazan öğrencilere müdahale etti." denilmektedir.

Metinde özellikle okula alınmayan öğrencilerin ne kadar süredir sokakta bulunduğuna ve polisin müdahalesine dikkat çekilmiştir. Habere ilişkin fotoğrafta portatif bir tahtaya yazı yazan öğrenciler görülmektedir.

Yukarıda analizi yapılan haber ve değerlendirilen köşe yazısı Sabah Gazetesi taramalarında konuya ilişkin rastlanılan son haberdir. Sabah Gazetesi'nin bu tek haberine karşılık Hürriyet Gazetesi'nde başörtüsü eylemlerine ilişkin herhangi bir haber/köşe yazısına rastlanmazken, Yenişafak ve Milli Gazete gibi farklı siyasi çizgide yayın yapan gazetelerde konuya içkin haberler eylemler son bulduktan bir süre sonrasına kadar devam etmektedir. Ancak araştırma kapsamının dışında yer aldıkları için bu çalışmada bahsi geçen gazete haberlerine yer verilmemiştir.

[350] **Yenişafak Gazetesi**, "Sokakta Anayasa Dersi", 30 Eylül 2000, s.1\17.

SONUÇ

Demokrasi serüveni boyunca üç kez askeri müdahale gören, milli iradesi pek çok kez sekteye uğratılan Türkiye'de basın bu süreçlerde silahlı kuvvetlerin sözcüsü haline getirilmiş, yoğun baskı altına alınarak müdahalelerin medya aracılığıyla meşrulaştırılması sağlanmıştır. Kitle iletişim araçlarının gücüyle toplumda askeri müdahalenin gerekli olduğuna dair kanaat yaratılmış ve topyekûn bir halk ayaklanmasının önüne geçilmiş, müdahaleye karşı gelen birey-gruplar marjinal ilan edilerek, işkence, hapis ve idamla cezalandırılmış, korku ve baskı ortamı yaratılarak darbeler başarıya ulaştırılmıştır.

Devamlı olarak darbe tehdidinin hissedildiği ülkemizde, basın için dönem dönem özgürlük alanları açılmış olsa da gerek sivil iktidarların gerek askeri yönetimlerin baskısı medyanın üzerinden eksik olmamıştır. Bu baskı ancak 90'lı yılların başında değişime uğramaya başlamıştır. Dönemin Başbakan'ı Turgut Özal'ın ekonomiye getirdiği yeni model ile medya kuruluşları da özelleşmeye başlamış, bu tarihten itibaren de adım adım tekelleşen medya holdinglerinin doğuşu gözlemlenmiştir.

Holdingler bünyelerinde bulundurmaya başladıkları medya kurumları aracılığıyla faaliyet yürüttükleri diğer sektörlerdeki iş kollarını beslemiş, kamuoyu desteğini kendi lehlerinde kullanabilmek için çoğu kez, bilgiyi manipüle ederek ya da asparagas haber üreterek bunları dolaşıma sokmuş, yönetimsel ve toplumsal ölçekte krizlerin yaşanmasına sebep olmuşlardır. Bu dönem yaşananlar pek çok araştırmaya konu olmuş olsa da günümüzde sürecin hala aydınlatılamayan yanları bulunmaktadır. Netice olarak, araştırmanın birinci hipotezi olan 28 Şubat sürecinde habere konu olan olayların haber dili ve söylemiyle araçsallaştırılarak, darbeye meşruiyet kazandırılmaya çalışılması doğrulanmıştır.

Toplumda kaygının arttırılması yolu ile seçilmiş hükümete iktidardan el çektirmeye dayanan ve sosyal, ekonomik pek çok krizi de beraberinde getiren 28 Şubat sürecinin baş aktörü de medya olmuştur. Medya sistemli şekilde propaganda yapmış, sonuçta süreçten zararlı çıkan Türkiye olmuştur. Bazı araştırmacılara göre ülkeye maliyeti 300 milyar doları bulan süreç, 2001 krizine giden süreci de başlatmıştır. 1997'den 2001 krizine kadar geçen sürede TMSF'ye devredilen banka sayısı 20'yi aşmış, faiz harcamalarının GSYH'ye oranı 1997'de yüzde 5 iken 2001 yılında bu oran yüzde

17'ye çıkmıştır. Merkez Bankası'nın verilerine göre Türk Lirası da süreç içerisinde ciddi değer kaybına uğramış, 28 Şubat 1997'de 122,1 TL olan dolar kuru, 26 Aralık 2000'de 675 TL'ye ulaşarak 5,5 kat artmıştır. Özel sektörün dış borcuna ciddi bir yük getiren 28 Şubat sürecinin ardından piyasalarda belirsizlik baş göstermiş bu durumda büyüme oranlarına yansımıştır. Türkiye ekonomisi 1997'de yüzde 7,5 büyüme oranına sahipken, 1998 yılını yüzde 3,4 büyüme hızı ile kapatmıştır. 1999 yılında ekonomi siyasal gelişmelerden olumsuz etkilenmeye devam ederek yüzde 3,4 daralmış, 2000 yılında bir nebze rahatlayan Türkiye, 2001'deki ekonomik kriz ile yüzde 6 küçülmüştür.

Çalışmada incelenen haberlere bakıldığında habere konu olan olayların yansıtılış biçiminin gazetecilik ilkeleri gereği olan objektiflikten çok uzak olduğu gözlemlenmiştir. Haberler gazetelerin bağlı bulundukları holdinglerin ideolojik bakış açısıyla çerçevelenmiş ve kamuoyuna yanlı bir şekilde aktarılmıştır.

Haberlerde kullanılan görsellerde de toplumu yönlendirme çabası bulunduğu tespit edilmiştir. Seçilen fotoğrafların çoğunda şiddet unsurunun ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Yine kullanılan pek çok görselde toplumun önceki deneyimlerinden edindikleri kaygıları arttırıcı unsurların yer aldığı anlaşılmıştır. Haberle ilgili olmamasına karşın tercih edilen "çarşaflı", "cübbeli", "sarıklı" insan görselleri ve aktarılan haberle yan yana konumlandırılan silahlı terör örgütü görselleri ile metinlerarası ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Gazetelerin görselleri kullanması şekli ile toplumda bir algı oluşturmaya çalıştığı tespit edilmektedir.

Analizi yapılan haberlerde devletin resmi ideolojini destekleyen ve onu yeniden üreten bir söylemin olduğundan söz edilebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren öne çıkarılan "Aydın Türk İnsanı" modeline uygun olmadığı düşünülen kitleler, yapılan haberler aracılığıyla "öteki" olarak ilan edilmekte ve toplum dışına itilmesi amacıyla yayın yapılmaktadır. Burada kurgulanan "biz" doğru, dürüst, çalışkan, erdemli, aydın, çağdaş ve Atatürk ilkelerine bağlı bireyler olarak kurgulanırken, "öteki" olanlar, şeriatçı, rejim düşmanı, yobaz, gerici, cahil, yalancı, ortaçağ karanlığından çıkmış ve medeniyetten nasibini almamışlar olarak tanımlanmaktadırlar. Gazeteler resmi ideolojinin onayladığı "bizi", "ötekilerle" karşıt fikirde olan bir genç kızı "İşte Cumhuriyetin Kızı" diye modelleyerek yansıtmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında

paylaşılan görseller ve tercih edilen sözcük yapıları ile egemen ideolojinin meşrulaştırıldığı ve yeniden inşa edildiği söylenebilir.

Gazeteler paylaştıkları haberlerde aksiyonları ön plana çıkarırken, bu aksiyonlara sebep olan nedenleri arka plana itmiş ve yansıtmamışlardır. Örneğin pek çok haberde sekiz yıllık kesintisiz eğitime tepki veren halk kitlelerinin gerçekleştirdiği eylemler manşetlere taşınırken, habere özne olan eylemcilerin kılıkları, polisin olaylardaki tutumu ön plana çıkarılmış, ancak eylemlerin amacı ve eylemcilerin beklentileri haberlerde kendine yer bulamamıştır. Yine liderlerle görüşen sivil toplum temsilcilerinin beklentileri, talepleri ve ziyaretlerdeki görüşmeler haberlere yansıtılmazken, bahse konu olan grupların bir siyasi parti ile özdeşleştirilmesi ön plana çıkarılmıştır. Haberlerde arka plana itilen öğeler ile bazı bilgiler toplumdan gizlenmiş, metinlerde kullanılan seçili yönlerle toplumun algısı belli bir odağa yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Haberlerin makro yapısı incelendiğinde sürmanşet, manşet, spotlar, olaylarda başvurulan haber kaynakları gibi öğelerde de manipülasyona rastlanmaktadır. Özellikle okuyucunun ilk olarak dikkatini çeken manşetlerde genellikle doğrudan, bazı zamanlarda ise bilgi eksiltimi ile yönlendirme yapıldığı görülmektedir. Örneğin; sekiz yıllık kesintisiz eğitimi protesto etmek için sivil gruplarca Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleştirilen eylem, gazete manşetlerine Refah Partisi Mitingi olarak yansıtılmıştır. Bir başka örnek olarak; "Türbanlı Öğrenciden Sokakta Ders Şovu" başlıklı haber verilebilir. Daha haberin başlığında sokakta ders şovu denilerek olumsuz anlam kazandırılan haber, olayın neden gerçekleştiğinden ziyade öğrencinin "şov" yapmasını ön plana çıkarmıştır.

Mikro düzeyde haber unsurlarının inşa edilişinde de haberi üretenlerin yönlendirme yaptığı açıkça görülmektedir. İncelenen haber ve köşe yazılarının neredeyse tamamına yakınında habere konu olan olaylardan çok, olaylardaki özneler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Eylemlerde yer alan göstericilerin giyimleri, İmam Hatip öğrencilerinin tesettürlü oluşları gibi unsurlar ön plana çıkarılmış bazı haberlerde, haberle ilişkili olmamasına rağmen çarşaflı kadın, sarıklı erkek görselleri kullanılarak toplumun bu kesimiyle ilgili bir imaj etiketlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Haberlere konu olan olayların içeriğinin yansıtılmasında ise özneler arka plana itilmiş, kalabalıkların reaksiyonları öne çıkarılmıştır.

Haberlerde kullanılan cümle yapıları da içeriği güçlendirmeye yönelik olarak seçilmiştir. "Ötekinin" sunumu yapılırken genellikle aktif ama olumsuz cümle yapılarına ter verilmiştir. Şiddete referans eden sözcük seçimleri ile radikalleştirilen kitle kamuoyu gözünde itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Haberlerde geçen aktif kelime seçimlerine; "tehdit sloganları attılar", "tekbir getirdiler", "taş attılar", "çirkin sloganlar attılar", "polis vurdu, sakallılar alkışladı", "Sultanahmet'i mahvettiler", "eyleme radikal İslamcı örgütler katıldı" gibi örnekler verilebilir.

İncelenen beş yıllık zaman dilimi içerisinde çalışma örnekleminde yer alan gazetelerde konu ile ilgili bazı haber ve köşe yazılarında sayısal veriler de kullanılmıştır. Çoğunlukla manipüle edilerek verilen rakamların doğruları daha sonra resmi makamlarca düzeltilmiş olsa da bu gazeteler herhangi bir düzeltme yayını yapmamışlarıdır. Genellikle İmam Hatip öğrenci ve mezun sayıları, mezunların tercih ettikleri yükseköğrenim alanları ile ilgili kamuoyu üzerinde inandırıcılık sağlamak amacıyla sayısal veriler kullanılarak yayın yapılmıştır. Günümüzde gerek Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerek Yüksek Öğretim Kurumu'nun döneme ilişkin verileri incelendiğinde, gazetelerin o tarihlerde sayısal verilerde hile yaptığı açıkça görülmektedir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan gazetelerin bağlı bulundukları şirket-holdingler incelendiğinde bu medya gruplarının hakim egemen söylemden yana oldukları, resmi ideoloji yanlısı tutum sergiledikleri görünmektedir. Ancak burada asıl problem bu medya gruplarının benimsedikleri ideolojinin reflekslerinden ziyade ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmeleridir. Çevreden merkeze taşınan sermaye gruplarını ve büyümeye başlayan orta gelirli muhafazakâr şirketleri rakip olarak görmek istemeyen "tekel medyası", bu gruplara ekonomik politikalarla alan açan siyasi otorite ile hesaplaşma içerisine girmiştir. Alanda bulunan hegemonyalarının bozulmasından endişe duyan merkez medya mensupları, yeni gelişen alternatif sesli grup ile çatışmasını da kamuoyuna ideolojik boyutta yansıtmıştır. Bu çatışmayı topluma, "Atatürk Türkiye'sinin, yani rejimin tehdit altında olduğu" söylemi ile aktaran medya, ülkede siyasi kartların yeniden karılması noktasında başarılı da olmuştur.

Benimsedikleri söylem ile toplumu kutuplaşmaya iten gazeteler kullandıkları dil, seçilen görseller ve bünyelerinde yayınlanan gazete yorumları gibi retoriksel unsurları

kullanarak darbeye zemin hazırlamış, geleneksel olmasa da farklı bir yöntem kullanarak siyasi iradeye ket vuran askeri müdahaleyi meşru kılmaya çalışmıştır. Habercilik ilkelerinin yok sayıldığı, objektiflikten uzak ve asparagas haber örneklerine sıklıkla rastlanan süreçte, "ismini açıklamak istemeyen üst düzey yetkili" kaynaklardan alınan bilgilerle toplum korku iklimine sürüklenmiştir.

Gazeteler gündemle ilişkili olmamasına karşın şeriatla yönetilen ülkelerde yaşanan krizleri, Atatürk'ün cumhuriyeti kurarken karşılaştığı güçlükleri ve demokrasi serüveninde yaşanan "şeriatçı" ayaklanmaları yazı dizileri olarak yayınlamış, hükümetin sürekli olarak eleştirilen ve manşetten verilen haberleri köşe yazarlarınca da gündemde tutulmuştur. Çalışmanın araştırma özneli olan İmam Hatip Okulları ile ilgili yayınlanan haberlerle doğrudan bağlantılı olmasa da korku ortamını besleyici köşe yazılarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu yazılarda İmam Hatip öğrencileri, gelecekte cumhuriyet rejimini yıkmak için faaliyet gösterecek "militanlar" olarak yansıtılmış ve sıklıkla bu okulların kapatılması ya da öğrencilerin "ıslah" edilmesi gündeme getirilmiştir. İmam Hatip öğrencilerini Refah partisinin yetiştirilen "Seçmen Kadrosu" olarak isimlendiren, "bir partinin güdümünde" olduğunu iddia eden, "çok genç ve cahil", "tesbih ve başörtüleriyle ileri gelenlerden olmak isteyenler", "laiklik karşıtı", "şeriatçı", "radikal İslamcı" ve "nefret tedrisatından geçenler" olarak tanımlayan köşe yazarları bu ve benzeri pek çok niteleme ile İmam Hatip Okullarını toplum nezdinde itibarsızlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda gazetelerin yalnız doğrudan ilgili haberler dışında dolaylı yoldan da algı yönetimi gerçekleştirdiğinden bahsedilebilir.

Bu süreç içerisinde yayınlanan haberlerin tamamı incelendiğinde, karşıt görüşün fikirlerine hiçbir şekilde yer verilmediği gözlemlenmektedir. Objektiflik gereği konuya muhatap her kesimin fikrine yer verilmesi gerekirken, medya kuruluşları "öteki" olarak kabul ettikleri kitlenin beklenti, talep, açıklama ve görüşlerine yer vermeyerek tek yönlü bir bakış açısını sergilemişleridir.

Çalışma kapsamında incelenen ve farklı ideolojik çizgide yayın yapan Yenişafak Gazetesi ve Milli Gazete gibi süreli yayınların döneme ve özelde İmam Hatip Okulları ile ilgili yaşananlara bakış açısı, ana akım medyanın aksine bir tutum izlemiştir. Bu bağlamda gazeteler incelendiğinde yapılan yayınların dönemin iktidarını desteklediği,

gerçekleşen eylemlerin de toplum tarafından verilen doğal tepkiler olarak kamuoyuna yansıtıldığı görülmektedir. Zaman zaman habercilik ilkelerinin dışına çıkılmış olsa da bu gazeteler ana akım medyanın tersine daha şiddet karşıtı bir yayıncılık dili benimsemiş, okuyucusuna güncele dair daha sağlıklı bilgi aktarılmasını sağlamışlardır.

Günümüze gelindiğinde bazı grupların tutum ve davranışları, 28 Şubat sürecinde İmam Hatipler aleyhine işletilen yönlendirmenin başarılı olduğunun ve medyanın bir kesimi toplum dışına itme, itibarsızlaştırma noktasında ne kadar tehlikeli olacağının kanıtıdır. Bu davranışlara örnek olarak, 2016 yılında Bakırköy'de yapılan 1 Mayıs kutlamasında ve yine aynı yıl ODTÜ mezuniyet töreninde açılan "İmam Hatipler Kapatılsın" pankartı ve yine buna benzer pek çok karşıt tepki gösterilebilir. Bu pankartlar açıldıkları tören-kutlamaların bağlamıyla örtüşmemekle birlikte sadece ideolojik bir ayrıştırmanın eseridirler.

Objektif çerçevede haberi aktarması gereken medya, 28 Şubat sürecinde seçilmiş hükümete karşı askeri erk ile dayanışma içerisine girmiş, gazetecilik etiğinin ilkelerin oldukça dışına çıkmış, dördüncü güç olarak nitelendirilen basın, ülkede birinci güç haline gelmiş, sivil iktidarın yönetimden el çektirilmesini sağlamış, toplum mühendisliği rolüne soyunmuş ve bu haliyle kitle iletişim araçlarında manipülasyon araştırmalarına ciddi bir örnek oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmanın ikinci hipotezi olan süreçte ilgili haberlerin propaganda diliyle yazılarak, gazetelerin temel amacı olan toplumu bilgilendirmeyi değil yönlendirmeyi amaçladığı doğrulanmıştır.

EKLER

EK 1: Gazete Manşetleri

- 11.10.1996 Sabah Gazetesi

İmam Hatip'te büyük tahrik

Üsküdar İmam Hatip Lisesi'ne dışarıdan gelen bir grup, okuldaki öğrencileri de kışkırtarak yeşil bayrak açıp, şeriat gösterisi yaptı. Okuldaki bir öğretmenin Kur'an-ı Kerim ve din aleyhine sözler sarfetmesini protesto ettiğini iddia eden gruba, polis müdahalede bulunmadı. Haberi sayfa 22'de

Grubu yönlendirdi

Okul önünde toplananları yönlendiren başörtülü bu hanım kim olduğunu soranlara "Bir Müslüman" cevabını verdi.

Ok ve yaylı şeriat örgütü

İstanbul'da iki şeriatçı örgüt ele geçti. Polis, militanların evinde, silahlar ok ve yay da ele geçirdi. Sayfa 16'da

İmam Hatip'te şeriatçı gösteri

Akit gazetesinin dünkü yayını üzerine Üsküdar İmam Hatip Lisesi önünde toplanan kalabalık yeşil bayraklar açarak, şeriat çağrısını etti.

Yavuz ÖZOĞLU

"Bir Müslüman"

Şeriat çağrıları attılar

Sarıklıyı bile ırmalı buldular

Üsküdar İmam Hatip Lisesi önünde toplanan grupun, yeşil çizgili sarıklı biri, sopalığa bitap edercik "Devlet elinde değil. Biri elinizdeki de Müslüman. Cumhurbaşkanı bir hafta onun namazını kaçırmazsa, Arna içkiliği dürdüne kalkıcaklar var" dedi. Ancak sopalık, sıkıntı Mustafa'ya Sarıklı olduğu öğrenilen yaşlı adamın sakalının "sarık" bulunuk uçtu gösterdi. Grupta bitkin kişi adamı hemen uzaklaştırdı.

Fotoğraflar: Cumhur ELMAS Cem ESER-Yalçın BİT

- 01.04.1997 Sabah Gazetesi

Mezunlar derneği liderleri ziyaret etti

imam-hatip zirvesi

Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapıldığı saatlerde, 8 yıllık kesintisiz eğitime karşı çıkan çeşitli dernekler liderleri ziyaret etti.

Ankara- İmam hatip liseleri için bir araya gelen Ilim Yayma Cemiyeti, Ensar Vakfı, GÜNDER Vakfı ve ANİMDER sekiz yıllık temel eğitimin kesintisiz olarak uygulanmak istenmesini "komplo" olarak değerlendirdi.

Dernekler, Milli Güvenlik Kurulu toplantısının sürdüğü saatlerde, ortak bir toplantı yaparak destek aramalarını sürdürdü. Büyük Ankara Otel'inde dün sabah kahvaltısında buluşan imam hatip destekçilerinin toplantısı akşama dek sürdü.

Dernek temsilcilerinden oluşan bir grup dün Yeniden Doğuş Partisi'ni, DSP'yi ve DYP'yi ziyaret etti. YDP lideri Hasan Celal Güzel, kendisinin bir eğitimci olduğunu hatırlatarak, imam hatiplerin orta kanunun kapatılmasına sonuna kadar karşı olacaklarını söyledi. Güzel, imam hatipler için destek sözünü veren demokratik kitle örgütlerinin etkinliklerini destekleyeceklerini belirtmek. "MGK üyeleri sanki eğitim konusunda uzmanı gibi davranarak, kararlar alıyorlar. İmam hatipler konusu, pesin hükümle siyaset meselesi haline getirilmiştir. Bu yanlıştır" dedi.

ANAP Grubu'nun daha önce 5+3 için kanun teklifi dahi verdiğini kaydeden Güzel, "şimdi o arkadaşlara 'Rüyanızda tank gördüğümüz için mi kanunun değiştirdiniz' diye sormıyorum. Artık dünyanın gündeminde sürekli eğitim var. İnternet ağlarında da mı tank koyacaklar. Ordu peygamber ocağı ama, tasvirden koyarız. Okulların önüne yatarız" dedi.

Çiller'e de gittiler

Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, programında olmamasına karşın dün saat 16.00'da Dışişleri Konutu'nda imam-hatip mezunları kabul etti. Çiller, görüşmenin ardından yaptığı açıklamada Türkiye'de vatandaşların evlatlarını dini öğreterek yetiştirmek istediklerini belirterek, "Gençlerimizi hem manevi değerlere bağlı, hem de yenilikçi bir süreç içinde rekabete hazır gençler olarak yetiştirmek zorundayız. Önemli olan devlete bağlı olmaktır, devletimiz laiktir. İnsanlarımızın yüzde 99'u Müslüman'dır, ama inanç özgürlüğü vardır" dedi.

Bir "ama" gibi konuştuğunu kaydeden Çiller, sözlerini şöyle sürdürdü: "İmam hatipliler bir partinin güdümünde, diğer partiler de bunun karşısında gibi görüntü çıkıyor. Siyasi kavganın ortasında olduğumuz, hiçbir partinin gençlik kolları haline gelmeyin. Bununla mücadele etmezseniz, sıkıntı bitmez. Birtakım yerlere siyaset sokulmaz. İçinize siyaset sokarsanız, Kuran kursları üzerinde siyaset yaptırırsanız, oyuna gelirsiniz." Çiller sözlerini, "MGK kararlarında imam hatipleri kapatın diye bir şey yok. Ölsa karşı çıkardık. Ordu bunlara karşıdır da değildir. Yanlış anla-

Ecevit: Refah kullanmak istiyor

DSP lideri Ecevit, Refah Partisi'nin dini siyasallaştırmaya çalıştığını söyledi.

Ankara- DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, imam hatip destekçisi kuruluşların temsilcileri ile görüşmesinde "Özellikle RP ve onun gibi bazı çevreler sanki Türkiye'de ayrı bir millet yetiştirecek okullarımış gibi bir izlenim veriyorlar. Sorun, başta RP olmak üzere dini siyasadan bazı çevrelerin imam hatip okulu öğrencilerini kendi amaçladıkları bir yaşam biçiminin fidanlığı gibi görüp, göstermelerinden kaynaklanmıştır" dedi. Ecevit, "Bu yüzden imam hatip okulu öğrencileri haksız bir takım kuşkuların gölgesi altında kalıyorlar" dedi konuştu.

Ecevit imam hatip okullarıyla ilgili yeni tasarılar ve 8 yıllık temel eğitim kesintisiz uygulanması konusunda komkalarının bazı tereddüt ve kaygıları olduğunu kaydederek, "Bu arkadaşlarımız kesinlikle önyargılı değiller. Değişik görüşleri, önerileri tartışmaya açıklar. 8 yıllık temel eğitim konusunda yıllardan beri beklenen, ama bir türlü atılmayan adım atılırken kendilerinin de görüşlerinin alınmamış olmasından şikayetçiler. Bu camiayla bir diyalog kurulursa yafları olabilecekleri düşünüyorum" dedi.

Hayatın kıyısından...

"Yetmişiki millete bir göz ile bakmayan, şehrin evliyasıysa da hakikatle asidir."

Yunus EMRE

- 26.04.1997 Sabah Gazetesi

Askerin cebindeki broşür

ÖZEL

Dini eğitimle Milli Görüşçü partilerin aldığı oy oranı arasındaki bağlantıyı gösteren broşürde 8 yıllık eğitimin önemi vurgulanıyor

Türkiye'nin en iyi gazetesi

SABAH

İşte broşürden seçmeler

PAZARTESİ 28 NİSAN 1997

FİYATI 40.000 LİRA

20 sayfalık uyarı broşürü

Seçmen nasıl yetişiyor?

Milli gelir ve irticai hareket

Amaç, şeriat devleti kurmak

- 12.05.1997 Hürriyet Gazetesi

Hürriyet

Bakan atayamadı

Çiller'in Türkiye'si

Mitingde harem-selamlık

Bakan Çelik'e suç duyurusu işleme konuldu

Erez: Çiller'in mitingi fiyasko

Baykal: Çille hesabını vers

Gündem

Hürriyet

Çiller'in Türkiyesi

MİTİNG MANZARALARI

Cihat bayrağı açıp şeriat sloganı attılar

İçinizdeki LAİK Canavarını Durdurun

- 12.05.1997 Sabah Gazetesi

SABAH

İşte sonuç

Refahyol'un DYP'yi nasıl eritti̇ği̇ni İstanbul'da arka arkaya yapılan iki miting açıkça ortaya koydu

Dört yıldızlı yorum

HABERLER

Refah, DYP'yi eritiyor

Bu Teklif Kulağa Hoş Geliyor!..

Sultanahmet'te seçim çağrısı

- 30.05.1997 Sabah Gazetesi

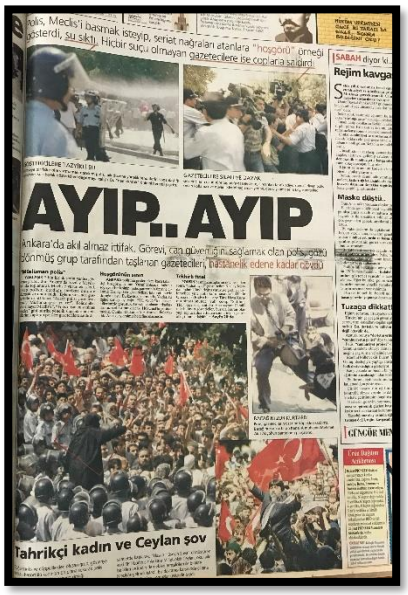

SABAH

SUSMAYIZ

Şeriat isteyenler "Satılmış" diyor; polis copla saldırıp hastanelik ediyor.. Ama Türk Basını bu saldırılarla susmayacak.. Şeriat isteyeni de, çeteleri de, yolsuzlukları da yazmaya devam edecek

Fenerbahçe-Beşiktaş'tan "Cine 5"e tedbir kararı

Buzdolabı poşeti

AYIP..AYIP

Tahrikçi kadın ve Ceylan şov

- 30.07.1997 Hürriyet Gazetesi

Hürriyet

DYP, sekiz yıl için tavrını yumuşattı

Tehlikeli tahrik

Kesintisiz eğitimi protesto için Ankara'da toplananlardan aşırı dinci gruplar, Genelkurmay ve kuvvet komutanlıklarının önüne giderek çirkin sloganlar attı.

Genelkurmay'da gösteriye öfke

Gazeteci döven 3 polis açığa alındı

CİNE 5'e yargı darbesi

Sekiz yıl tamamdır

Hürriyet

İBDA-C mitinginde

Sanki ortaçağ

Kadınları öne sürdüler

Fiyasko eylem

5 milyon'a dediler

5 bini zor buldular

Ceylan omuzlarda

Askerde öfke

İrticaya mor su

Karadayı sınırlı

Demirel: Kınıyorum

Erbakan'dan eyleme destek

RP'li Gül: 8 yıl asker dayatması

- 16.02.1998 Hürriyet Gazetesi

araştırı

Demirel'den güvence aldı

İmam-hatipte türban yasağı

Müdür Bey: Bana telekız yolladılar

Yağsız yoğurt zayıflatıyormuş

Jetpa da Ko gibi dışa aç

Fenerbahç iktidar pa

Kinkel: Tü Avrupa'y

Türk

Hürriyet

İmam-hatip operasyonu

Okullarda ders başı

29 unda, Paris'te

NOKIA 6110

- 24.02.1998 Sabah Gazetesi

Okullarda türbana geçit yok

GÜNÜN İÇİNDEN

HASAN CEMAL

Körfez'de olumlu gelişme ar

'Sivil'lerde

Türk-İş, DİSK, TİSK, TOBB ve TESK, hü

sorunları çözememesi durumunda seçim

- 30.09.2000 Sabah Gazetesi

Türbanlarını çıkarmadıkları için sınıflara alınmayan öğ renciler olayı protesto için sokakta oturarak ders yaptı.

Türbanlı öğrenciden sokakta ders şovu

İMAM hatip liselerinde türban yasağının başlatılmasından sonra hazırlık sınıfına kayıtlarını yaptıran ancak okula girişte başlarını açmayan öğrenciler, derslere alınmadılar. Okula gelmelerine rağmen yok yazılan Küçükköy Kazım Karabekir İmam Hatip Kız Lisesi öğrencileri dün okul dışında eylem yaptı. Ailelerinin desteği ve güvenlik güçlerinin çemberi altında sokakta oturan türbanlı kız öğrenciler İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni okuyarak protestolarını devam ettirdiler. Eğitim haklarının engellenemeyeceğini belirten türbanlı hazırlık sınıfı öğrencileri, sokak arasında yere oturup ders işledi. Öğrenciler, gerekirse derslerini sokakta sürdüreceklerini söylediler. **Mustafa KAYA**

EK 2: 28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir. (TBMM, 2012, s.1042-1044).

Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

1. Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayrım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
2. Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.
3. Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:
   i) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtta uygulamaya konulmalı.
   ii) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
4. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.
5. Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.
6. Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7. İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.
8. İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkân verilmemelidir.
9. TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.
10. Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlayamıyoruz.
11. Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.
12. T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademede kesin önlemler alınmalıdır.
13. Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.
14. Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.
15. Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16. Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.
17. Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.
18. Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akın, Fehmi. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**. 1. Basım. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2009.
- Akpınar, Hakan. **28 Şubat Post Modern Darbenin Öyküsü**. 1. Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık. 2001.
- Aksoy, Ersun. **28 Şubat'tan Balgat'a Mücahit**. 1. Basım. Ankara: Ümit Yayıncılık. 2000.
- Akşin, Sina. **Türkiye Tarihi.** 7. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi. 2007.
- Alemdar, Korkmaz. **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları. 1989.
- Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.** Tümertekin, Alp (çev.). 1. Basım. İstanbul: İthaki Yayınları. 2019.
- Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler**. 4. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Arabacı, Caner. "İttihat ve Terakki Basını", Hakan Aydın (Ed**.) II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset** içinde. Konya: Palet Yayınları. 2010. ss. 65-76.
- Arikan, Nuraydın. **28 Şubat Sürecinde Medya**. 1. Basım. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2011.
- Atay, Hüseyin. **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**. 1. Basım. İstanbul: aDergâh Yayınları. 1983.
- Atılgan, Gökhan ve Aytekin, E. Atilla. **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler.** 1. Basım. İstanbul:Yordam Yayıncılık. 2019.
- Avşar, Abdülhamit. **Serbest Cumhuriyet Fırkası**. 1. Basım. İstanbul: Kitabevi Yayınları. 1998.

- Ayhan, Bünyamin. **Atatürk ve Basın**. 1. Basım. Konya: Palet Yayınları. 2009.
- Ayhan, Bünyamin. "II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki; Siyaset ve Basın", Hakan Aydın (Ed**.) II. Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset** içinde. Konya: Palet Yayınları. 2010.
- Ayhan, Halis.**Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998).** 1. Basım. İstanbul: İFAV Yayınları. 1999.
- Barutçu, İrem. **Babıâli Tanrıları Simavi Ailesi.** 1. Basım. İstanbul: Agora Kitaplığı. 2004.
- Bell, Daniel. **The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting**, 2. Basım. New York: Basic Books, 1976.
- Bektaş, Arsev. **Siyasal Propaganda**. 1. Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 2002.
- Berkes, Niyazi. **Propaganda Nedir?**. 1. Basım. Ankara: Recep Ulusoylu Basım Evi. 1942.
- Bilgin, Beyza. **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**. 1.Basım. Ankara: Emel Matbaacılık. 1980.
- Birand, M. Ali. **Son Darbe 28 Şubat**. 8. Basım. İstanbul: Doğan Yayıncılık. 2012.
- Böligiray, Nevzat. **28 Şubat Süreci 1**. 1. Basım. Ankara: Tekin Yayınevi. 1999.
- Brown, J.A.C. **Beyin Yıkama ve İkna Metodları.** 8. Basım. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.2012.
- Chomsky, Noam. **Medya Gerçeği**. Akınhay, Osman (çev.) 4. Baskı. İstanbul: Everest Yayınları. 2002.
- Clews, John C. **Nasıl Aldatıyorlar**. 2. Basım. Ankara: Kardeş Matbaası. 1972.

- Collins, Hugh. **Marksizm ve Hukuk.** Tuna**,** Umre Deniz (çev.). 2. Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları. 2013.
- Çakır, Hamza. **Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri.** 1. Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2002.
- Çelik, Necati. **28 Şubat ve İrtica Tehdidi**. 1. Basım. Ankara: Sinemis Yayınları. 2004
- Dağlı, Nuran ve Aktürk Belma. **Hükümetler ve Programları**. Ankara: TBMM Basımevi. 1988.
- Demir, Vedat. **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**. 1. Basım. İstanbul: Beta Yayınları. 2007.
- Devran, Yusuf. **22 Temmuz Bir Dönemin Sonu mu, Başlangıcı mı?**. 1. Basım. İstanbul: Sam Yayınları. 2007.
- Devran, Yusuf. **Haber, Söylem, İdeoloji**. 1. Basım. İstanbul: Başlık Yayın Grubu. 2010.
- Dinçer, Nahit. **1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi**. 1. Basım. İstanbul: Yağmur Yayınları. 1974.
- Domenach, Jen Marie. **Politika ve Propaganda.** Yücel, Tahsin (çev.). 1. Basım. İstanbul:Varlık Yayınları. 1969.
- Donat, Yavuz. **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**. 1. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1999. S.612.613.
- Eagleton, Terry. **İdeoloji.** Özcan, Muttalip (çev.). 3. Baskı İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2011.
- Ergin, Osman. **Türk Maarif Tarihi.** 3. Basım, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, S.140

- Foucault, Michael. **The Will to Truth**. New York: Tavitor Press. 1980.
- Freud, Sigmund. **Gesammelte Werke**. Londra: Anaconda Press,. 1952.
- Girgin, Atilla. **Türkiye'de Yerel Basın**. 2. Basım. İstanbul: Der Yayınları. 2009.
- Girgin, Atilla. **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**. 2. Basım. İstanbul: Der Yayınları. 2014.
- Gramsci, Antonio. **Hapishane Defterleri.** Baysal, Barış (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Kalkedon Yayınları. 2014.
- Güz, Nükhet. **Etkili İletişim Terimleri.** 6. Basım. İstanbul: İnkılâp Yayınları. 2002.
- Herman, Edward S. ve Chomsky Noam. **Kitle Medyasının Ekonomi Politiği-Rızanın İmalatı**. Abadoğlu Ender (çev.).1. Basım. İstanbul: BGST Yayınevi. 2012.
- Heywood, Andrey. **Siyaset.**16. Baskı. İstanbul: Adres Yayınları. 2015.
- Howard, A. Reed, "Türkiyenin Yeni İmam Hatip Okulları". **Osmanlı Devleti ve İslamiyet.** Yavuz, Hulusi (çev.) 1. Basım. İstanbul: İz Yayıncılık. 1991.
- Işık, Metin. **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sitemleri**. 2. Basım. Konya: Eğitim Kitabevi. 2012.
- İnal, Ayşe. **Haberi Okumak**. 2. Basım. İstanbul: Temuçin Yayınları. 1996.
- İnceoğlu, Metin. **Güdüleme Yöntemleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları. 1985.
- İnuğur, Nuri. **Basın ve Yayın Tarihi**. 5. Basım. İstanbul: Der Yayınları. 2005.
- Kalaycıoğlu, Ersin. **Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi.** 1. Basım. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını. 1995.

- Kalender, Ahmet. **Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri.** 1. Basım. Konya: Çizgi Kitabevi. 2000.
- Karalı, Hamit. **Medya İmparatorluğu-İhtilaller, İhaleler ve 28 Şubat'ın Kutsal İttifakı**. 1. Basım. İstanbul: Truva yayınları. 2005.
- Karaman, Hayrettin. **İmam Hatiplilik Şuuru**. 1. Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2011.
- Kazan, Şevket. **28 Şubat Port-modern Bir Darbenin Anatomisi**. 2. Basım. İstanbul: MGV Yayınları. 2014.
- Kızıltaş, Ekrem. **Herkesin Hocası Erbakan**. 1. Basım. İstanbul: Hayat Yayın Grubu. 2011.
- Koloğlu, Orhan. **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**. 3. Basım. İstanbul: Pozitif Yayınları. 2018.
- Kunz, Hans. "Kaygının Antropolojisi Üzerine". **Korku ve Kaygı**. Hoimar von Ditfurt (drl). İstanbul: Metis Yayınları. 1991.
- Mardin, Şerif. **İdeoloji.** 17. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları. 2015.
- Mattelart, Armand. **İletişimin Dünyasallaşması**. Yücel, Halime (çev.). 3. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları. 2013.
- McLuhan, Marshall ve Quentin Fiore. **Yaradanımız Medya**. Oskay, Ünsal (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Turkuvaz Kitap. 2005.
- Neziroğlu, İrfan. **Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)**. 1. Basım. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. 2003.
- Opçin, Tuncay. **Şubat Uzar Bin Yıl Olur**. 1. Basım. İstanbul: Selis Kitaplar. 2004.

- Öcal, Mustafa. **Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat**. 2. Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2008.
- Öcal, Mustafa. **100. Yılında İmam Hatip Liseleri**. 1. Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2013.
- Öcal, Mustafa. **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi.** 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınevi. 2016.
- Örs, H. Birsen. **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler.** 9. Baskı.İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2010.
- Özer, Ömer. **Kazanılmış Hakların Tersine Çevrilmesi**. 4. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları. 2001.
- Özer, Ömer. **Haber, Söylem, İdeoloji**. 1. Basım. İstanbul: Literatürk Yayınları. 2011.
- Parmaksızoğlu, İsmet. **Türkiye'de Din Eğitimi.** 1. Basım.Ankara: MEB Basımevi. 1966.
- Perinçek, Doğu. **28 Şubat ve Ordu**. 1. Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları. 2000.
- Porat, Marc. **The Information Economy: Definition and Measurement.** Washington D.C.: US Department of Commerce, Office of Telecommunications, 1977.
- Postman, Neil ve Powers, Steve. **Televizyon Haberlerini İzlemek**. Aslı Tunç (çev.). İstanbul: Kavram Yayınları, 1996.
- Qualter, Terence. **Opinion Control in The Democracies.** New York: St. Martin's Press. 1985.
- Radford, Benjamin. **Medya Nasıl Yanıltıyor?.** 1. Basım. İstanbul: Güncal Yayıncılık. 2004.

- Salihpaşaoğlu, Yaşar. **Türkiye'de Basın Özgürlüğü**. 1. Basım. Ankara: Seçkin Yayınları. 2007.
- Saybaşılı, Kemali. "Refahyol Döneminde Siyasal Yaşam, On bir aylık Saltanat", **Siyaset Ekonomi ve Dış Politikada Refahyol Dönemi.** Özkan, Gencer (drl). İstanbul: Boyut Yayıncılık. 1998.
- Sözen, Edibe. **Söylem**. 1. Basım. İstanbul: Paradigma yayınları.1999.
- Topuz, Hıfzı. **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi.** 1. Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi. 2003.
- Tuğal, Cihan. **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**. 1. Basım. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 2010.
- Tokgöz, Oya. **Temel Gazetecilik**. 2. Basım. Ankara: İmge Kitapevi, 2000.
- Tzu, Sun. **Savaş Sanatı**. 1. Basım İstanbul: Kastaş Yayınları. 2008.
- Ünsür, Ahmet. **Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri**. 1. Basım. İstanbul:Ensar Neşriyat. 2005.
- Üskül, Zafer. **Siyaset ve Asker.** 1. Basım. Ankara: İmge Kitapevi. 1997.
- Valentin, Jean Michel. **Hollywood, Pentagon ve Washington.** Turan, Ömer Faruk (çev.). 1. Basım. İstanbul: Bab-ı Ali Yayıncılık. 2006.
- van Dijk, Teun A. "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Küçük, Mehmet (drl), Ankara: Ark Yayınları, 1999.
- WINTER, Michael. "Kemalist Türkiye"de Eğitimin ModernleĢmesi", **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi.** Alakuş, Meral (çev.). 1. Basım. İstanbul: Sarmal Yayınevi. 1999.
- Yaylagül, Levent. **Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**. 1. Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları: 2008.

- Yaylagül, Levent. **Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**. 1. Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları: 2008.
- Yılmaz, M. ve Doğaner, Yasemin. **Cumhuriyet Döneminde Sansür**. 1. Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2007.
- Yılmaz, Sıdıka ve Kaya, Raşit. **Basın-Siyaset İlişkisi, Kıldan İnce Kılıçtan Keskin.** 1. Basım. Ankara: PMD Yayınları, 2008.

Kitap İçinde Bölüm

- Düstur, **Tertib-i Sani**, C.5, Temmuz 1913 İstanbul ss.608-617. Aktaran: Öcal Mustafa, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri", **100. Yılında İmam Hatip Liseleri içinde**, 1. Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2015. ss. 65-104.
- Goldıng, Peter. "Telling Stories: Sociology, Journalism and the Informed Citizen" Denis McQuail. Peter Golding, Ells de Bens (Ed.). **European Journal of Communication** içinde. London: Sage Publications. 2007. ss.147-175.
- Ilgın, Leyla. "Söylem ve İdeoloji-Mitoloji-Din-İdeoloji". Çoban, Barış ve Özarslan, Zeynep (hzl). **Söylem ve İdeoloji** içinde. 2. Basım. İstanbul: Su Yayınları. 2015. ss.285-297.
- Neuberger B. "Cooperation Between Church and State in Liberal Demokracies", **Religion, Plitics,Society and State**. Aktaran: Şule Albayrak, "ABD'de Devlet Okullarında Din Eğitimi", **100. Yılında İmam Hatip Liseleri** içinde. 1. Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2015. ss. 759-776.

Sözlük

- **A Dictionary of Communication and Media Studies.** Watson, James and Hill, Anne. Routledge: Edward Arnold Press. 1993.

- **Büyük Türkçe Sözlük.** İstanbul: Akçağ Yayınları. 2009.
- **Oxford Dictionary.** England: Oxford University Press. 2008.

Yayımlanmamış Tezler

- Akşit, Yasemin. "Çok Partili Sistemin İlk Dönemlerinde Basın ve Basın Özgürlüğü (1946-1954)". **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Gazi Üniversitesi SBE. 2012.

- Altıntaş, Erkan. "Öğrencilerde İmam Hatip Lisesi Algısı (Batman örneği)". **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.**Hitit Üniversitesi SBE 2016. s.40.

- Binel. Özlem. "Susurluk Skandalının Basında Sunumu". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE. 2005.

- Erdoğmuş, Furkan. "Türkiye'de Siyasi Partiler ve Yazılı Medya Açısından İdeolojinin Yeri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Pamukkale Üniversitesi SBE, 2015.

- Erman, Süleyman. "Bir Propaganda Aracı Olarak Tarihi Diziler. Filinta ve Diriliş Ertuğrul Örneği**." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi SBE, 2016.

- Gülmez, İsmail. "28 Şubat 1997 Askeri Darbesi Ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Erzurum Atatürk Üniversitesi EBE. 2014.

- Gök, Murat. "Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti İmam Hatip Okulları, Liseleri ve Ortaokullarında Okutulan Arapça Kitapların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Çukurova Üniversitesi SBE. 2017.

- Hongur, Andaç. "28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Ankara Üniversitesi SBE. 2006,

- Kösedağ, Mehmet Sena. "Çok Partili Dönemden Günümüze Yazılı Basın Alanında Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Bunların Basında Temsili". **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Erciyes Üniversitesi SBE. 2016.

- Okutan Akalın, Ebru. "İktidar Ve Yerel Basın İlişkileri: 27 Mayıs Döneminde Demokrat Türkiye Gazetesi, (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)". **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul Üniversitesi SBE. 2014.

- Özgan, Ali. "28 Şubat Süreci'nin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Muğla Üniversitesi SBE. 2008

- Tokmak, Mustafa. "Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE. 2007.

Sempozyum\ Konferanslar

- Gümüş, Korhan, "Yakın tarihimizde STK hareketinin gelişimi ve kamu sivil toplum kuruluşları ilişkisi", **Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları No:3**, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004.

- Ortaylı, İlber. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Uyanış ve Basın", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, Gazi Üni. İletişim Fakültesi, 1999, ss.21-37.

İnternet Kaynakları

- Akman, Nuriye. "Seyhan Soylu: 28 Şubat'ın Gizli Kahramanıyım" [Elektronik Version]. Vatan Gazetesi. 18.09.2008. http://www.yaklasansaat.com/haberdosya/2008_haberleri/eylul/eylul28.asp. (08 Şubat 2019)

- Aydın, Birol. "Haberlerin Yüzde 90'ı Yalandı". 22.12. 1999. http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/can.htm (17.12.2018).

- Coşkun, Tunahan. "Pedogoji ve İdeoloji Kıskacında Karma Eğitim". İnsan ve Hayat Dergisi. 2017. https://insanvehayat.com/pedagoji-ideoloji-kiskacinda-karma-egitim/. (6 Mayıs 2018).

- Devran, Yusuf. “15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı”. 2016. https://www.academia.edu/30945594/15_Temmuz_Darbe_Giri%C5%9Fimi_Gelenekselden_Yeniye_Medya_Ara%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1n_Kullan%C4%B1m%C4%B1. (1 Haziran 2019).

- Ergil, Doğu. “İdeoloji Üzerine Düşünceler” [Elektronik Versiyon]. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 1983. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000099562/5000092724. (8 Nisan 2019).

- Haber 7.com. “ODTÜ’de İğrenç Pankart: İmam Hatipler Kapatılsın”. Temmuz 2016. http://www.haber7.com/guncel/haber/2031126-odtude-igrenc-pankart-imam-hatipler-kapatilsin. (18 Nisan 2016)
- İnternet Haber. “İmam Hatipler Kapatılsın Pankartına Erdoğan Ayarı”. Nisan 2016. https://www.internethaber.com/imam-hatipler-kapatilsin-pankartina-erdogan-ayari-1589709h.htm. (18 Nisan 2019)
- Karabelias, Gerassimos. “Civil-Military Relations: a Comparative Analysis of the Role of the Military in the Political Transformation of Post-war Turkey and Greece: 1980-1995”. 1998. http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/karabeli.pdf. (07 Mart 2019)
- Peçe, Halil ve Bilici, İlhan. “Türk Siyasal Hayatında Asker-Sivil İlişkileri, 15 Temmuz ve Dinî Gruplar Meselesi”. 2018. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/506654. (11 Aralık 2018).

- PİAR-Gallup Kamuoyu Araştırma Şirketi, “İmam Hatip Lisesi Araştırması”. Nisan 1997. http://www.piararastirma.com/ArastirmaAlani-egitim-29, (26 Ocak 2018).

- Small, Robin. "Knowledge and Ideology in the Marxist Philosophy of Education" [Elektronik Version], *Philosophical Research.* 1983. Ss.12-44.https://www.researchgate.net/publication/229833427_Knowledge_and_Ideology_in_the_Marxist_Philosophy_of_Education (3 Aralık 2018)

- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. CHP Yedinci Kurultay Tutanağı. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391. (13.10.2018)

- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. CHP Grup Toplantısı Tutanağı. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=199606894. (19.03.2019).

- TBMM, 59. Birleşim Tutanağı (20.02.1997), https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil2/bas/b059m.htm (08.04.2019).

- TUİK. "1993-2000 Yıllarında Türkiye'de Süreli Yayın Okunma Oranları". https://biruni.tuik.gov.tr. (30 Ocak 2017).

- TÜRK-İŞ. 1961'den İtibaren TÜRK-İŞ'in Eylemleri. http://www.turkis.org.tr/DUNDEN-BUGUNE-EYLEMLERIMIZ-di166. (12.05.2018).

- Twentify Araştırma. "Haber Tüketicisi 2.0 Araştırması". www.twentify.com (27 Aralık 2018)

- 1994 Mahalli İdareler Sonuçları. 1994. http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1994/BelediyeBaskanligi/Pdf/1994Mahalli-BelediyeBsk-Tumu.pdf (24.12.2018).

- 1995 Genel Seçim Sonuçları. 1995. http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1983-2007/igdir.pdf. (27.02.2019).

Süreli Yayınlar

- Akıncı, Abdulvahap. "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:9. 2014. ss.55- 72.

- Arslan, Ali. “Medya-Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”. **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.** Sayı:1. 2004. ss. 1-14.

- Atılgan, Sema. “Türk Basınında Promosyon Çıkmazı”. **Marmara İletişim Dergisi**. Sayı: 9. 1995. ss.149-160.

- Dağtaş, Banu. “İngiliz Kültürel Çalışmalarında İdeoloji”. **Kurgu Dergisi**. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını, Sayı:16, 2016, ss.335-337.

- Devran, Yusuf. “1960’tan 2016’ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler, İdeolojiler”. **İnif Dergisi**. Sayı:2. 2016. ss. 7-20.

- Düzel, Neşe. “Bu Ülkede Basın Hükümet de Kurdu”. **Taraf Dergisi**. Sayı:1. 2010. ss- 8-12.

- Düzel, Neşe. “Gazetecilerin Paralı Ajanlık Kavgası”. **Taraf Dergisi**. Sayı:7. 2011. ss. 22-26.

- Gürkan, Nilgün. “Türkiye’de Siyasal Tıkanma ve Medya”. **Birikim Dergisi**. Sayı: 104. 1997. ss.80-90.

- LeVasseur, Todd Jared. "The Environment Contains No “Right” and “Left”: Navigating Ideology, Religion and Views of the Environment in Contemporary American Society**", Journal for the Study of Religions and Ideologies.** Vol.11. No.33. 2012. ss.62-88.

- Mahçupyan, Etyen. “28 Şubat’ı kutluyoruz!”, **Taraf Dergisi**. Sayı:10. 2009. ss. 11-12 Michael, Winter, *Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi*, Jacob M. Landau (Yay. Haz.) (1999), *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, İstanbul, s. 242.

- Nuran, Yıldız. “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Sayı:51.1996. ss.481-505.

- Odyakmaz, Necla. “Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü”. **İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17, 2003. ss. 121-144.
- Öcal, Mustafa. “Kütahya İmam Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezade Şerif Ahmet Efendi ile Bir Mülakat ve Bazı Belgeler”. **Diyanet Dergisi**, Sayı: 27, 1991, ss. 125-146.
- Özkır, Yusuf. “27 Mayıs’tan 27 Nisan’a Asker-Gazete\ci İlişkisi”. **İshaki Dergisi**. Sayı:2. 2011.
- Schramm, Wilbur. “The Nature of News”. Journalism Quarterly. Vol.20. 1949. ss.150-170.
- Schıller, Herbert. **Zihin Yönlendirenler**. Cerit Cevdet (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Dokuz Eylül Yayınları. 1993.
- Şeker, Mustafa. “Televizyon Haberciliğinde Küresel Format ve Haberciliğe Etkileri”. **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Sayı:4, 2007. ss.149-162.
- Toker, İhsan ve Özcan, Celal. “Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını”. **Eskiyeni Dergisi**. Sayı: 35. 2017. ss.33-50.
- Yeşilçayır, Neşe. “Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 27. 2011. ss.131-192.

Yazarsız Süreli Yayınlar

- Aksiyon Dergisi. “Teşvik ve Getirdikleri”. Sayı: 161. Ocak 1998. Ss. 32-38.
- Aksiyon Dergisi. “28 Şubat Kararlarını BÇG Hazırladı”. Sayı: 635, Şubat 2007. ss. 87-90.
- MEB Temliğler Dergisi. Sayı: 1807. Eylül 1974. ss.395-400
- Türk Kütüphaneciliği Dergisi. "Enformasyon Kavramı Üzerine”. Sayı:3. Eylül 2012. ss. 536-547.

Resmi Gazete ve Arşiv

- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**. Dolap no: 91704. Fihrist No: 22357-297.
- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi. Dolap.** No: 91703. Fihrist No: 22357-295,296.
- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi.** Dolap No: 91704. Fihrist No: 22357-451,452.
- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi.** Dolap No:91704. Fihrist No: 22357-485,486.
- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**. Dolap No:91704. Fihrist No:22357-485,486.
- **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, Cumhuriyet Arşivi, 051.V05-2-1-31.
- **Genelkurmay Başkanlığı**. Sayı: HRK: 3429-15-97/İGHD.PLŞ. (3). 29 Nisan 1997.
- **Resmî Gazete**. Sayı 7564. 24 Temmuz 1950.
- **Resmî Gazete**. Sayı: 8660. 17 Mart 1954.
- **Resmî Gazete**. Sayı: 10702. 9 Ocak 1961.
- **Resmî Gazete**. Sayı: 17361. 5 Haziran 1981.
- **Resmî Gazete.** Sayı: 19045. 12 Mart 1986.
- **Resmi Gazete**. Sayı: 22872. 09 Ocak 1997.
- **Resmi Gazete**. Sayı: 28261. 11 Nisan 2012.
- **Resmi Gazete**. 6 Mart 1924.
- **Resmi Gazete**. 24 Haziran 1973.

Belge, Tutanak ve Raporlar

- Anadolu Basın Birliği. **1. Anadolu Basın Birliği Kurultayı.** Ankara. 25-26.11.1996.
- SETA. **Bin Yıllık Darbe 28 Şubat Panel Raporu**. İstanbul. 2013.
- SETA. **Türkiye Ekonomisinin Darbe ve Girişimleriyle İmtihanı Raporu**. İstanbul. 2016.

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi. **MGK Raporu**. Dolap no: 91704, Fihrist No: 22357-451,452.

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi. **MGK Raporu.** Dolap no: 91703, Fihrist No: 22357-295,296.

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi. **MGK Raporu.** Dolap no: 91704, Fihrist No: 22357-485,486.

- Devlet İstatistik Enstitüsü. **Milli eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim**. 1994-1995-1996.

- MEB. **Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Tutanağı**. Sayı: 94/2030. 10 Ağustos 1994.

- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Şura Genel Sekreterliği. **15. Milli Eğitim Şurası Hazırlık Dokümanı, 2000'li Yıllarda Türk Milli eğitim Sistemi,** 1995.

- MEB.**Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Brifingi Örgün Eğitim İstatistikleri**. Sayı: 49.1961-1981, 1991-1998.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**. Ankara. 2012.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu İsmail Hakkı Karadayı Görüşme Tutanağı**. 25.06.2012.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi**

Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması KomisyonuMeral Akşener Görüşme Tutanağı. 25.06.2012.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Fatih Çekirge Görüşme Tutanağı.** 03.10.2012.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Dinç Bilgin Görüşme Tutanağı**. 05.10.2012.

- TBMM. **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Kadir Sarmusak Görüşme Tutanağı**. Ankara. 08.10.2012.

- TESEV. **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler Raporu**.2004.

- TGS. Ankara Şubesi. **1998 Çalışma Raporu**, Sayı:7. 12.09.1998.

- TÜRK-İŞ. **17. Olağan Genel Kurulu Basın Bildirisi Görüşler ve Talepler.** Ankara. 06.10.1996.

Gazeteler

- **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Ocak 1951.

- **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Nisan 1997.
- **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Nisan 1997.
- **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Nisan 1997.

- **Hürriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "İmam Hatipte türban yasağı". 16 Şubat 1997.
- **Hürriyet Gazetesi.** 6 Mart 1997.
- **Hürriyet Gazetesi.** "Yılmaz: Orta yol olmazsa savaş çıkar". 3 Nisan 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. 24 Nisan 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "Çiller'in Türkiyesi". 12 Mayıs 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "Sultanahmeti Mahvettiler". 13 Mayıs 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "Tahriklerin Sonu". 13 Mayıs 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "Tehlikeli Tahrik". 30 Temmuz 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "İşte Cumhuriyetin Kızı". 31 Temmuz 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "İşte Cumhuriyetin Kızı". 31 Temmuz 1997.
- **Hürriyet Gazetesi**. "13 türbanlı öğretmene soruşturma". 20 Nisan 1998.
- **Hürriyet Gazetesi**. "Başörtüsü mesleki giysidir". 23 Nisan 1998.
- **Hürriyet Gazetesi.** "…Evet genlerimizde darbecilik vardı…". 19 Mayıs 2011.
- **Milli Gazete**. "Okulumu Kapatmayın". 12 Mayıs 1997.
- **Milli Gazete**. "Millet reyini gösterdi". 30 Temmuz 1997.
- **Milli Gazete**. 24 Haziran 2004.
- **Milliyet Gazetesi.** 30 Ocak 1997.
- **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1997.
- **Milliyet Gazetesi.** 27 Şubat 1997.
- **Milliyet Gazetesi.** 01 Mart 1997
- **Milliyet Gazetesi**. "Erbakan istifa etti". 19 Haziran 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "İmam Hatipte Büyük Tahrik". 11 Ekim 1996.

- **Sabah Gazetesi**. "4 Yıldızlı Paşa: Endişeliyiz". 13 Ekim 1996.
- **Sabah Gazetesi**. "Mezunlar Derneği Liderleri Ziyaret Etti: İmam Hatip Zirvesi". 01 Nisan 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "İmam Hatipli Kızlara Örgüt Üyeliği Suçlaması". 02 Nisan 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Askerin Cebindeki Broşür". 26 Nisan 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Refah'a 8 yıl bombası düştü". 28 Nisan 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "İşte sonuç". 12 Mayıs 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Komutanlar Toplandı". 13 Mayıs 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Askerler: Demirel yetkisini kullanmalı".14 Mayıs 1997. s.20.
- **Sabah Gazetesi**. "Siyasilere laiklik uyarısı". 15 Mayıs 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Susmayız". 30 Temmuz 1997.
- **Sabah Gazetesi**. "Okullarda türbana geçit yok". 24 Nisan 1998.
- **Sabah Gazetesi**. "Türbanlı öğrenciden sokakta ders şovu". 30 Eylül 2000.
- **Yenişafak Gazetesi**. "İmam Hatiplilerin Liderler Turu". 1 Nisan 1997.
- **Yenişafak Gazetesi**. "İşte Türkiye Bu". 12 Mayıs 1997.
- **Yenişafak Gazetesi**. "Milletin Uyarısı". 30 Temmuz 1997.
- **Yenişafak Gazetesi**. "Kartel Kışkıtıryor". 17 Şubat 1998.
- **Yenişafak Gazetesi**, "İHL'li Esra sevinemedi", 18 Temmuz 1999.
- **Yenişafak Gazetesi**. "Sokakta Anayasa Dersi". 30 Eylül 2000.

Yazarlı Gazeteler

- Altan, Çetin. "Şeytanın Gör Dediği: Yaşam Biçiminde alaturka ve alafranga". **Sabah Gazetesi**. 02 Nisan 1997.
- Ataklı, Can. "Refah ve Yandaşları ortamı çok geriyor". **Sabah Gazetesi**. 12 Ekim 1996.
- Birand, M. Ali. "İmam Hatipler ve Devlet Okulları Farkı". **Sabah Gazetesi**. 27 Nisan 1997.
- Birand, M. Ali. "Biz gidiyor diyoruz, oysa Refah "geliyormuş". **Sabah Gazetesi**. 12 Mayıs 1997.
- Birand, M. Ali. "Artık Herkes Sıkıldı". **Sabah Gazetesi**. 14 Mayıs 1997.
- Cemal, Hasan. "İmam Hatiple Kur'an Kursu". **Sabah Gazetesi**. 3 Nisan 1997.
- Çekirge, Fatih. "Hangi İmam Hatip?". **Sabah Gazetesi**. 13 Mayıs 1997.
- Çekirge, Fatih. "Türban Gerilimi Zorluyor". **Sabah Gazetesi**. 27 Nisan 2000.
- Doğan, Yalçın. "RP'nin Arka Bahçesi", **Milliyet Gazetesi**. 13 Ekim 1996.
- Doğan, Zülfikar. "Aydın Doğan Mektup Yazmış, Keşke Mehmet Yakup'a Sorsaymış!". **Akşam Gazetesi.** 8 Eylül 2003.
- Doğru, Necati. "Korna basma eylemi". **Sabah Gazetesi.** 30 Temmuz 1997
- Doğru, Necati. "Hem kornalı, hem takkeli". **Sabah Gazetesi**. 31 Temmuz 1997.
- Ekşi, Oktay. **"**İHL'ler ve Gerçekler". **Hürriyet Gazetesi.** 30 Temmuz 1997.
- Emin Çölaşan. "Oyun Tutmadı". **Hürriyet Gazetesi.** 30 Temmuz 1997.
- Ergin, Sedat. "Tarikat iftarı bardağı taşırdı". **Hürriyet Gazetesi**. 23 Ağustos 1997.
- Ergun Babahan. "Darbeci Demokrat". **Sabah Gazetesi**. 24 Ağustos 2003.

- İlker Sarıyer. “Türban”. **Sabah Gazetesi**. 30 Eylül 2000. s.34.
- Güngör, Mengi. “Sabah Diyor Ki: Bu Eğitimle Nereye?”. **Sabah Gazetesi**. 3 Nisan 1997.
- Güngör, Mengi. “Artık çok zor”. **Sabah Gazetesi**. 26 Nisan 1997.
- Güngör, Mengi. “Rejim Kavgası”. **Sabah Gazetesi.** 30 Temmuz 1997.
- Sertoğlu, Sedat. “Paşa paşa imzalar”. **Sabah Gazetesi**. 28 Nisan 1997.
- Kavas, Levent. “Ahlak ve Etik-1”. **Star Gazetesi**. 20 Mart 2000.
- Ülsever, Cüneyt. “İmam Hatipler ve Erbakan”. **Hürriyet Gazetesi**. 21 Haziran 2004.

TV Programları ve Yayınlar

- CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın Propaganda Konuşması. Ankara: TRT1. (20 Mart 1994).
- M. Ali Birand, 32. Gün. [Televizyon Programı]. İstanbul: Show TV. (10 Ekim 1994).
- Kırca, Ali. Siyaset Meydanı [Televizyon Programı]. İstanbul: ATV. (20 Şubat 1994).